

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ Γ' - ΤΟΜΟΣ Γ'

ΤΕΥΧΟΣ 6 - ΙΟΥΝΙΟΣ 1940

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Φ. Μ. ΠΟΝΤΑΝΙ	Ἡ σύγχρονη ἰταλική λογοτεχνία
Λ. ΜΕΤΑΞΑ	"Ἐνας Ἕλληγν παρὰ τῷ Γαριβάλδῃ
Γ. ΣΙΔΕΡΗ	Ἰταλικὲς λέξεις ὡς τεχνικὸι ὄροι στὸ νεοελληνικὸ θέατρο
Μ. ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΣ	"Ὅταν ἐδόλοφονεῖτο ὁ Καποδίστριας
Α. ΤΑΡΣΟΥΛΗ	Τὸ μεσαιωνικὸ Γεράκι
Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ	"Ὁ κυπριακὸς πολιτισμὸς
Γ. ΖΩΡΑ	Ἱστορία καὶ ὄνειρο τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου
Σ. Ι. ΜΕΡΚΑΤΗ	Ἡ Βενετία στὴ νεοελληνικὴ ποίησι

ΜΑΛΑΚΑΣΗ Μ., ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Γ., ΛΑΣΚΑΡΗ Ν., ΒΕΝΕΖΗ Η., ΜΥ-
ΡΙΒΛΗ Σ., ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Ι. Μ., ΚΟΥΚΟΥΛΑ Λ., ΧΑΡΗ Π.,
ΑΓΡΑ Τ., ΠΑΠΑΤΣΩΝΗ Τ., ΘΕΟΤΟΚΑ Γ., ΛΑΥΡΑΓΚΑ Δ., ΔΟΞΑ Α.,
ΝΑΚΟΥ Λ. Ὁ Ζαχαρίας Παπαντανίου καὶ τὸ ἔργον του.

ROMA

Via Montello 5

RIVISTA

DI CULTURA GRECO-ITALIANA

ANNO III - VOLUME III

FASCICOLO 6 - GIUGNO 1940-XVIII

Il presente fascicolo contiene scritti di:

G. XENOPULOS, accademico di Grecia; S. G. MERCATI, professore nella R. Università di Roma; G. ZORAS, professore nella R. Università di Roma; M. MALAKASIS, presidente onorario dell'Unione dei letterati greci; N. LASCARIS, presidente onorario dell'unione degli autori teatrali greci; G. SIDERIS, direttore del Museo teatrale di Atene; P. CHARIS, direttore della rivista « Nea Estia »; L. FILIPPU, direttore della rivista « Pafos »; E. VENEZIS, letterato; S. MYRIVILIS, letterato; G. M. PANAIOTOPULOS, letterato; L. KUKULAS, letterato; T. AGRAS, letterato; T. PAPATSONIS, letterato; G. THEOTOKÁS, letterato; D. LAVRANGAS, maestro compositore; A. DOXAS, letterato; A. METAXÁS, storico e letterato; F. M. PONTANI, letterato; A. TARSULLI, letterata; M. EPTANISIA, letterata.

La « Rivista di cultura Greco-Italiana » si pubblica in fascicoli mensili di 68 pagine, in lingua greca e italiana, e contiene articoli di carattere scientifico, storico e letterario, in modo particolare riguardanti i rapporti spirituali tra la Grecia e l'Italia.

Una parte speciale della Rivista è dedicata alla riproduzione di pagine storiche e di vecchi articoli, relativi alle relazioni tra le due Nazioni nel passato.

I collaboratori possono inviare i loro articoli all'indirizzo: « Rivista Greca. - Via Montello 5. - Roma ». I manoscritti non si restituiscono.

Ἡ « Ἐπιθεώρησις ἑλληνο-ἰταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας » ἐκδίδεται εἰς μηνιαία τεύχη ἐξ 68 σελίδων. Περιέχει ἄρθρα ἐπιστημονικοῦ, ἱστορικοῦ καὶ λογοτεχνικοῦ χαρακτήρος, ἀφορῶντα ἰδιαίτερος τὰς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας πνευματικὰς σχέσεις.

Οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ συνεργασθῶσι δύνανται νὰ ἀποστέλλωσι τὰ χειρόγραφα τῶν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς « Ἐπιθεωρήσεως » (Rivista Greca, Via Montello 5 - Roma). Προτιμῶνται θέματα ἀφορῶντα τὰς ἰταλο-ἑλληνικὰς σχέσεις. Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

Ἀνταποκριτὴς ἐν Ἑλλάδι τῆς « Ἐπιθεωρήσεως » καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Ραδιοφωνικῶν μεταδόσεων ὁ κ. Μάριος Βαϊᾶνος, ὁδὸς Ἀκαδημίας 26. - Ἀθήναι.

Διεύθυνσις τμήματος Ἑλληνικῶν μεταδόσεων καὶ « Ἐπιθεωρήσεως »: E. I. A. R. - Trasmissioni greche. - Via Montello 5. - Roma (Italia).

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΤΡΙΤΟΝ - ΤΟΜΟΣ Γ'.
ΤΕΥΧΟΣ 6 - ΙΟΥΝΙΟΣ 1940

Διεύθυνσις: RIVISTA GRECA
E. I. A. R. - Via Montello 5 - Roma

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

τοῦ καθηγητοῦ κ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ Μ. ΠΟΝΤΑΝΙ

Α) Ἡ ποίησις.

Στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ αἰῶνα μας καὶ σ' ὀλόκληρη τὴν προπολεμικὴ περίοδο, κυριαρχοῦν οἱ μεγάλες λογοτεχνικὲς μορφὲς τοῦ Carducci, τοῦ Pascoli καὶ τοῦ D'Annunzio, ποιητῶν μὲ προσωπικότητες διαφορῆς, σαφῶς διαγεγραμμένες.

Ὁ φλογερὸς ἔρωτας γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ γιὰ τὴν Ἰταλία, κάνοντας τὸν Καρντούτσι ιδεώδη ἐπίγονο τῶν ὑπερμάχων τῆς ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας, γίνεται, θὰ ἔλεγα, θερμότερος καὶ βαθύτερος μὲ τὴν εὐρεῖα καὶ στέρεη κλασικὴ προπαιδεία τοῦ Ποιητῆ, ποὺ συνδέοντας τὴν Ἰταλία μὲ τὴν Ρώμη, τὴν ἀντικρύζει σὰν τὴν δοξασμένη κληρονόμο τοῦ μεσογειακοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ βρῆκε στὴ Ρώμη καὶ μὲ τὴν Ρώμη τὴν ἐνόητά του.

Ὁ Πάσκολι ἐκφράζει τὴν πονεμένη καὶ γεμάτη καλοσύνη ψυχὴ του σὲ μιὰ ποίηση « ἔσωτικὴ », γλυκεῖα, στοργικὴ, ποὺ ξέρεи νὰ ζωγραφίζει μικρὲς καὶ μεγάλες εἰκόνες τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς, ποὺ προσέχει τίς φωνὲς ὅλων τῶν ὄντων, καὶ ποὺ συχνὰ ἐξαιρέται σὲ ὑψηλότερα καὶ καθολικώτερα νοήματα.

Στὸν Ντ' Αννούντσιο, οἱ δυὸ κυρίαρχοι τόνοι τῆς ψυχῆς του, ὁ αἰσθησιασμὸς καὶ ἡ ἡρωικὴ ὁρμὴ (ὄψεις διαφορῆς ἴσως τῆς ἴδιας οὐσίας), ἐκφράστηκαν μὲ μιὰ ἐξαιρετικὰ ἐπιμελημένη καὶ ἐκλεπτυσμένη μορφή, ὅπου ὁ Ποιητὴς ἐμφανίζεται ἀληθινὸς κύριος τῆς ποίησης, μὲ τὴν εὐκολία ποὺ ἔχει στὴν κατασκευὴ τοῦ στίχου καὶ στὴν εὕρεση ποιητικῶν μεταφορῶν, μὲ τὴν μαεστρία του στὸ λεξιλόγιο καὶ στὸ ὕφος.

Ὁ Καρντούτσι τῶν « Odi Barbare », ὁ Πάσκολι τῶν « Poemi Conviviali » καὶ τῶν « Myricae », ὁ Ντ' Αννούντσιο τῶν « Laudi » καὶ τῶν μουσικώτατων στίχων ὀρισμένων δραμάτων του (ὅπως τῆς « Φραντσέσκας ντὰ Ρίμινι »), θεωροῦνται ἀσφαλῶς ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους καὶ τοὺς καλύτερους ποιητὲς τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας μας. Ὁ πρῶτος πέθανε τὸ 1907, ὁ δεύτερος τὸ 1913, ὁ τρίτος τὸ 1938, - καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημείωμα θὰ ἄπρεπε ὀπωσδήποτε νὰ περιληφθοῦν. Ἐμεῖς ὅμως, μὴ μπορώντας νὰ δώσουμε γι' αὐτοὺς τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὰ ἀτελέστατα τοῦτα στοιχεῖα, προτιμοῦμε νὰ στραφοῦμε πρὸς τίς ἄλλες μορφὲς καὶ τάσεις τῆς ποίησής μας, ποὺ μᾶς εἶναι πλησιέστερες καὶ χρονολογικὰ καὶ πνευματικὰ.

Δίπλα στην ποίηση τῶν Πατέρων, καὶ τείνοντας ν' ἀντιδράσῃ πρὸς κάθε ἡρωϊκὸ ὕψος στοῦ περιεχόμενου καὶ στοῦ στίχου, ἔνθισε ἢ πλούσια παραγωγὴ τῶν λεγομένων « ποιητῶν τοῦ σκιόφωτος ». Τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὰ μικρότερα, εἰδικῶς μάλιστα γιὰ τὰ κοινότερα πράγματα τῆς ζωῆς, ἢ προτίμησή τους γιὰ τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὴς μορφῆς τοῦ ἀστικοῦ περιβάλλοντος, καὶ πολλὰς φορές καὶ τῆς ἐπαρχίας, θῆλεγε κανεὶς πῶς τοὺς πλησιάζει μὲ τὸν Πάσκοι· καὶ μάλιστα ἀφοῦ κάποια ρωμαντικὴ θλίψη διαποτίζει τὴς εἰδυλλιακὰς συνθέσεις τους, καὶ κάποιο χαμόγελο, ποὺ δὲν ἀγνοεῖ τὴν πικρία. Ἄν ἀφήσουμε ὅμως κατὰ μέρος τὴς ἐπιδράσεις ποὺ μπορεῖ νὰ θυμίζει ἢ ποίηση τοῦ σκιόφωτος (ἐπιδράσεις γάλλων κυρίως ποιητῶν), τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς εἶναι εἰδικὰ καὶ ἀτομικά: ἀποδίδει σὲ στίχους τὰ « πεζὰ » περιστατικὰ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, παρουσιάζει τὸν ἔρωτα χωρὶς ἐξιδανίκευση, τὴς γυναῖκες χωρὶς τὸ περίβλημα μοιραίας ἢ ἡρωϊκῆς ὁμορφιάς, ἐμφανίζει ἀδίσταχτα ὑπερέτριες καὶ δεσποινιδούλες, φυλακὰς καὶ νοσοκομεῖα, γυναῖκες θρησκῆς καὶ γυναῖκες τοῦ δρόμου, — ἀντιδρᾷ, μὲ μιὰ λέξη, στὸν Ντ' Ἀννουτσιανισμό.

Πρῶτος ποιητῆς τοῦ σκιόφωτος θεωρεῖται ὁ Sergio Corazzini, ποὺ πέθανε τὸ 1907, μὲν 20 χρονῶν ὁ καλύτερος εἶναι, ἀσφαλῶς, ὁ Guido Gozzano, ποιητῆς γεμᾶτος τραγικὴν εἰρωνεία καὶ λεπτὸ αἴσθημα, ποὺ πέθανε κι' αὐτὸς νεώτατος (1916), ἀφοῦ ἔδωσε, μαζί μὲ πολλὰ ὠραῖα κομμάτια, μερικὰ ἀληθινὰ διαμαντάκια.

Χρονολογία σημαντικὴ στὴν ἱστορία τῶν ἰταλικῶν γραμμάτων στάθηκε τὸ πρῶτο φουτουριστικὸ μανιφέστο ποὺ δημοσίευσε τὸ 1909 ὁ F. T. Marinetti (σήμερα μέλος τῆς Ἰταλικῆς Ἀκαδημίας). Τὸ φουτουριστικὸ κίνημα, ἀπὸ τότε, γινώρισε τὴς πιὸ θυελλώδεις διαμάχες, προκαλώντας ἐνθουσιασμοὺς καὶ περιφρόνηση, ἐπιδοκιμασίες καὶ χλευασμοὺς. Ὁ Μαρινέττι καὶ οἱ ὄπαδοί του πολέμησαν ὀλόκληρη τὴν ἰταλικὴ πνευματικὴ παράδοση, ἐπιδιώκοντας τὴ ριζικὴ ἀνανέωση τῆς ἔκφρασης, ποὺ τὴν ἤθελαν φυσικὸ καθρέφτισμα τῆς νέας νοοτροπίας ποὺ ζητοῦσαν νὰ δημιουργήσουν. Τὰ παραγγέλματα τοῦ τεχνικοῦ μανιφέστου τοῦ φουτουρισμοῦ διακήρυτταν τὴν κατάρρευση τῆς σύνταξης, τοῦ ἐπίθετου, τῆς στίξης, — τὸ θρίαμβο ποιητικῶν εἰκόνων ποὺ νὰ ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴ διαίσθηση καὶ νὰ ἐκφράζονται ἐλεύθερα, χωρὶς ὁ ποιητῆς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ λογικὴ ἢ τὴν καλογολικὴ δικαίωσή τους (« ἄς φτιάχνουμε θαρρετὰ στὴ λογοτεχνία τὸ ἔσχημο »). Ἀντιλήψεις τόσο τολμηρὰς, τόσο παράλογες, ποὺ τὴς ὑποστήριζαν σὲ διαλέξεις, σὲ συζητήσεις, σὲ ἄρθρα, σὲ βιβλία, δὲ μποροῦσαν νὰ ἔχουν παρὰ ἓνα ἀποτέλεσμα: νὰ ἀναταράξουν τὸ ἰταλικὸ λογοτεχνικὸ περιβάλλον· καὶ πράγματι, οἱ ἐκκλήσεις τῶν φουτουριστῶν συντέλεσαν στὴν ἀνανέωσή του. Γύρω ἀπὸ τοὺς νέους καλλιτέχνες, καὶ προπάντων ἀπὸ τὸ μαχητικὸ καὶ ἐνθουσιώδη ἀρχηγό τους, ἀναψε, στὴν Ἰταλία καὶ σ' ὅλο τὸν κόσμον, τὸ ζωηρότερο ἐνδιαφέρον. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τὴν καλλιτεχνικὴ τὰ ἀποτελέσματα δὲ μποροῦσαν νὰ εἶναι παρὰ ὀλίγα καὶ μέτρια· ἂν σήμερα εἶχε νὰ κάμῃ κανεὶς μιὰν ἐκλογὴ τῶν καλύτερων ἔργων τοῦ φουτουριστικοῦ κινήματος, ἢ ἀνθολογία του θὰ ἦταν πολὺ περιορισμένη. Πράγματι, πίσω ἀπὸ τὴ φουτουριστικὴ σημαία ποὺ διακήρυττε τὴν πιὸ ἀπόλυτη ἐλευθερία, ἔσπευσαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἓνα πλῆθος « ἀπο-

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ

1940

Ρώμη
Via Montello 5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Γ'. ΤΟΜΟΥ

ΑΘΑΝΑ, Γ.: Σαλπικιτής (μετάφρ. Ποντάνι)	38
Στροφές	72
Στροφές (μετάφρ. Λαβανίνι)	185
"Ένας παλαιός υπάλληλος (μετάφρ. Ποντάνι)	198
ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, Θ.: Πάσχα στην Ίερουσαλήμ	243
ΒΑΡΟΥΝΗ, Ι.: Αί νεώτεροι περι φυσικού χρόνου θεωρία	83
ΓΚΑΛΙΑΡΔΗ, Λ.: Νικόλαος Θωμαζαΐος και 'Ανδρέας Μουστοξύδης	59
ΓΚΟΛΦΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, Σ.: 'Ο άγιος 'Ανδρέας και αί περιπέτεια του σεπτού σκηνώματός του	182
ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, Α.: 'Η έξοδος του Μεσολογγίου	236
ΔΕΝΔΡΙΝΟΥ, Ε.: Πετράρχη: Σονέττα (μετάφρασις)	137
ΔΙΠΛΑ-ΜΑΛΑΜΟΥ, Κ.: 'Ηρωίδες της ελληνικής επανάστασεως	39
ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΣ, Μ.: 'Ο Κουζάνης και τὰ νεοελληνικά γράμματα	44
"Όταν έδολοφονείτο ο Καποδίστριας	357
ΖΕΡΒΟΥ, Π.: Συμβολή γυναικῶν εις την επιστήμην	226
ΖΩΡΑ, Γ.: 'Ανέκδοτον ποίημα του ευγενεστάτου άρχοντος μισέρ Μαρη Φαλιέρου	13
Θωμαζαΐος και Φωριέλ	75
'Η λογοτεχνία της συγχρόνου 'Ελλάδος	117
Ποίημα παραινετικόν Μαρίνου Φαλιέρου	149
'Η περι αυτοκτονίας άπολογία του Κάλβου	218
'Ιστορία και όνειρο του Μαρίνου Φαλιέρου	311, 373
ΗΛΙΑΚΗ, Ι.: Μία σελίς της κρητικής ιστορίας	94
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΔΙΒΑΔΑ, Β.: 'Αγγελική Πάλλη-Βαρθολομαΐη	99
ΚΑΙΡΟΦΥΛΑ, Κ.: 'Ανέκδοτα από τη ζωή του Σολωμού	6
'Η έκθεσις του Ιταλικού βιβλίου	135
'Ο Καποδίστριας και τὰ παιδιὰ των αγωνιστών	234
ΚΑΝΑΚΑΡΗ-ΡΟΥΦΟΥ, Λ.: 'Η Πελοπόννησος κατά την επανάστασιν του 1821	284
ΛΑΒΑΝΙΝΙ, Β.: Πορφύρα: Σκιές (μετάφρασις)	12
'Αθάνα: Στροφές (μετάφρασις)	185
Μαλακάση: Ποιήματα (μετάφρασις)	323
ΛΑΝΙΤΗ, Ν.: 'Ο άθλητισμός στο λαϊκό μας τραγούδι	178, 239
ΜΑΛΑΚΑΣΗ, Μ.: Ποιήματα (μετάφρ. Λαβανίνι)	323
ΜΑΝΙΟΥΔΑΚΗ, Ι.: 'Η επίδρασις της μουσικής επί των αρχαίων 'Ελλήνων	139
ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ, Σ.: Πώς έτραγούδησε τὸ παιδί ή ελληνική ποιήτρια	31
'Η άγάπη της ζωής στο δημοτικό μας τραγούδι	144
ΜΕΡΚΑΤΗ, Σ. Ι.: Δημοτικά κείμενα εκ των χειρογράφων του 'Αλλατίου	209
'Η Βενετία στην νεοελληνική ποίηση	386
ΜΕΤΑΞΑ, Α.: "Ένας Έλλην παρὰ τῷ Γαριβάλδη	350
ΜΕΤΑΞΑ, Ι.: 'Ελληνοϊταλική πνευματική παράδοσις	70
ΜΕΤΑΞΑ, Π.: Διάγγελμα	2
ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Φ.: 'Η ελληνική μάνα του Σολωμού	292
ΜΟΜΦΕΡΑΤΟΥ, Μ.: 'Η ζωή των 'Αθηναίων επί τουρκοκρατίας	287
ΜΠΕΛΛΙ, Κ.: Είς τας Θερμοπύλας	337
ΜΠΙΑΖΙ Β.: 'Η σύγχρονος Ιταλική λογοτεχνία	205
ΜΠΟΤΤΑΪ, Ι.: 'Ελληνο-ιταλική πνευματική παράδοσις	69
ΝΤΕ ΣΑΝΚΤΙΣ, Γ.: 'Η 'Ελλάς του Μεταξά	202

ΝΤΕ ΣΙΜΟΝΕ-ΜΠΡΟΥΒΕΡ, Φ.: Τριανταφύλλου: 'Η ψυχή του ποιητού Λεοπάρδι (μετάφρ.)	51
'Ενας έλληνοϊταλός ποιητής: Στέφανος Μαρτζώκης	187, 253
ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ, Γ.: Μία φιλολογική οικογένεια	298
ΠΑΒΟΛΙΝΙ, Α.: Διάγγελμα	1
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ι. Μ.: Πρόσωπα του '21	281
ΠΑΠΑΝΤΩΜΙΟΥ, Ζ.: 'Ενας ύμνος στη Φλωρεντία	207
ΠΕΤΡΑΡΧΗ: Σονέττα (μετάφρ. Δενδρινού)	137
ΠΟΝΤΑΝΙ, Φ.: 'Αθήνα: Σαλπικιτής (μετάφρασις)	38
Κωστής Παλαμάς	53
'Ο ποιητικός κόσμος του Κάλβου	172
'Αθήνα: 'Ενας παλαιός υπάλληλος (μετάφρασις)	198
Τά ιταλικά ποιήματα του Σολωμού	324
'Η σύγχρονη ιταλική λογοτεχνία	341
ΠΟΡΦΥΡΑ, Α.: Σκιές (μετάφρ. Λαβανίσι)	12
ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Ν.: 'Η μορφωτική σημασία των Μαθηματικών	222
ΣΙΓΟΥΡΟΥ, Μ.: Τò έλληνικόν πνεύμα και ó Λεοπάρδης	306
ΣΙΔΕΡΗ, Γ.: 'Ιταλικές λέξεις ως τεχνικοί όροι στο νεοελληνικό θέατρο	354
SPECTATOR: 'Η ιταλοελληνική φίλια και ή Βαλκανική ισορροπία	64
ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Γ.: 'Η Βασιλική του 'Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης	10
ΤΑΡΣΟΥΛΗ, Α.: Τò ύδοιπορικό έλληνικό βιβλίο	90
'Ιστορία και θρύλλοι στο κάστρο του Μυστρά	107
'Ισαβέλλα Θεοτόκη-'Αλπρίτζι, Μαρία 'Αναστασία Πετρετίνι, Μαργαρίτα 'Αλβάν-Μηνιάτη	228
Τò μεσαιωνικό Γεράκι	363
ΤΟΥΡΚΗ, Γ.: Αί έν 'Ιταλία μελέται επί τής ελληνικής μουσικής από τής 'Αναγεννήσεως μέχρι σήμερα	115
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, Κ.: 'Η ψυχή του ποιητού Λεοπάρδη (μετάφρ. Ντέ Σιμόνε Μπρούβερ)	51
ΤΣΙΟΥΤΙ, Π.: 'Ο έθνικός ποιητής τής νέας 'Ελλάδος: Διονύσιος Σολωμός	123, 194
ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Ν.: 'Ιταλικά πηγαί του Καλβικού έργου	302
ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ, Α.: 'Η αρχαιολογική κίνησις κατά τò έτος 1939	88
ΦΙΛΙΠΠΟΥ Α.: 'Ο Κυπριακός πολιτισμός	369
Χ.: 'Η έλληνοϊταλική φίλια	4
ΧΑΡΗ, Π.: Τò 21 και ή λογοτεχνία μας	282

ΕΡΕΥΝΑΙ

ΛΑΣΚΑΡΗ Ν., ΑΓΡΑ Τ., ΜΑΛΑΚΑΣΗ Μ., ΠΑΠΑΤΣΩΝΗ Τ., ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Μ., ΣΚΙΠΗ Σ., ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Ι., ΜΥΡΙΒΗΛΗ Σ., ΧΑΡΗ Π., ΘΕΟΤΟΚΑ Γ., ΒΕΝΕΖΗ Η., ΠΕΤΣΑΛΗ Θ.: ... 'Η ελληνική επανάστασις και ή νεοελληνική λογοτεχνία ... 273

ΜΑΛΑΚΑΣΗ Μ., ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Γ., ΛΑΣΚΑΡΗ Ν., ΒΕΝΕΖΗ Η., ΜΥΡΙΒΗΛΗ Σ., ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Ι., ΚΟΥΚΟΥΛΑ Α., ΧΑΡΗ Π., ΑΓΡΑ Τ., ΠΑΠΑΤΣΩΝΗ Τ., ΘΕΟΤΟΚΑ Γ., ΛΑΥΡΑΓΚΑ Δ., ΔΟΞΑ Α., ΝΑΚΟΥ Α.: ... 'Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου και τò έργο του ... 359

τυχημένοι», που άνίκανοι να διαμορφώσουν μιá καλλιτεχνική προσωπικότητα, πίστεψαν ότι θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν τά όνειρά τους με την ελεύθερη τέχνη, — έμειναν όμως ό,τι ήταν: «άποτυχημένοι».

Οί καλύτεροι και οί σοβαρότεροι, αφού προσχώρησαν στην αρχή στο νέο κίνημα χωρίς να εγκαταλείψουν τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τούς έκαναν αληθινούς καλλιτέχνες, βγήκαν με κάποιο κέρδος δροσιάς από τò νέο πείραμα, απ' όπου αποσπάστηκαν γρήγορα, για ν' ακολουθήσουν έντελώς ανεξάρτητους δρόμους. Σε μιá φουτουριστική 'Ανθολογία του 1912, υπήρχε, ανάμεσα στους άλλους, ó Aldo Palazzeschi, με όλες τις ικανότητές του που τόν ανάδειξαν αληθινό ποιητή. Οί καλύτεροι «γρήσιοι» φουτουρίστες ήταν ó Buzzì, ó Folgore και ó ίδιος ó Μαρινέττι.

'Η άκμή του φουτουρισμού, σύγχρονη με τόν πόλεμο τής 'Ιταλίας στη Λιβύη, έδωσε επίσης μιάν ώθηση που δέν πρέπει να παροραθή στην άφύπνιση τής έθνικης συνείδησης τής 'Ιταλικής νεολαίας, εξάπτοντας τò πολεμικό της μένος, ένω, αντίστροφα, ήταν και σαφέστατη ένδειξη του μένους αυτού.

'Εν τώ μεταξύ, διάφορα περιοδικά, που ανάμεσά τους σημαντικώτερο ήταν τò περιοδικό «La Voce» («'Η Φωνή») τής Φλωρεντίας (1909—1916), συγκέντρωναν τή συνεργασία πολλών αξιόλογων κριτικών, λογίων και ποιητών (του Papini, του Prezzolini, του De Robertis, του Soffici, του Onofri). Τά καλέσματα του φουτουρισμού συνδέθηκαν με μιá γενικώτερη σειρά επιδιώξεων, ένω έθνικιστικές και πολεμικές κραυγές ύψώνονταν από παντού, βρίσκοντας στην ποίηση τήν άπήχησή τους. "Όσο για τήν πραγματική, τήν κυρίως πολεμική λογοτεχνία, τò ενδιαφέρον συγκεντρώνεται προπάντων σε όρισμένες μορφές νέων που έπесαν ήρωικά στα πεδία των μαχών. 'Αναφέρουμε έδω, τò Vittorio Locchi, που τò λαοφιλέστατο ποίημά του «La Sagra di Santa Gorizia» διαπνέεται από μιá συγκινημένη έμπνευση χαρακτηριστικά ιταλική, και τόν Giosuè Borsi, που αφού ή έκχειλιζουσα φύση του τόν έσπρωξε προς πολλές κατευθύνσεις, έκλεισε τέλος, μ'έναν ένδοξο θάνατο, μιá ζωή καταξιωμένη πια από μιá δυνατή και άγνή ανθρώπινη και θρησκευτική πίστη. Και αφού μιλούμε για τήν πολεμική ποίηση, δέ θα ξεχάσουμε τò όνομα του Carlo Delcroix, του ήρωϊκού ιταλού απόμαχου, που θέλησε να συγκεντρώσει τελευταία τά τραγούδια του, ζωντανές και δυνατές άπεικονίσεις τής πικρής βιοτικής του πείρας.

'Η μεταπολεμική χαλάρωση είχε φυσικά τόν αντίκτυπό της και στην ποίηση. Και μάλιστα αφού ή αντίδραση και οί απόπειρες για κάποια ανανέωση, που προέρχονταν από έναν πυρήνα διανοουμένων συγκεντρωμένων γύρω από τò περιοδικό «La Ronda» («'Η περιπολία») (1919—1923), άφορούσαν κυρίως τήν πεζογραφία. Πάντως, ó ίδιος ó ιδρυτής τής «Ronda», ó Vincenzo Cardarelli, υπήρξε όχι μόνο πεζογράφος, αλλά και ποιητής κάποιας αξίας.

'Η αντιπροσωπευτικώτερη μορφή τής μεταπολεμικής έποχής είναι ή μορφή του Giuseppe Ungaretti, ποιητή από τούς δυσκολώτερους, αλλά εξαιρετικής ευγένειας και σημασίας. 'Η ποίησή του, που ή προέλευσή της μπορεί να αναχθί στις προσπά-

θειες του γαλλικού συμβολισμού, επιζητεῖ προπάντων τὴν ὑποβλητικὴ μαγεία τῶν λέξεων καὶ τῶν στίχων, καὶ ἐπιδιώκει ἀδιάκοπα νὰ δημιουργήσῃ λυρικὴν ἀτμόσφαιρα μὲ μέσα συνθετικῶς ὑποδηλωτικά. Ἡ ποίησις τοῦ Οὐγκαρέττι, γεμάτη ἀλλόκοτη μουσικὴν ἔμπνευση, ἀναβλύζει ἀπὸ μιὰν ἐσωτερικὴ καλλιτεχνικὴν ἀνησυχία, εἶναι, θὰ ἔλεγα, κάτι σὰν ἀναδρομὴ στὶς ἀληθινὲς πηγὰς τοῦ ὑποκειμενικοῦ, τοῦ ἔμφυτου, τοῦ γνήσιου λυρισμοῦ. Ἡ ἰδιοτυπία μερικῶν κομματιῶν του, ἡ φαινομενικὴ παραδοξότητα σχεδὸν ὅλου τοῦ ἔργου του, προκάλεσαν δριμύτατες ἐπικρίσεις, σάτιρες, παρωδίες. Παρ' ὅλες ὅμως τὶς κάποιες ἀνισότητες καὶ τὰ κάποια του ἐλαττώματα, ἡ αὐτοσυνειδησιὰ καὶ ἡ αὐτοκριτικὴ τοῦ Ποιητῆ εἶναι ὀλοφάνερες γιὰ ὅποιον θελήσῃ στοχαστικὰ καὶ ἤρεμα νὰ τὸν ἀξιολογήσῃ. Τὸ ἀναντίρρητο ὕψος καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια ὀρισμένων ποιημάτων του κάνουν τὸν Οὐγκαρέττι μιὰν ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες μορφὰς τοῦ σύγχρονου λυρισμοῦ. Ἡ προσωπικὴ του ἰδιοτυπία δὲν ἀποκλείει ἄλλωστε κάθε συνάρτηση μὲ τὴν παράδοσιν· γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἀναφέρθησαν τυχαῖα, σὲ συσχέτιση μὲ τὸν Οὐγκαρέττι, τὰ ὀνόματα τοῦ Λεοπάρντι καὶ τοῦ Πετράρκα.

Ἡ μορφή τοῦ Οὐγκαρέττι ξεχωρίζει ἴσως ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες μὲ τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία της, δίπλα της ὅμως ὑπάρχουν στὴν Ἰταλία πολλοὶ καλοὶ ποιητές. Ἡ εὐγένεια τῆς ἔκφρασης διακρίνει τὸν Eugenio Montale, ποιητὴ δραματικὰ πυκνὸ καὶ συχνὰ καὶ δύσκολο.

Καθαρῶτα ποιήματα δύσβατης καὶ τέλειας ὁμορφιάς ἔδωσε ὁ Salvatore Quasimodo, πού μετάρφρασε τώρα τελευταῖα, μ' ἀρκετὴ ἐπιτυχία, τὰ ἀποσπάσματα τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων λυρικῶν.

Ὁ Umberto Saba, ποιητὴς τοῦ σκιόφωτος στὴν οὐσία του, ἔφτασε πιά στὴν κορυφὴ μιᾶς εὐγενοῦς λογοτεχνικῆς πείρας.

Ὁ Ugo Betti, πού κάτι ἀντλήσε κι αὐτὸς ἀπὸ τὴν ποίησις τοῦ σκιόφωτος, προπάντων τὸ μυθικὸ κι ὄνειροπόλο χαρακτῆρα πολλῶν ποιημάτων του (Canzonette), συχνὰ ὅμως ὑψώθηκε σὲ ὑπέροχα κοσμικὰ ὄραματα.

Πρέπει ἀκόμη νὰ ἀναφερθοῦν νὰ ὀνόματα τοῦ Diego Valeri, τοῦ Carlo Betocchi, τοῦ Aldo Capasso, τοῦ Giuseppe Villaroel.

Χωριστὴ μνεῖα ὀφείλεται στὴν ποιήτρια Ada Negri, πού ἐνῶ πλησιάζει τώρα τὰ 75 τῆς χρόνια, μᾶς ἀποκάλυψε ὥστόσο, ἀκόμα καὶ στὸν τελευταῖο της τόμο «Il Dono» («Τὸ Δῶρο») (1936) ἕναν περίλαμπρο πλοῦτο λυρικῆς φλέβας, καὶ πού ἔφτασε, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ πολὺχρονη πεῖρα ζωῆς καὶ τέχνης, μέσα στὴ μετάρσια γαλήνη τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ τὴν καθάρια ἀρμονία τοῦ κλασικοῦ στίχου, σὲ διατυπώσεις ὀριστικῆς.

Δίπλα στοὺς γνωστότερους καὶ τοὺς πιὸ καθιερωμένους ποιητές, κι ἀνάμεσα σ' ἕνα πλῆθος ἀπὸ ζωηρὲς ἀμφισβητήσεις γύρω στὴν οὐσία τῆς ποίησης καὶ στοὺς τρόπους τῆς ἔκφρασης ὑπάρχει ἀκόμα ἕνα πλῆθος νέων πού ὑπόσχονται πολλὰ καὶ πού δικαιολογοῦν τὶς καλύτερες ἐλπίδες γιὰ μιὰ νέα ποιητικὴν ἀκμὴ, ἄξια καθ' ὅλα τῆς ἰταλικῆς παράδοσης.

β) Ἡ πεζογραφία.

Σ' ἕνα ἄρθρο του, δημοσιευμένο ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια, ὁ Giovanni Papini διατύπωνε τὴ σκέψη ὅτι ἡ ἀφηγηματικὴ πεζογραφία (καὶ κυρίως τὸ μυθιστόρημα) δὲν εἶναι λογοτεχνικὸ εἶδος συμφυὲς μὲ τὸν ἰταλικὸ χαρακτῆρα, πού ρέπει πολὺ περισσότερο πρὸς τὴ λυρικὴ ποίησις, ἢ ἀκόμη καὶ πρὸς τὴ ρητορικὴ, τὴν ἱστοριογραφία, τὰ διανοητικὰ ἔργα καὶ τὴ σάτυρα. Ἐφερνε ὡς ἐπιχείρημα πόσο σπάνια εἶναι τὰ ἀφηγηματικὰ ἔργα σ' ὅλες τὶς λογοτεχνικὲς περιόδους μας, καθὼς ἐπίσης καὶ πόσο φανερὰ ὕστερεῖ ἡ ψυχολογικὴ διείδυση στὰ λίγα ἀξιόλογα κάπως ἰταλικά πεζογραφήματα, ἐνῶ ὑπερέχουν ἄλλα στοιχεῖα, χαρακτηριστικὰ τῶν εἰδῶν πού προανέφερα.

Οἱ γενικὲς αὐτὲς σκέψεις δημιούργησαν ἕνα πλῆθος συζητήσεις καὶ πολεμικῆς, καθὼς καὶ εἰδικῆς ὑποδείξεις τῶν γνήσιων μυθιστορηματικῶν γνωρισμάτων πού ὑπάρχουν σὲ πολλὰ ἔργα, πεζὰ καὶ ἔμμετρα, τῆς παλαιότερης καὶ τῆς νεώτερης ἰταλικῆς λογοτεχνίας (στὸ «Δεκαήμερον», στὸ «Μαινόμενον Ὀρλάνδο», στοὺς «Ἀραβωνιασμένους»).

Ἐμεῖς δὲν πρόκειται νὰ προχωρήσουμε ἐδῶ στὴ λεπτομερειακὴν ἀνάλυση τοῦ βασικοῦ αὐτοῦ προβλήματος. Θὰ διατυπώσουμε μόνο τὴ γνώμη μας. Πρῶτα-πρῶτα, πολλὰ παλαιὰ καὶ νεώτερα ἔργα μαρτυροῦν ὀλοκάθαρα ὅτι τὸ ἰταλικὸ πνεῦμα ἔχει ἀφηγηματικὲς ἰκανότητες, ἔστω καὶ ἂν ἡ ἰταλικὴ πεζογραφία, στὸ σύνολό της, δὲ μπορεῖ ν' ἀντιπαραβληθῇ μὲ τὴ λογοτεχνικὴ πεζογραφία ἄλλων ἐθνῶν, — τὴ ρωσικὴ, τὴ γαλλικὴ, τὴν ἀγγλικὴ. Ἐπειτα, ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν ἰταλικῶν ἔργων αὐτοῦ τοῦ εἴδους δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀποτρέπουμε τοὺς Ἰταλοὺς συγγραφεῖς ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα καὶ ἀπὸ τὸ διήγημα, ὅπως ἔκανε στὸ ἄρθρο του ὁ Papini. Τέλος, ἡ σύγχρονη ἰταλικὴ λογοτεχνία δείχνει ὅτι οἱ τάσεις ἐκεῖνες, πού καὶ παλαιότερα τὶς συναντήσαμε, ὑπάρχουν ἀκόμη ζωηρῆς καὶ ἐκδηλῆς, ἡ δὲ παραγωγή τῶν νεώτερον συγγραφέων μας ἐμφανίζεται μὲ πολλὰ ἐλπιδοφόρα γνωρίσματα, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἔδωσε τὸ ἀριστούργημά της.

* * *

Ἡ μελέτη τοῦ ἔργου δυὸ πραγματικῶν μυθιστοριογράφων, πού ἡ ἐποχὴ ὅμως τῆς ἀκμῆς τοὺς ἔχει περάσει πρὸ πολλοῦ, βρῖσκεται ἔξω ἀπὸ τὶς προθέσεις μας. Ἐνοῶ τὸν Antonio Fogazzaro (1842-1911) πού τὸ ἀριστούργημά του εἶναι τὸ «Piccolo mondo antico», καὶ τὸν Giovanni Verga (1840-1922), πού ἔδωσε, μὲ τὸν «Mastro Don Gesualdo», καὶ μὲ τοὺς «Malavoglia», τὸ μέτρο ὅλων τῶν μεγάλων ἰκανότητων τῆς ἰδιοφυΐας του.

Ὁ D'Annunzio, ὁ Pirandello καὶ ὁ Panzini θὰ μείνουν ὡς μεγάλες μορφῆς διδασκάλων, πού τὸ ἔργο τοὺς πέρασε πιά στὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας μας.

Αυτό που εκτιμάται σήμερα περισσότερο από τον Gabriele d'Annunzio, είναι και πολύ δικαίως — ή λυρική παραγωγή του, ενώ συγχρόνως από την πεζογραφία του καλύτερα θεωρούνται τα τελευταία έργα του: σελίδες από τη « Λήδα χωρίς κύκνο », από τις « Faville del Maglio » και από το « Notturmo », έργο αυτοβιογραφικό ξεχωριστής όμορφιάς, που όλες τις φράσεις του τις ζωντανεύει μιὰ έντονη αισθαντικότητα και όπου οι βιωμένες έντυπώσεις μετοχετεύονται με τον πιό άμεσο τρόπο σ' ένα ύφος όχι ξένο προς τον πλούτο που χαρακτηρίζει το συγγραφέα, μαζί όμως και απόλυτα άρμονικό. Στην αφρονότατη παραγωγή του D'Annunzio αποδίδεται προπάντων ή σημασία δοκουμένου, είτε εξαιτίας τής έμπνευσής του (διάχυτος αισθησιασμός και φλογερή λαγνεία, εξεζητημένες μορφές και ατμόσφαιρες), όπου βρίσκει κανείς, έστω και παραμορφωμένα, όρισμένα χαρακτηριστικά τής προπολεμικής Ίταλίας, — είτε, ακόμη, εξαιτίας των προτιμήσεων του ύφους του (στόμος, χλιδή επιθέτων, περιγραφές διογκωμένες, γλυφή τής λεπτομέρειας, κουδουνιστή κατασκευή τής φράσης, ακόμη και προτιμήσεις λεξιλογικές και ρυθμικές).

Με τον Luigi Pirandello (1867-1936), θ' ασχοληθούμε πλατύτερα μιλώντας για το θέατρο. Ύπενθυμίζουμε, ώστόσο, ότι έγραψε διάφορα μυθιστορήματα (το γνωστότερο και το καλύτερο είναι « Il fu Mattia Pascal ») και ένα πλήθος (παραπάνω από τρακόσια) διηγήματα. Την αφήγηματική αυτή παραγωγή του (και ειδικώς τα διηγήματά του, τα άλλοτε ρεαλιστικά, άλλοτε εύθυμογραφικά, λυρικά ή τραγικά) πολλοί τη θεωρούν ως το ζωτικώτερο μέρος του έργου του. Χωρίς να συμεριζόμαστε αυτή τη γνώμη, δέ θέλουμε να παρίδουμε, στις αφήγηματικές σελίδες του, ούτε την ύπαρξη εξαιρετικά πρωτότυπων στιγμών (που τις πιό γόνιμες τις ανανέωσε ύστερα στο θέατρο) ούτε την ξεχωριστήν ώριμότητα του ύφους όπου έφτασε μ' αυτές ή ιταλική πεζογραφία.

Ο Panzini (1863-1939), φύση λυρική, είναι ένας εύχάριστος διηγηματογράφος. Τα γνωρίσματα του έργου του δέ θά τ' αναζητήσουμε μόνο στην κομψότητα του τερπνού και εύλύγιστου ύφους του, που δέν είναι ούτε επίσημο ούτε ατημέλητο, και όμως είναι συγχρόνως ύψηλο και θελκτικό, έδω άλματικό, εκεί στρωτό σαν όμαλή κουβέντα, — αλλά και σε μιάν ανάταση πνευματική που πηγάζει από την αντίθεση μεταξύ ζωής και όνειρου, που δέ γίνεται ποτέ δραματική, που συχνά όμως παίρνει έναν τόνο ειρωνικό, άλλ' όχι και χωρίς κάποια ποθεινή νοσταλγία. Η δύσπιστη και επικριτική του στάση απέναντι στη σύγχρονη κοινωνία, συνδυάζεται μ' έναν πόθο ήρεμης ζωής σε άμεση έπαφή με την αγαπημένη και τραγουδημένη Φύση.

Πολλοί θεωρούν τον Panzini σά λείψανο μιās περασμένης φιλολογικής εποχής· τα έργα του τά αντιπαρέχεται μάλλον ή σημερινή γενεά. Όπωςδήποτε, ο Panzini, που άντλησε πλούσια πνευματική κι αισθητική πείρα από τη φιλολογική και κλασική του μόρφωση, μένει αθάεντία ακόμη και σήμερα. Από τα έργα του μάλιστα υπάρχουν και μερικά (ίσως ή « Lanterna di Diogene ») που θά μείνουν στην ιταλική γραμματολογία.

* * *

Ανάμεσα στην παραγωγή των πρώτων τούτων χρόνων του Κ' αιώνα, τρία έργα, έξω από τα έργα των διδασκάλων, μάς φαίνονται από πολλές απόψεις αξιόλογα. Πρωτ' απ' όλα, ο όγκώδης και πολυσύνθετος « Rubè », το μεγαλύτερο και το πιό επίμοχθο έργο του G. A. Borgese, διακεκριμένου λογίου και κριτικού που έμφανίστηκε συχνά και ως δραματικός συγγραφέας, ως διηγηματογράφος, ως ποιητής. Ο « Rubè » στάθηκε άντικείμενο πολλών και ποικίλων κριτικών εκτιμήσεων. Κανείς όμως δέ μπόρεσε να μὴν αναγνωρίσει ότι αντιπροσωπεύει πληρέστατα τη νοοτροπία, τις ψυχικές διαθέσεις, τις τάσεις, τους ένθουσιασμούς και τις απογοητεύσεις, τις έλπίδες και τὰ χαμένα όνειρα που εκλυδώνισαν με τις έναλλαγές τους το πνεύμα των νέων τής Ίταλίας κατά και μετά τον πόλεμο. Μερικοί του απέδωσαν σημασία ακόμα πλατύτερη, είπαν ότι ο Rubè είναι ένας Faust του Κ' αιώνα, — άλλ' αυτό είναι λάθος. Άλλοι λαθεύοντας κ' αυτοί, περιόρισαν τη μορφή του κεντρικού ήρωα του έργου σε μιὰ τυπική « παθολογική περίπτωση ». Ίδεαλισμοί που ξεφτίζουν και μετριότητες μεγάλοςχημες, σκιές νευρασθένειας και μοιρολατρικές αποθαρρύνσεις, με μιὰ λέξη: ένα σύμπλεγμα από άμφιταλαντεύσεις και άντιφάσεις, κάνει τη μορφή του Φίλιππου Ρουμπέ, τοποθεμένη στο πλαίσιο μιās όλόκληρης δίνης γεγονότων, όχι μόνο ενδιαφέρουσα, αλλά και σημαντικά θεμελιωμένη: έχει, πολλές πλευρές όποδειγματικές, και είναι, θάλεγε κανείς, το σύμβολο άν όχι μιās όλόκληρης γενεάς, πάντως όμως μιās κατηγορίας ανθρώπων εύρύτατης και άληθινώτατης. Γι' αυτό και μεϊς σταματήσαμε στο μυθιστόρημα αυτό, κ' άς ύστερεί ως προς την άριότητα τής μορφής του: το ύφος του άλλοτε ξεπέφτει σε άποκαρδιωτικές κοινοτοπίες, άλλοτε διογκώνεται σε κενές άοριστολογίες, σπανιότατα τó αναφτερώνει μιὰ ανώτερη πνοή· όπωςδήποτε, ή άμφίβολη καλαισθησία τής φρασεολογίας του και των διαλόγων του συχνά ταιριάζει με τὰ περιβάλλοντα και τὰ πρόσωπα, αποδίδοντάς τα με τὰ γνήσια και άκριβή χαρακτηριστικά τους.

Το δεύτερο έργο από τα τρία που ξεχωρίσαμε είναι το « Pia ed Alberto », όπου ο στρατηγός Angelo Gatti, μέλος τής Ίταλικής Ακαδημίας μάς αποκάλυψε (1934) τις μεγάλες πεζογραφικές του ικανότητες, ύστερ' από μιὰ σειρά πολύτιμες ιστορικές και στρατιωτικές μελέτες.

Ο θάνατος τής Ίλιας, δοσμένος σε θαυμαστές σελίδες που είναι το κέντρο και ή καρδιά του όλου έργου, φέρνει στην ψυχή του άντρός της, που είχε περάσει μαζί της ώρες φωτεινής εύτυχίας, μιὰ βίαιη και θυελλώδη επανάσταση εναντίον τής σκληρής ειμαρμένης και του ίδιου του Θεού· ύστερα, σιγά — σιγά, μέσ' από μιὰ ψυχολογική ανέλιξη που την αναπτύσσουν στοχασμοί, μονόλογοι και αναμνήσεις, ή ίδια ή νεκρή λές και κατευθύνει τον Άλμπέρτο, μέσ' από τὰ μονοπάτια μιās ύψηλότερης άνθρωπίνης και θρησκευτικής κατανόησης τής όδύνης και του κακού, ως την κατάφαση και την πνευματική και συναισθηματική αναγνώριση του υπέρτατου Άγαθού.

Ἔργο ὀλκῆς, γραμμένο σ' ἓνα ὕφος στρωτὸ καὶ ἰσόρροπο, χωρὶς κούφειες ἐξάρσεις, πού τὸ δονεῖ ὅμως συχνὰ ἢ πνοὴ ἑνὸς ζωογόνου λυρισμοῦ, τὸ «*Ilia ed Alberto*», μὲ τὸ ὑψηλὸ του περιεχόμενον καὶ τὴν εὐγένεια τῆς μορφικῆς του ἀπόδοσης, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἰταλικά μυθιστορήματα καὶ βρίσκεται στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς πεζογραφικῆς μας παράδοσης. Τὸ βιβλίον, πού τὸ ἐπαίνεσαν καὶ τὸ θαύμασαν ἀπ' ὅταν πρωτοβγήκε, μεταφράστηκε σὲ πολλὰς γλώσσας καὶ εὐρύτατα ἐκτιμῆθηκε ἀπὸ τὸ διεθνὲς κοινόν.

Μικρότερης ἴσως σημασίας καὶ ἀξίας λογοτεχνικῆς, πάντως ὅμως πολυσήμαντο καὶ ἀντιπροσωπευτικόν, εἶναι τὸ μυθιστόρημα «*Gli Indifferenti*» τοῦ *Alberto Moravia*, πού ζωγραφίζει, μὲ τὴν ἀντικειμενικότητα κατόπτρου, χωρὶς καμιὰ προσωπικὴ κρίση ἐπιδοκιμασίας ἢ ψόγου, πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἔστω καὶ δυσάρεστα καὶ διεφθαρμένα. Ὁ συγγραφέας, νεώτατος ὅταν ἔγραψε τὸ μυθιστόρημά του (1929), θέλησε φαίνεται νὰ ξεσκεπάσει, μ' ἓναν κυνισμό θάλλεγε κανεὶς ἐπιδεικτικόν, πάντοτε ὅμως μὲ σοβαρότητα καὶ ἀξιοπρέπεια, τὴν ἀνηθικότητα, ἢ μᾶλλον τὴν ἀπόλυτη ἔλλειψη ἠθικῆς συνείδησης ὀρισμένων τύπων καὶ κύκλων τῆς κοινωνίας μας, καθὼς καὶ τὴν ἀβουλία τῶν συγχρόνων ἠθικῶς «*ἀδιαφόρων*» ἀνθρώπων. (Ὁ γνήσιος ἠθικῶς «*ἀδιάφορος*» εἶναι ὁ *Μιχαήλ*, ὁ κεντρικὸς ἥρωας τοῦ βιβλίου). Τὸ ὕφος τοῦ ἔργου, ἄχρωμο κάπως, ἀλλὰ μὲ καλὰς περιγραφικὰς στιγμὰς, καθὼς καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του, δείχνουν ἓνα δυνατὸ συγγραφέα πού ὑπόσχηται πολλὰ. Λιγώτερο σημαντικὰ μοῦ φαίνονται ὡστόσο, στὸ σύνολόν τους, τὰ ἐπόμενα ἔργα τοῦ *Moravia*, παρ' ὅλη τὴν ἐπίμονον ἐπανεμφάνισιν καὶ σ' αὐτὰ τῶν γνωρισμάτων πού ἤδη ἐσημείωσα.

* * *

Μὲ βάση ὀρισμένα κοινὰ χαρακτηριστικά, θὰ συγκεντρώσουμε τοὺς ἄλλους πεζογράφους μας σὲ ομάδες ὄχι βέβαια ἀπολύτως αὐστηρὰ ξεχωρισμένες.

Συγγραφεῖς μὲ ἔργο ἀφθονο καὶ πλούσιο εἶναι ἡ *Grazia Deledda*, ὁ *Lucio d'Ambra*, ὁ *Salvator Gotta*.

Ἡ πρώτη, πού πέθανε τὸ 1936, ὕστερ' ἀπὸ φιλόπονη συγγραφικὴ ζωὴ στεφανωμένη μὲ τὸ τόσο περιζήτητο βραβεῖο Νόμπελ, ἀντλήσε τὴ βασικὴν ἐμπνευσή της ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων τῆς Σαρδηνίας, πού τὴ δονοῦν ἰσχυρὰ πάθη καὶ τὴν πλαισιώνει ἡ νησιώτικη γῆ μὲ τὴν πρωτόγονον ἰδιοτυπία της.

Ὁ *Lucio d'Ambra*, ἀκαδημαϊκός, πού πέθανε τελευταῖα ἔγραψε ἓνα πλῆθος μυθιστορημάτων, πού ἂν καὶ δὲν ἔμειναν μακριὰ ἀπὸ ξένες ἐπιδράσεις καὶ δὲν ἔφτασαν ποτὲ στὴν ἀπόλυτη καλλιτεχνικὴ τελειότητα, ἀξίζουν ὅπωςδῆποτε νὰ μνημονευθοῦν γιὰ κάποιες ἐπιτυχημένες ἀναλύσεις τῆς σύγχρονης κοινωνίας καὶ ψυχοτροπίας καὶ γιὰ τὴν ἐνάργεια ὀρισμένων σελίδων τους. Ἀναφέρουμε ἀπὸ τὰ ἔργα του τὴν «*Professione di moglie*» καὶ τὴ λεπτότατη «*Fantasia di mandorli in fiore*».

Τὰ πολυάριθμα μυθιστορήματα τοῦ λεγόμενου «*Κύκλου τῶν Βέλα*» εἶναι τὸ κυριώτερον μέρος τῆς παραγωγῆς τοῦ *Salvator Gotta*, πού κι αὐτὸς εἶναι περισσότερο γόνιμος παρὰ μέγας, πάντως ὅμως ἄξιος νὰ μνημονευθεῖ ἐδῶ («*Il figlio inquieto*»).

Εὐρέσεις ὀξύτατης σύλληψης, ἐμπνευση πρωτότυπη καὶ ὕφος εὐχάριστο εὐστοχα ἐπιδέξιο, ὅπου ἡ δύναμη τῆς περιγραφῆς συνδυάζεται μ' ἓνα χιούμορ ὑγιὲς καὶ ἐλαφρότατα γνωμικόν, — αὐτὰ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ πού διακρίνουν τὸν ἀκαδημαϊκὸ *Massimo Bontempelli*, ἓναν ἀπὸ τοὺς εὐφυέστερους σύγχρονους Ἰταλοὺς, συγγραφέα πολλῶν καὶ ποικίλων ἔργων, καὶ τὸν *Aldo Palazzeschi*, πού οἱ καλύτερες σελίδες του εἶναι τὸ «*Stampe dell'Ottocento*» καὶ τὸ μυθιστόρημα «*Sorelle Materassi*». Στὴν ἴδιαν ὁμάδα περιλαμβάνουμε ἐπίσης τὸν *Antonio Baldini*. Ὁ *Baldini*, ἀκαδημαϊκός, ἀρχισυντάκτης τῆς «*Νέας Ἀνθολογίας*», φύσει νωθὸς καὶ ράθυμος, καὶ συνεπῶς ὀλιγογράφος, εἶναι πάντως χιουμορίστας ὀξύτατος καὶ συγγραφέας εὐφάνταστος δοκιμίων καὶ παράξενων πεζογραφημάτων ὅπου ἡ δροσιὰ τῆς ἐμπνευσης συνδυάζεται μὲ γερὴ φιλολογικὴ προπαιδεία καὶ μὲ ἀσφαλῆ καλαισθησία τὸ κυριώτερον γνώρισμά του εἶναι ἡ ξεχωριστὴ ποιότητα τῆς γλώσσας του, γλώσσας κατακάθαρης, διάφανης, κομψῆς, καὶ μαζὶ τόσο ἀρμονικῆς καὶ εὐχυμης, ὥστε νὰ μᾶς ἐμφανίζεται πρότυπο καὶ ὑπόδειγμα τοῦ ὠραίου σύγχρονου ὕφους.

Ὁ ἴδιος ἐπαινος ἀνήκει ἐν μέρει καὶ στὸν *Riccardo Bacchelli*, ἀλλ' ὁ *Bacchelli* ἔχει ἐντελῶς ἄλλο χαρακτῆρα ὡς πρὸς τὴν ἐμπνευση καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν μυθιστορημάτων του, ρωμαλέων ἔργων εὐρείας πνοῆς πού δείχνουν μεγάλη πεῖρα στὴν εὕρεση καὶ στὴ σύνθεση.

Λεπτὴ εὐαισθησία, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τίς τάσεις τῶν ποιητῶν τοῦ «*σκιόφωτος*», καὶ ὠριμη πεῖρα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς τέχνης, δίνουν τὸ χαρακτῆρα τους καὶ τὴν ἀξία τους στὰ ἔργα τοῦ *Umberto Fracchia*, πού πέθανε τραγικὰ ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια (σημειώνουμε τὴν «*Angelica*» καὶ τὸ «*Stella del Nord*»), τοῦ *F. M. Martini*, πού ἐπίσης πέθανε, τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ *Guelfo Civinini*, καὶ τοῦ *Marino Moretti*, δόκιμου καὶ σοβαροῦ μυθιστοριογράφου σίγουρης ἀξίας («*La casa del Santo Sangue*») καὶ παραγωγικώτατου διηγηματογράφου.

* * *

Μένουν ἀκόμα οἱ νέοι, κι οἱ συγγραφεῖς τῆς ἀμεσώτατης ἐπικαιρότητας. Ἀπ' αὐτοὺς ὁ καλύτερος φαίνεται ἀσφαλῶς ὁ καλαβρὸς *Corrado Alvaro*, πού τὸ ἔργο του «*Gente in Aspromonte*» (1930) εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἄξιοι ὅμως καὶ σοβαροὶ συγγραφεῖς εἶναι ἀκόμη ὁ *Giovanni Comisso*, ὁ *Bonaventura Tecchi* («*Tre storie d'amore*»), ὁ *Arturo Loria* (διηγηματογράφος μὲ μικρὸ ἔργο ἀλλὰ μὲ παραγωγή ἐνδιαφέρουσα, — βραβεῖο *Fracchia*) καὶ μερικοὶ ἄλλοι, ὁ *Savarese*, ὁ *Stuparich*, ὁ *Angioletti*.

Ἀπὸ τοὺς νεώτατους ἀναδείχθη ὁ ἀτίθασσος καὶ ὀρμητικὸς Marcello Gallian, πολυγραφώτατος, πού γιὰ τὸ ὕφος του ὅμως — παρ' ὅλες τὶς συμπάθειες πού ἐκέρδισε — διατηροῦμε τὶς ἐπιφυλάξεις μας· ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Gallian, σημειώνουμε μερικὸς δημοσιογράφους πού συγκέντρωσαν σὲ τόμους τὶς ἐντυπώσεις τους ἀπὸ τὶς εἰδικές τους ἀποστολές καὶ τὰ ταξίδια τους, ὅπως ὁ V. G. Rossi, ὁ G. G. Napolitano, ὁ V. Beonio-Brocchieri, κ. ἄ.

* * *

Ἐνα πλῆθος ἄλλα ὀνόματα ἄξιζαν νὰ μνημονευθοῦν γιὰ ἕναν ὁποιοδήποτε λόγο (π. χ. τὸ ὄνομα τοῦ Tozzi, ἢ τοῦ Cecchi καὶ ἄλλων, καὶ ἄλλων). Ἀλλὰ οὔτε ὁ χῶρος μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πυκνώσουμε ἀκόμα περισσότερο αὐτὸ τὸ σημείωμα, οὔτε καὶ μποροῦμε ἐξ ἄλλου νὰ παρατρέξουμε τὶς προσωπικὲς προτιμήσεις μας.

(Ἔπεται συνέχεια)

ΕΝΑΣ ΕΛΛΗΝ ΠΑΡΑ ΤΩ ΓΑΡΙΒΑΛΔΗ

τοῦ δημοσιογράφου καὶ ἱστορικοῦ κ. ΑΓΓΕΛΟΥ ΜΕΤΑΞΑ

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1860 εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὴν ἀρχοντικὴν κατοικίαν τοῦ Παύλου Λάμπρου, συνιστᾶτο τὸ παράρτημα τοῦ κοιμητηρίου τῆς Ἐθνικῆς Σωτηρίας, τοῦ ὁποίου ἔδρα ἦτο ἡ Γένουα. Οἱ Ἴταλοι πατριῶται, ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὸν χρηστὸν βασιλέα Βίκτωρα Ἐμμανουήλ καὶ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Γαριβάλδην, τοὺς δύο αὐτοὺς δημιουργοὺς τῆς Ἰταλικῆς Ἐνώσεως, εἶχαν ἰδρύσει τὸ κοιμητῆρον τῆς Ἐθνικῆς Σωτηρίας, τοῦ ὁποίου οἱ σκοποὶ δὲν περιορίζοντο μέσα εἰς τὰ στενὰ πλαίσια τῆς Ἰταλικῆς Ἐνώσεως, ἀλλ' ἐπεξετείνοντο καὶ πέραν τῆς Χερσονήσου, πού ἀποτελεῖ σήμερον τὸ φασιστικὸν Κράτος τοῦ Μπενίτο Μουσολίνι, πρὸς ἀνατολάς, ὅπου εὐγενικὸν ἔθνος ἐστέναζεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν κατακτητῶν.

Ἡ Ἠπειρος, ἡ Μακεδονία, καὶ ἡ Ἐπτάνησος ἀκόμη εἶχον ἀνάγκην ἐνισχύσεως διὰ νὰ ἀπελευθερωθοῦν καὶ ἀποδοθοῦν εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα. Ἡ ἀπελευθερωμένη Ἰταλία εἶχε ἀναλάβει νὰ βοηθήσῃ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὁ Γαριβάλδης εἶχε καταρτίσει τὸ σχέδιόν του. Ἀπὸ Καρβασαρά θὰ προήλαυε πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς Μακεδονίαν καὶ Θράκην.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, συστήθηκε παράρτημα τοῦ μυστικοῦ Κοιμητηρίου τῆς Ἐθνικῆς Σωτηρίας εἰς τὴν Ζακύνθον μετ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κ. Λομβάρδον, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ἰδρύθη ἕτερον παράρτημα, ἐξαρτώμενον ἀπὸ τὸ κοιμητῆρον τῆς Ζακύνθου μετ' ἐπὶ πρόεδρον τὸν Φραγκῆσκον Πυλαρινόν, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ μέλη τοὺς Παῦλον Λάμπρον, Ἠπειρώτην, Χρῆστον Νικολαΐδην, Φιλαδέλφειαν,

Νικόλαον Δραγοῦμην καὶ Ἰωάννην Φιλήμονα, Σπυρίδωνα Μεταξᾶν πρέσβυν τῆς Ἑλλάδος ἐν Πετρούπολει, Νικόλαον Νέγγρη, τὸν Ὀκλέρ Βούλγαρην καὶ τὸν Μάρκον Ρενιέρην, τὸν μετέπειτα διοικητὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς.

Ἀλλὰ δὲν ἦσαν μόνον αὐτοί. Εἰς τὸ Κοιμητῆρον τῶν Ἀθηναίων ἦσαν καὶ ἄλλοι, ὅπως καὶ ὁ Κεφαλλῆν λεπτοουργὸς Σπυρίδων Μαλάκης, συγγραφεὺς τῶν «Ἀπομνημονευμάτων ἐπὶ τῆς συγχρόνου ἱστορίας», ἔργον τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1895, καὶ ὁ ὁποῖος θὰ παῖξῃ σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν κατωτέρω ἐνδιαφέρουσαν ἱστορίαν.

Ὅταν ὁ Κεφαλλῆν αὐτὸς λεπτοουργὸς ἐμυεῖτο εἰς τὸ μυστικὸν Κοιμητῆρον ἐνεργείας τῶν Ἀθηναίων, ὁ Παῦλος Λάμπρος ἔδωκε τοὺς σκοποὺς τοῦ σωματείου μετὰ παρακάτω ἐμπνευσμένα πραγματικὰ λόγια:

«Σοὶ γνωστοποιούμεν, φίλε καὶ ἀδελφὲ Μαλάκη, ὅτι ὁ κοινὸς ἡμῶν φίλος Κ. Λομβάρδος ἐργάζεται ἐνδελεχῶς ὑπὲρ τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας καὶ εἶναι ἀκάματος αὐτῆς ἐργάτης, συνεργάζεται δὲ μετὰ τῶν πατριωτῶν ἐκείνων τῆς πρὸ μικροῦ ἀπελευθερωθείσης Ἰταλίας, ὅπως ἀμοιβαίως αἱ δύο αὐταὶ ὑπὸ τῆς φύσεως προωρισμέναι ἀδελφαὶ συνεχίσωσι τὸν ἀγῶνα τῆς ὀλοσχεροῦς αὐτῶν ἀπελευθερώσεως, ὅπως ἢ μὲν Ἰταλία ἀπαλλαγῇ τῶν γαμψῶν ὀνύχων τοῦ αὐστριακοῦ Ἀετοῦ, ἢ δὲ δούλῃ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἐπτάνησος, ἢ μὲν πρώτη τοῦ ἀφορήτου τουρκικοῦ, ἢ δὲ δευτέρα τῶν ὀδόντων τοῦ Λέοντος τοῦ Ἀτλαντικοῦ Σοὶ γνωρίζομεν λοιπὸν μετὰ τοῦ ἐδῶ παρόντος μέλους τοῦ σωματείου μας, κοινῶ φίλου Νικολάου Βουλγάρεως, ὅτι κοιμητῆρον ἐνεργείας ἐσυστήθη ἤδη πρὸ ἔτους περίπου ἐν Ζακύνθῳ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀκαμάτου πατριώτου Κ. Λομβάρδου, ἐξ οὗ κοιμητῆρον ἐξαρτώμεθα καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν Ἀθήναις, τὸ δὲ τῆς Ζακύνθου ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Κεντρικοῦ τῆς ἐνεργείας κοιμητῆρου Γενούης, μετ' οὗ συνεννοεῖται ἀπ' εὐθείας τὸ τῆς Ζακύνθου, τὸ δὲ ἡμέτερον μετὰ τοῦ τελευταίου, δηλαδὴ εἴμεθα μετὰ τοῦ ἐν Ζακύνθῳ εἰς ἄμεσον ἀνταπόκρισιν, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐν γένει τῶν κοιμητῆρων ἐνεργείαν. Τὴν δὲ ἐντολήν τῆς συστάσεως τοῦ ἐνταῦθα ἡμετέρου κοιμητῆρου ἀνέλαβε διερχόμενος ἐκ Ζακύνθου ὁ κοινὸς ἡμῶν φίλος ὁ καὶ πρόεδρος αὐτοῦ καθηγητῆς Φ. Πυλαρινός, ὅστις ἐκτιμῶν τὰ πατριωτικὰ φρονήματά σας, σᾶς ἐπρότεινε μέλος ἐνεργὸν τοῦ σωματείου μας ἐπ' ἀγαθῶ τῆς φίλης πατρίδος ἐπιφορτῆσας ἡμᾶς νὰ σᾶς καταστήσωμεν ἐνὸρκως κοινωνὸν τῶν ἐνεργειῶν μας, πρᾶγμα ὅπερ ἤδη ἐπετελέσθη».

Ὁ Μαλάκης ἐγένετο μέλος καὶ πραγματικὰ, καίτοι ἦτο ἕνας ἀπλὸς χειρόναξ, ὑπῆρξε ἕνα πολύτιμον μέλος τοῦ κοιμητῆρου. Αἱ ἐργασίαι τῶν πατριωτῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν ἐσυνεχίσθησαν ἐπὶ μακρόν. Πρόοδος σημαντικὴ ἐσημειώθη. Τὸ 1862 τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα. Αἱ συνεννοήσεις διὰ τὴν δρᾶσιν εἶχον τερματισθῆ καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις ἦσαν πλέον ζήτημα ὀλίγων ἡμερῶν.

Ἐν τῷ μεταξῷ τὸ στασιαστικὸν κίνημα τοῦ Ναυπλίου ἐπνίγετο εἰς τὸ αἶμα καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης κατέφευγον εἰς τὴν Ἰταλίαν, αἱ δὲ ἐφημερίδες τῆς Βιέννης προέβησαν εἰς ἀποκαλύψεις περὶ τῶν τεκταινομένων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν πατριωτῶν.

Ἐπῆρξε κάποιος προδότης! Ποῖος ἄρα γε;

Πολλὰ ὑποψία. Πολλὰ κατηγορία ἠκούσθησαν. Δὲν τὰς μεταφέρομεν ἐδῶ διότι ἱστορικῶς δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένοι. Τὸ γεγονός ὅμως εἶναι ὅτι διὰ τὸ κίνημα τοῦ Ναυπλίου, ἡ μῆνις τοῦ λαοῦ ἐστράφη κατὰ τοῦ Βασιλέως του, τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Ὁθωνος, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις ἠγάπησεν τὴν Ἑλλάδα πραγματικά, σὰν νὰ ἦταν γνήσιος Ἕλληνας. Καὶ τὰ μέλη τοῦ κοιμητῆτος κατ' αὐτοῦ ἐστρεψαν τὰς ὑποψίας των διότι τὸν εἶχον μυήσει εἰς τὰ πατριωτικά των σχέδια.

Καὶ ἀντὶ νὰ στραφῇ πλέον ἡ προσοχὴ τοῦ κοιμητῆτος τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, τὴν ἀπελευθέρωσιν δηλαδὴ τῶν δούλων ἀδελφῶν, ἐχρησιμοποίησεν ὅλην του τὴν δραστηριότητα διὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὁθωνος, ἡ ὁποία καὶ πραγματοποιεῖται μετὰ μίαν διετίαν.

Κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1862 φθάνει εἰς Ἀθήνας ὁ Μάρκος Ἀντώνιος Κανίνης, Βενετός, φίλος τοῦ χρηστοῦ Βασιλέως Βίκτωρος Ἐμμανουήλ, μὲ σκοπὸν νὰ βολιδοσκοπήσῃ τοὺς Ἕλληνας περὶ τοῦ τρόπου τῆς περαιτέρω ἐνεργείας. Καὶ πραγματικά ὁ Μάρκος Ἀντώνιος Κανίνης ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ μέλη τοῦ Κοιμητῆτος, εἰς τὰς ἐν γένει δὲ μετ' αὐτῶν συζητήσεις, ἐπέισθη ἀσφαλῶς, ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατος πλέον ἡ δρᾶσις λόγῳ τῆς διαστάσεως τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Βασιλέα του. Καὶ ἔγραψε τόσον πρὸς τὸν Βίκτωρα Ἐμμανουήλ, ὅσον καὶ εἰς τὸν στρατηγὸν Γαριβάλδην, ἐπιστολάς, μὲ τὴν βεβαίωσιν ὅτι ἡ πρὸς Ἡπειρον ἐκστρατεία δὲν θὰ ἦτο πρὸς τὸ παρὸν σκόπιμος καὶ ὅτι θὰ ὤφειλε νὰ ἀναβληθῇ.

Τὴν μεταφορὰν τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἀνέλαβεν ὁ Κεφαλλὴν λεπτοουργὸς Σπυρίδων Μαλάκης, ὁ ὁποῖος τὴν 25ην Μαρτίου 1862 ἀνεχώρησεν ἐκ Πειραιῶς καὶ τὴν 1ην Ἰουνίου ἔφθασεν εἰς Τουρῖνον, ὅπου καὶ ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἐκεῖ μελῶν τοῦ Κοιμητῆτος καὶ ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ καθηγητοῦ τῆς πλουτολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Τουρῖνου Λουίτζι ντ' Ἀγκῶνα, μεταξὺ ἄλλων δὲ ἰδιοτήτων του καὶ ἰδιαιτέρου Συμβούλου τοῦ Βασιλέως. Αἱ ἐπιστολαὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὸν Βασιλέα διὰ τοῦ Λουίτζι ντ' Ἀγκῶνα εἰς δὲ τὸν στρατηγὸν Γαριβάλδην ἡ ἐπιστολὴ ἐπεδόθη ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ ἰδίου.

Τὰ τῆς συναντήσεως ἀντιγράφομεν ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Μαλάκη, ὅπως τὰ διεγείτῃ ὁ ἴδιος.

«Τὴν ὀρισθεῖσαν ὥραν ἀκριβῶς ἀφίκετο ὁ συνοδός μου Μινιόνος εἰς τὸ ξενοδοχεῖον καὶ εὐθὺς ἀνεχώρησαμεν διὰ τὴν οἰκίαν Πλέτσα, ἐνθα, ὡς ἄνω εἴρηται, εἶχε καταλύσει ὁ στρατηγὸς Γαριβάλδης. Ὀλίγα βήματα πρὶν φθάσωμεν εἰς τὴν οἰκίαν Πλέτσα δεξιόθεν ἐφάνη ἄμαξα ὑπὸ ἐνὸς ἵππου συρομένη, ἐφ' ἧς ἔβαινεν ὁ στρατηγὸς καὶ ἐστάθη πέντε βήματα μακρὰν τῆς εἰσόδου τοῦ οἴκου τοῦ Πλέτσα. Τότε ὁ συνοδός μου ἀναγκωρίσας τὸν ἵππον μετὰ τοῦ ὀχήματος λέγει χαμηλῇ τῇ φωνῇ «Il generale». Ὁ στρατηγός, κατελθὼν τῆς ἀμάξης καὶ ἰδὼν ἡμᾶς, ἤρχετο πρὸς συνάντησίν μας, ἐνῶ συγχρόνως ἐβαδίζομεν καὶ ἡμεῖς εἰς προῦπάντησίν του. Εἰς δέκα βημάτων ἀποστασιν ὁ στρατηγὸς σταματᾷ καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν συνοδόν μου λέγει δι' ἡχη-

ρᾶς ἀργυροῦχου καὶ καθαρᾶς φωνῆς: «Μινιόνια, εἶναι ὁ συνοδῶν σε κύριος ἐξ Ἀθηνῶν φθάς, ὁ κομίσας καὶ παραδόσας μοι πρὸ ὀλίγου τὰ γράμματα τοῦ συναδέλφου Κανίνης;» «Μάλιστα, στρατηγέ», ἀπήντησεν ὁ συνοδός μου Μινιόνιας. Καὶ, ἀφοῦ ἔτεινεν πρὸς ἡμᾶς τὴν δεξιάν, ἠρώτησεν πάλιν: «Ὁ κύριος λοιπόν, Ἀνδρέα, εἶν' ὁ Ἕλληνας Κεφαλληνάϊος Μαλάκης, ἀπεσταλμένος τοῦ συναδέλφου ἡμῶν Κανίνης;» «Μάλιστα, στρατηγέ», ἀπήντησεν ὁ Μινιόνιας. Τότε ὁ στρατηγός, θλίψας τὴν χεῖρα μου ἰσχυρῶς, μοὶ εἶπε: «Μετὰ μεγίστης ὕψης εὐχαριστήσεως, φίλτατε Κεφαλλὴν Μαλάκη, θλίβω τὴν δεξιάν σου ἕνεκεν τῆς πιστῆς καὶ πατριωτικῆς ἀποστολῆς σου». Τότ' ἐγώ, ἐμπνευσθεὶς, τῷ ἀπήντησα αὐτοσχεδίως. «Στρατηγέ: Διαβεβαιῶ ὑμᾶς ὅτι τὴν στιγμὴν ταύτην ἐπίσης ἐνδομύχως αἰσθάνομαι μεγίστην χαρὰν μικτὴν μετ' ἀνεκφράστου ἀγαλλιάσεως, διότι ἡ ἡμέρα καὶ στιγμὴ αὕτη μοὶ εἶναι ἐνδοξος, καὶ θὰ διαμείνωσιν ἐντετυπωμένοι ἐν τῇ μνήμῃ ὅλας τὰς ἐπομένας ἡμέρας τοῦ βίου μου. Διότι ἡ τετυλωμένη ἐκ τῶν ἐργαλείων τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐργασίας χεῖρ ἐνὸς λαϊκοῦ χειρῶνακτος θλίβει τὴν ἐπίσης τετυλωμένην ἐκ τοῦ ξίφους καταδιώκτριαν δεξιάν τοῦ ἀνδρείου καὶ ἀμειλίχτου διώκτου τῶν ὅπου γῆς τυράννων Ἰωσήφ Γαριβάλδου».

Εἰς τὴν ἀντιφώνησίν μου ταύτην ὁ στρατηγός συνεκινήθη κατὰ τι, οἱ δ' ἀπαστράπτοντες κυανόχροοι αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ προσηλώθησαν ἐπὶ τῶν ἐμῶν καὶ ἐξηκολούθει νὰ μοὶ θλίβῃ ἰσχυρῶς τὴν δεξιάν, ἥτις καὶ μοὶ ἐπόνει ὡς ἂν ἦτο πιεζομένη ὑπὸ δῆγματος ἠλόγρας, καὶ αὐθις ἐπιλέγει μοι: «Εὐχαριστῶ ὑμᾶς, φίλτατε Κεφαλλὴν, διὰ τὴν ὑπόληψιν, ἣν ὑπὲρ ἐμοῦ διατηρεῖτε».

Ἐγὼ δὲ ἀπήντησα: «Στρατηγέ: Ἡ πρὸς ὑμᾶς ὀφειλομένη ἐπαξίως ἐκτίμησις δὲν εἶναι ἡ δι' ἐμοῦ μόνον μονομερῶς καὶ προσωπικῶς πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐμοὶ διατηρηθεῖσα καὶ ἀποδοδομένη, καθ' ὅτι τοιαύτη ἤθελεν εἶσθαι ὡς σταγῶν ὀμβρίου ὕδατος εἰς τὸν Μέγαν Ὀκεανόν. Τὰ μάλιστα ἡ ἐκτίμησις καὶ ὑπόληψις αὕτη εἶναι παγκόσμιος, ἥτις ὅμως προσφέρεται δι' ἐμοῦ ἐγκαρδίως καὶ μονομερῶς πρὸς ὑμᾶς, γενναιότατε, ἐκ μέρους ἀπάντων τῶν ὀπαδῶν καὶ ἐλευθεροφρόνων τέκνων τῆς προσφιλοῦς πατρίδος μου».

Καὶ ὁ Γαριβάλδης δὲν ἐκινήθη τότε ἐκ Καρβασαρά πρὸς τὴν Ἡπειρον. Ἄλλωστε αἱ ἀνάγκαι τῆς Ἰταλίας τὸν ἐκάλουν εἰς ἄλλα πεδία θριάμβων...

Ἐπρόκειτο ὅμως ἔπειτα ἀπὸ 50 ὀλόκληρα χρόνια, ἕνας ἄλλος Γαριβάλδης, μὲ τοὺς Ἐρυθροχιτώνας Γαριβαλδινούς, Ἰταλούς καὶ Ἕλληνας, νὰ δράσῃ πρὸς τὴν Ἡπειρον ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας... Τὸ παλαιὸν ὄνειρον τοῦ στρατηγοῦ Γαριβάλδην εἶχε γίνῃ πραγματικότης.

ΙΤΑΛΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

ΩΣ ΤΕΧΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

του ἐφόρου τοῦ θεατρικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κ. ΓΙΑΝΝΗ ΣΙΔΕΡΗ

Οἱ πιὸ σπουδαῖοι ἑλληνικοὶ θιάσοι, στὸν περασμένο αἰῶνα, εἶχαν πραγματικὰ ἠθοποιοὺς, ποὺ τὸ ταλέντο τους ἦταν γνήσιο καὶ πλούσιο, γιατί, φαίνεται, ἡ χώρα, ποὺ γέννησε τὸ θαῦμα τῆς Ἀττικῆς τραγωδίας, δὲ βαρύνεται ὡς τὰ σήμερα νὰ βγάζει ἀνθρώπους μὲ σκηνικὴ ἀξία· καὶ μερικοὶ μάλιστα τῆ δεῖξαν αὐτὴ τὴν ἀξία στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴν Εὐρώπη. Καὶ ἡ πιὸ σημαντικὴ μορφή τοῦ τωρινοῦ μας τοῦ θεάτρου, ἡ Μαρίκα Κοτοπούλη, ἔμεινε κάμποσον καιρὸ, στὰ 1921, στὴν Ἰταλία καὶ τὴ γνωρίσανε καλὰ οἱ κύκλοι τοῦ Ρομανιόλι στὶς Συρακοῦσες.

Ὅμως τὸ θέατρο δὲν εἶναι μόνο στὴ σύστασή του, κάτι τι πνευματικὸ· εἶναι ἀπαραίτητη καὶ ἡ τεχνικὴ, ἡ μαστοριά, ποὺ χωρὶς αὐτὴν δὲ γίνεται παράσταση, ὅπως δὲ γίνεται παράσταση χωρὶς τὸ ἔργο καὶ χωρὶς τὸν ἠθοποιό.

Οἱ πρωταγωνιστὲς μας παρακολουθοῦσαν ὅπωςδὴποτε τὴ πρόοδο τῆς ἠθοποιίας, ταξιδεύοντας στὴν Εὐρώπη (Αἰκατερίνη Βερόνη, Διονύσιος Ταβουλάρης) ἢ βλέποντας στὴν Ἀθήνα ξένους θιάσους ἢ, ὅταν βρισκόντουσαν κι' ἐκεῖνοι περιοδεῖα στὴν Αἴγυπτο ἢ στὴν Πόλη· ἔτσι μετουσιόνανε τὸ παίξιμο τῶν ξένων συναδέλφων τους, ποὺ συνήθως ἦταν ἐξαιρετικοὶ ἢ ἀνανεόνανε τὸ δραματολόγιό τους ἔμμεσα, περνόντας δηλ. τὴν ξένη ἐπίδραση μεσ' ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῆ δική τους, τὴν ἐξελιγμένη παιά.

Ἀλλὰ τοὺς βοηθοὺς τους, τοὺς μηχανικοὺς, τοὺς φροντιστὲς, κατὰ περίστασι ἀναπόφευκτη, τοὺς ζήτησανε στοὺς ξένους θιάσους καὶ προσπαθήσανε νὰ τοὺς κρατήσουνε κοντὰ τους γιὰ νὰ μποροῦν κι' ἐκεῖνοι νὰ κάνουν ἄξιες παραστάσεις· γιατί τὸ πῶς στήνεται καλὰ μία σκηνογραφία καὶ τὸ πῶς γίνεται μία θεατρικὴ ἐκπληξη, τοῦτο δὲν μποροῦσε, φυσικά, νὰ τὸ καταλάβουν βλέποντας τὸ ἀποτέλεσμα στὴν παράστασι, γιὰ νὰ διδαχθοῦνε ἀπὸ αὐτό· χρειάζότανε λοιπὸν βέβαια νὰ βροῦν τοὺς τεχνίτες τοὺς ξένους, πρόθυμους νὰ μείνουν στὸν τόπο μας οἱ ἴδιοι καὶ νὰ δουλέψουν οἱ ἴδιοι στὸ λιγοστὸ φῶς τῶν παρασκηνίων.

Ἄλλοτε, ποὺ ἡ Ἀθήνα μας ἦταν μία διάβασι γιὰ τίς περιοδεῖες ποὺ γινόντουσαν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὴν Πόλη — ἡ Αἴγυπτο καὶ ἡ Πόλη γιὰ τίς περιοδεῖες ἦταν χρυσορυχεῖα — καλοκαίρια ὀλόκληρα καὶ πολλοὺς μῆνες τοῦ χειμῶνα μείνανε καὶ δῶ, στὴν Ἀθήνα, καὶ παίζανε διάφοροι θιάσοι, κυρίως Ἰταλικοὶ.

Ἀπὸ τοὺς Ἰταλικούς θιάσους πήσανε καὶ οἱ δικοὶ μας τοὺς τεχνίτες τους (σκηνογράφους, μηχανικούς). Σταθερὰ καὶ γιὰ πολὺν καιρὸ δουλέψανε οἱ μηχανικοὶ καὶ οἱ πιὸ γνωστοὶ εἶναι οἱ ἀδελφοὶ Πέτρος καὶ Μπατίστα Μπαστόρια. Μείνανε στὸ ἑλληνικὸ θέατρο, ἀφίνοντας τοὺς θιάσους τους νὰ φύγουν χωρὶς αὐτούς — δὲν εἶναι μοναδικὸ στὴν Ἱστορία τοῦ θεάτρου μας καὶ ἀργότερα αὐτὸ τὸ φαινόμενο μὲ ξένους καλλιτέχνες. — Τὰ δυὸ ἀδέρφια παντρευτήσανε στὴ γλυκοαίματην Ἑλλάδα γλυκοαίματες ἑλληνίδες καὶ δουλεύανε σὲ πολλοὺς θιάσους συγχρόνως γιὰ νὰ κάνουν ὅλη τὴ δουλειά

τους, ἐνῶ σήμερα πιά συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, κάθε μηχανικὸς δουλεύει σ' ἓνα καὶ μόνο θίασο, καθὼς καὶ οἱ ἠθοποιοί.

Ὁ Πέτρος πέθανε πιὸ νωρὶς καὶ δὲν πρόφτασε ν' ἀφίσει ἑλληνες μαθητὲς του, ὁ Μπατίστα πέθανε κατὰ τὸ 1900 ἀπὸ συγκοπή, μέσα στὸ μέγαρο τοῦ Πολυτεχνείου στὴν Ἀθήνα, ὅταν ἐτοίμαζε κάποιο ἄρμα γιὰ τὴν παρέλασι τῆς Ἀποκριᾶς. Αὐτὸς ὁ Μπατίστας ἔβγαλε μηχανικοὺς τοὺς ἐξῆς Ἑλληνες ποὺ τοὺς εἶχε βοηθοὺς του: τὸν Κ. Λαγκαδᾶ, τὸν ἀδερφὸ τοῦ βαρύκοου ἀσπρομάλλη γέρου, ποὺ πέθανε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια καὶ ποὺ νοίκιαζε θεατρικὲς ἐνδυμασίες στοὺς θιάσους, τὸν καιρὸ ποὺ ἀκόμα δὲν ἤξερε τὸ θέατρό μας νὰ ἔχει ἰδιαίτερα καινούρια ρούχα γιὰ τὸ κάθε ἔργο. Δεύτερος μαθητὴς τοῦ Μπατίστα ἦταν ὁ Ν. Σκεπαστιανὸς καὶ ὁ ἀδερφὸς του ὁ Εὐάγγελος, καὶ τέταρτος καὶ νεώτερος ὁ Μίμης Σεμιτέκολος.

Τοὺς τρεῖς πρώτους δὲν εὐτύχησα νὰ τοὺς γνωρίσω· εἶχαν ἐγκαταλείψει τὸ θέατρο, ἴσως καὶ τὴ ζωὴ, τὸν καιρὸ ποὺ ἄρχισα νὰ μελετῶ τὰ ἱστορικὰ τοῦ θεάτρου μας. Τὸν τελευταῖο ὅμως, τὸ Μίμη τὸ Σεμιτέκολο, τὸ γιγαντώσωμο, τὸ γνωρίζω: πολὺν καιρὸ δουλεύει ὡς μηχανικὸς ἀπὸ τὰ 1898, καὶ ὅταν πρωτοπῆρε τὸ σφυρὶ στὰ χέρια ἦτανε δέκα τριῶν χρονῶν. Τώρα διευθύνει τὸ συνεργεῖο τῶν μηχανικῶν στὸν ἡμικρατικὸ θίασο τῆς ἀκριβῆς μας τῆς Μαρίκας Κοτοπούλη, κι' αὐτὸς εἶνε ὁ κυριώτερος συνεργάτης μου γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ τῆ μικρῆ, ποὺ ἔχει τὴ φιλοδοξία νὰ σημειώσει ὅσες ἰταλικὲς λέξεις βρίσκονται ὡς τὰ σήμερα σὲ χρῆσι ὡς τεχνικοὶ ὄροι στὴ γλῶσσα τοῦ θεάτρου μας. Πρῶτα θὰ μιλήσωμε γιὰ ὅσες ἰταλικὲς λέξεις ἔχουν ζήσει καὶ ξεχαστήσανε πια καὶ ὕστερα γιὰ τίς ἄλλες ποὺ ζοῦν ἀκόμη γιὰ νὰ τίς διαφυλάξωμε, ἄς ποῦμε ἐδῶ, πρὶν ξεχαστοῦνε κι' αὐτές.

Ὅσο κι' ἂν ὁ πατριάρχης τῶν ἑλλήνων μηχανικῶν τοῦ θεάτρου, ὁ Μπατίστας, μάθαινε μέρα μὲ τὴν ἡμέρα τὰ ἑλληνικά, λόγιοι ψυχολογικοὶ τὸ ἐπιβάλλανε, ἀπάνω στὴ δουλειά καὶ στὴν ὀρμή τῆς τῆ βιαστικῆς — εἶνε γνωστὸ πῶς κάθε δουλειά στὸ θέατρο γίνεται βιαστικά — νὰ πέταγε λέξεις ἰταλικὲς ἢ φράσεις, ποὺ οἱ νεαροὶ Ἑλληνες μαθητευόμενοι τίς διαισθανόντουσαν στὴν ἀρχή, ὥσπου στὸ τέλος, ἀρχίσανε πια νὰ τίς νοιώθουν, κατὰ συνθήκη, χωρὶς νὰ ζητοῦν καὶ περισσότερες ἐξηγήσεις ἀπὸ σεβασμό, γιατί τὸ καυχιοῦνται οἱ παλαιότεροι τὸ ὅτι ὁ σεβασμός, ὁ βαθὺς σεβασμός, ἦταν τὸ κυριώτερο αἶσθημα, ποὺ χαρακτήριζε ὅλη τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τοῦ θεάτρου μας.

Ἐλεγε λοιπὸν γρήγορα, ὁ ἰταλὸς δάσκαλος, ὁ μάστορ Μπατίστας, μέσα στὸ θόρυβο καὶ στὸ σφυρὶ· καὶ οἱ δικοὶ μας τ' ἀκούγανε ὅπως τὰ σημειῶνω: «*κάλα ἰλ μπόσκο*» ἢ «*κάλα μαρίνα*» ἢ «*κάλα τζαρντίνο*», κι' ἔπρεπε οἱ βοηθοὶ νὰ καταλάβουν ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ζωγραφιστὸ δάσος, γιὰ τὴ θάλασσα ἢ γιὰ τὸν κῆπο, ποὺ ἔπρεπε νὰ κλείσουν τὸ βᾶθος τῆς σκηνῆς. Ἡ, ὅταν ἐχρειάζότανε νὰ στήσουν κανένα σύγχρονο δωμάτιο, ἀκούγανε διαταγὴ γιὰ τὴν «*κάμαρα νόβα*». Τὴν αὐλαία τὴ λέγανε «*σεπάριο*», καὶ τώρα καμιά φορά, ὁ «*συνεργάτης*» μου, ὁ σεβαστὸς ὁ Μίμης Σεμιτέκολος, θυμούμενος τὸ δάσκαλό του, ἔτσι τὴ λέει «*σεπάριο*»: «*τράβα τὸ σεπάριο*» σὲ καμιά κρίσιμη στιγμή, ποὺ, ἂν ξεχαστεῖ περισσότερο ὁ ἐργάτης τῆς αὐλαίας, θὰ κινδύνευε νὰ χαλάσει τὸ «*φινάλε*»! Ἴδου κι' ἄλλη μιά ἰταλικὴ λέξι, ποὺ ἀπὸ τὴ θεατρικὴ χρῆσι μπῆκε καὶ στὴν καθημερινὴ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὴ λέμε συχνά.

Τὸ «*φροντιστήριον*» τὸ λέγανε «*ἀτρέτσα*»: τὸ «*φροντιστὴ*» «*ἀτρετσαρίστα*», ἐνῶ

στά προγράμματά τους οί θίασοι τοὺς ὀνομάζανε ἀρχαῖα «ἐπὶ τῶν ἐπιτηδείων», φράση πού δὲν τὴν πρόφερε κανεὶς, ὅπως καὶ τὴν «πρόβα» τὴ γράφανε «γυμνάσιον», προγύμναση δηλαδή. Τὰ σκοινιά τὰ λέγανε «κόρδες»: κάτι μάλιστα εἰδικὰ γιὰ νὰ κρατοῦν ψηλά, στὴ «σκάρα» τὸ σκηνογράφημα τὸ λέγανε, τὸ ἀκίνητο «στάμπιλε», τὸ κινητὸ «ἀορδιμέντα». Τὶς πῆχες, πού γίνονται ἀπὸ αὐτὲς οἱ σκελετοὶ τῶν σκηνηκῶν τίς λέγανε «καδινέλα».

Ἄλλὰ μὲ τὸν καιρὸ τὰ κρεμαστὰ τὰ σκηνογραφήματα χαθῆκανε — κι' αὐτὰ τὰ κρεμαστὰ μὲ τὰ σχετικὰ τους ἦταν τὸ ὕλικὸ τῶν παλαιότερων μηχανικῶν — καὶ ἡ τεχνικὴ πρόδοδος τὸ θέατρό μας, πού εἶναι ἀληθινὰ προοδευμένη στὶς μέρες μας, ἄλλαξε καὶ μαζί χαθῆκανε καὶ οἱ λέξεις πού σημειώσαμε, γιὰ ἀκριβῶς ἀντιπροσωπεύανε καταστάσεις, πού δὲν ὑπάρχουν πειὰ καὶ πού ἦταν συνδεμένες καὶ οἱ λέξεις μαζί τους.

Μείνανε ὅμως αὐτὲς οἱ λέξεις, πού ὑπῆρχαν φυσικὰ μαζί μὲ τίς προηγούμενες: «ρούστικο» λένε ὅλοι, καὶ οἱ πιὸ νέοι, τὸ φτωχὸ δωμάτιο «πρατικάμπιλε» τὰ ὑψώματα, πού γίνονται μὲ σκελετοὺς ἀπὸ πῆχες ἢ ἀπὸ ἄλλα ὕλικα στὴ σκηνή. «μαέστρος» ὁ διευθυντὴς τῆς ὀρχήστρας πάντα στὴ προφορικὴ ὀμιλία καὶ ποτὲ στὰ προγράμματα. «λετούρα» λέγεται ἡ πρώτη ἀνάγνωσις τοῦ ἔργου στὸ θίασο — ἰδίως στὸ ἐλαφρὸ μουσικὸ θέατρο — «ρεπερτόριο» τὸ δραματολόγιο, «βεστιάριο», «φόντο», «ἱμπρεσσάριος».

Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλες, πού δὲν μπόρεσα νὰ τίς ἀντιληφθῶ, μὰ ἡ τελειότητα δὲν εἶνε οὔτε κοινὸ γνῶρισμα οὔτε, πολὺ περισσότερο, δικό μου.

Μετὰ τὸν Μπατίστα δὲ δούλεψε ἄλλος Ἰταλὸς στὸ θέατρό μας ὡς μηχανικός· πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια δούλεψε κάποιος Ἀντώνιος Γκούστης, πού ὅμως δὲ ξεχώρισε, γιὰτὶ ὁ Μπατίστας εἶχε βγάλει καλοὺς ντόπιους μαθητάς.

* * *

Στὸ θέατρον «Ὀλύμπια» στὴν Ἀθήνα, παίζεται συνήθως καὶ μοναδικὰ μελόδραμα. Πολλοὶ τραγουδιστὲς μας σπουδάζουνε στὴν Ἰταλία καὶ συχνὰ χειροκροτοῦνται στὰ θεάτρα της. Γυρίζοντας στὴν Πατρίδα μας, τραγουδοῦν τοὺς ρόλους τῶν ἰταλικῶν, ὅπως τοὺς μάθανε ἀπὸ τὸν ἰταλὸ δάσκαλό τους, ἀποκοῦν ἐπαγγελματικὸ λεξιλόγιο ἰταλικό, καὶ μὲ πολλὴ προθυμία ἀναλλάσσουν ἀναμεταξύ τους λέξεις ἰταλικὲς γεμᾶτοι προφανῶς ἀπὸ αὐταρέσκεια, ὅπως οἱ νεοφερμένοι ἀπὸ μεγάλες χῶρες· ἀλλὰ οἱ λέξεις αὐτὲς λέγονται μόνο μέσα στὴν αὐλὴ τοῦ θεάτρου «Ὀλύμπια», δὲν ἔχουν μπεῖ, οὔτε μπορεῖ νὰ μπουῦν στὴ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα.

* * *

Πολὺ θὰ μὲ γοήτευε νὰ συντάξω κι' ἄλλες δυὸ ἐργασίες ἀνάλογες. Μία πού νὰ περιλάβῃ ὅλα τὰ ἰταλικὰ ἔργα τὰ θεατρικά, πού ἔχουν παιχθῆ στὰ ἑλληνικὰ θεάτρα, καὶ μία πού νὰ περιγράψῃ καὶ νὰ καταγράψῃ τὰ ἰταλικὰ ἔγγραφα πού ὑπάρχουν στὸ θεατρικὸ μας Μουσεῖο.

Καὶ θὰ τὸ προσπαθῶ. Θὰ γίνονται αὐτὲς οἱ δυὸ ἐργασίες πολὺ γρήγορα.

ΟΤΑΝ ΕΔΟΛΟΦΟΝΕΙΤΟ Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

τῆς συγγραφέως κ. ΜΑΡΙΕΤΤΑΣ ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΣ

Μὲ τὴ χρονολογία τῆς δολοφονίας τοῦ πρώτου Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδας Ἰωάννη Καποδίστρια βρῆκα τυπωμένον (Κέρκυρα 1831), σὲ ἡμίφυλλο, τὸ παρακάτω ποίημα. Ὁ ποιητὴς του εἶναι ἄγνωστος. Τότες στὰ Ἐπτάνησα ἐφιλολογοῦσεν ἀνωνύμως ὅλη ἡ ἀριστοκρατία. Τὸ παραθέτω γιὰ χάριν τῆς καποδιστριακῆς βιβλιογραφίας μόνο, δίχως φυσικὰ νάχη ἀξία ποιητικὴν.

Μ. Ε.

Εἰς Ἰωάννην Καποδίστριαν.

Κεῖσαι λοιπὸν
στὸ αἶμά σου χωμένος
καὶ καταπληρωμένος.
Εἰς τὸν ναὸν ἐμβάινων
πάντοτ' εἰς τοῦτο ἐμμένων,
ὦ ἄριστε ἀνδρῶν!

*

Λάτρης θερμὸς
νὰ εἶσαι τοῦ Θεοῦ σου
ὑπὲρ τοῦ ἑαυτοῦ σου,
ὑπὲρ αὐτονομίας,
ἡμῶν ἐλευθερίας
νὰ δέεσαι ἡμῶν.

*

Ἄλλὰ ἐκεῖ
κεντοῦσι, σὲ κτυποῦσιν
ὡς τίγρεις καθορμοῦσιν.
Μὲ ἐντροπὴν καλύπτουν
τὸ Ἔθνος οἱ κακοί.

*

Γόννοι σκληροὶ
τῶν Μαυρομιχαλέων
κακεντρεχῶν, ἀθέων,
ἐθνοκαταραμένοι
μωροὶ τετυφλωμένοι.

Εὐθὺς ἐν ἀκαρεῖ
πίπτεις, ναί, σύ.
Πίπτει δ' ἐν τῷ ἅμα
πατρὶς μὲ σὲ ἀντάμα.
Χάνει τὸν στολισμὸν της
καὶ τὸν ἡρωϊσμὸν της
κ' ἐλπίδα της μαζί.

*

Πατρίς, Πατρίς!
Ἐχασες τὸν προστάτην,
ἔφθασες εἰς ἐσχάτην
πάλιν ἀπελπισίαν
τρόμον καὶ ἀθυμίαν
καὶ μένεις κατηφής.

*

Κλαῖε Ἑλλάς!
θρήνει τὸν Κυβερνήτην,
λαμπρότατον κομήτην
πολιτικόν σου μέγα
τὸ ἔξοχόν του πνεῦμα
ὡσαύτως καὶ ἡμᾶς,

*

τοὺς δυστυχεῖς
ὄντας ἐκτεθειμένους
εἰς πάμπολλ' ἔρριμμένους

κακά και δυστυχίας
αΐφνης ἔλθοντ' ἐκ μίας
εἰς τοὺς πολυπαθεῖς.

*

Πολιτικῶς
ἐχάθημεν, ὦ φίλοι!
Πατρις Ἑλλάς! Ἡ πύλη
ἐκλείσθη τῆς εἰσόδου
τῆς ἐθνικῆς προόδου
καὶ ἐσωτερικῶς.

*

Κλαύσωμεν οὖν
πηδαλιούχον θεῖον
τὸ τοῦ Θεοῦ βραβεῖον
φέροντα αὐθις νέον
ἐκεῖνον τὸν ἀρχαῖον
αἰῶνα τὸν χρυσοῦν.

*

Καὶ ἐκ ψυχῆς
δάκρυα μεμιγμένα

μὲ αἵματα βαμμένα
στὸν τάφον τῆς σκιάς του
χρέος εἶναι ἐκάστου
νὰ χύνη κατὰ γῆς.

*

Σὺ δ' ἱερά
ψυχῆ, ἀγαλλωμένη
στὸν θρόνον ἵπταμένη
δέου ἐν εὐμενεῖα
Πλάστην ἐν ἀκακία
καὶ ὄλως ἐν χαρᾷ.

*

Παῖδες οἱ σοὶ
νὰ τύχωμεν τοῦ θεῖου
δώρου τοῦ οὐρανοῦ
τῆς ἀνεξαρτησίας
ἄκρας εὐδαιμονίας
νὰ πέσουν οἱ κακοί.

Ο ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

* * *

Δὲν ξέρω τι θὰ μείνη ἀπὸ τὸ ἔργο του. Αὐτὸ δὲν τὸ ξέρει κανεὶς καὶ γιὰ κανένα. Περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ ἔργα μὲ ὕφος, χρειαζόμεστε μιὰ ἐξοικείωση μὲ τὴν «νηστεία τοῦ περιττοῦ», ὅπως ἐπιγραμματικὰ εἶχε πεῖ ὁ Παπαντωνίου. Ἡ φιλολογία μας πάσχει ἀπὸ ὠραία λόγια, ἀπὸ πολλὰ λόγια. Ὅταν θὰ ἔχουμε ξεφύγει ἀπ' τὴν εὐκολὴ καὶ ἀνώφελη αὐτὴ σπατάλη, θὰ μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς ἀρχίζουμε νὰ δημιουργοῦμε λογοτεχνικὴ παράδοση.

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ

Λογοτέχνης, πεζογράφος.

* * *

Ὁ Παπαντωνίου στάθηκε μέσα στὴν τρικυμισμένη θάλασσα τοῦ πνευματικοῦ ἀρριβισμού στέρεος καὶ ἀτόμερος φάρος.

ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ

Λογοτέχνης, πεζογράφος.

* * *

Ὁ Παπαντωνίου, ποιητὴς καὶ διηγηματογράφος, χρονογράφος καὶ αἰσθητικός, φίλος τῶν ὠραίων μορφῶν καὶ τῶν τελείων φράσεων, ἀφήνει ἔργο πού πάντα πολὺ θὰ λογαριάζεται ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη, ἀπὸ τὸν ἐρευνητὴ, ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ τῶν περιπετειῶν τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας. Πέρασεν ἀπ' ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου — ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ θέατρο —, μὰ δὲν καταστάλαξε σὲ κανένα ὀριστικά. Ἐγραψε τὰ «Πατριωτικὰ τραγούδια», ὕστερ' ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ ἐννενηντα ἐπτὰ καὶ δημοσίευσσε, ὥρμος πιά, τὰ «Θεῖα δῶρα», ὅπου συγκέντρωσε τοὺς καλύτερους στίχους του. Τί θ' ἀπομείνη ἀπὸ τὴν ποίησή του; Νομίζω πὼς εἶναι πολὺ δύσκολη ἡ πρόβλεψη, μὰ, χωρὶς ἀμφιβολία, ποιήματα σὰν τὴ «Γυναῖκα στὸ πάρκο», σὰν τὸ «Ταξίδι», σὰν τὴ «Σερενάδα στὸ παράθυρο τοῦ σοφοῦ», σὰν τὴ «Προσευχὴ τοῦ ταπεινοῦ», δὲν πρόκειται νὰ λη-

Τὸ ἔργο τοῦ Παπαντωνίου εἶναι χαριτωμένο καὶ θελκτικό, καὶ τὸ καλλιέργησε μὲ τὴν εἰδωλολατρεία καὶ τὸ πάθος πού μόνο σ' ἕναν νεοφώτιστο παρατηρεῖται. Ἐναν ἀφελεῖ ἢ ἕναν μὴ ἐπιφυλακτικὸν ἀκόμα τὸν ἐκυρίευσε ὀλόκληρο. Ὡς ποιητὴς δὲν εἶχε τὰ χαρίσματα τοῦ πεζογράφου. Παρὰ τὸ γούστο πού παρουσιάζει καὶ στὸ σπῆτι προδίδεται εὐκόλα. Ἐχει ὅμως πραγματικὴ εὐαίσθησίαν, καὶ ἡ γλῶσσα του, μολονότι ἐπιφυλακτικὴ, εἶναι ἀψευγάδιση. Καὶ μολονότι στὴ ψυχῆ τοῦ ἄλλου δύσκολα μπαίνει κανεὶς, γιὰ ἕναν γνώστη τοῦ ποιητικοῦ λόγου τοῦ ἀποκαλύπτεται ἡ ψυχὴ αὐτῆ σχεδὸν γυμνή. Δηλαδή: μὲ τὰ λάθη τῆς καὶ τὰ μαθήματά τῆς. Ὁ Παπαντωνίου, δὲν ξέρω ὡς τότε, ἀλλὰ γιὰ πολὺν καιρὸν, ἴσως ἀκόμα θὰ διαβάζεται εὐχάριστα καὶ θὰ ἀφίνεται.

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

Ἐπίτιμος Πρόεδρος

Ἐταιρείας Λογοτεχνῶν.

* * *

Τὸ κάθε τί πού ἔγραψε ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου εἶναι στὸ εἶδος του τέλειο.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀκαδημαϊκός.

* * *

Ὅταν ὁ ἀείμνηστος φίλος μου Ζαχαρίας Παπαντωνίου μοῦ ἔκαμε τὴν τιμὴν νὰ προλογίσω τὸ μοναδικὸ θεατρικὸ του ἔργο «Ὁ ὄρκος τοῦ πεθαμένου» ἔγραψα τότε ὅτι «τὸ Ἑλληνικὸν κοινόν, πού ἀθρόον παρηκολούθησε τὰς παραστάσεις του, ἀνεγνώρισεν ἕνα ἔργον βαθείας ποιήσεως, ὅσον καὶ χρυσταλίνης διαυγείας». Τὸ αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ λεχθῆ καὶ γιὰ ὅλα τ' ἄλλα ἔργα του, πεζὰ καὶ ἔμμετρα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΑΣΚΑΡΗΣ

Ἐπίτιμος Πρόεδρος

Ἐταιρείας Θεατρικῶν Συγγραφέων.

σμονηθούν. Δοκίμασε ύστερα τὴ δύναμή του στὸ ρυθμικὸ πεζὸ λόγιο. Οἱ «Πεζοὶ ρυθμοὶ» εἶναι ἀπὸ τὰ καλότερα νεοελληνικὰ βιβλία. Καλλιέργησε τὴ διηγηματογραφία. Τύπωσε σὲ τόμους τὰ «Διηγήματα», τὸ «Βυζαντινὸ ὄρθιο», τὴ «Θυσία», ἔσπειρε πολλὰ ἄλλα διηγήματα, ἀπὸ τὰ νιῶτα του ἴσαμε τὴν τελευταία του στιγμὴ, σὲ περιοδικὰ κ' ἐφημερίδες. Μερικά, ὅπως ἡ «Γυναικία τοῦ Μαλῆ», ἡ ἀπαράμιλλη, θὰ ἐπιζήσουν. Φιλοδόξησε νὰ κατακτήσῃ τὴ σκηνικὴ ἐπιτυχία. Μὰ ὁ «Ὀρκος τοῦ πεθαμένου» ὑπῆρξεν ἔργο ἀντιθεατρικόν. Φυσικά, δὲν ἐπέτυχε. Ἐδῶσε τὸν ἀσκητισμὸ τοῦ μεγάλωνμου βουνοῦ τοῦ Ἁθῶ σὲ μιὰ σειρά περιγραφικῶν κ' αἰσθητικῶν δοκιμῶν, ξαναδημοσιευμένων σὲ τόμο, μετὰ τὸν τίτλο «Ἅγιον Ὄρος». Σπούδασε τὸ νεοελληνικὸ ῥωματισμὸ, τὴ βαυαροκρατία καὶ τὴ «μεγάλῃ ἰδέα», στὸν «Ὁθῶνα», βιβλίον ἀπὸ τὰ στοχαστικώτερα τοῦ Παπαντωνίου. Ἐσκυψε στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν καὶ τοὺς χάρισε γι' ἀντίδωρο τῆς εὐφροσύνης ποὺ τοῦ πρόσφεραν δύο ἡλιοφωτισμένα βιβλία, ἄμεμπτα συνθεμένα, τὰ «Ψηλὰ βουνὰ» καὶ τὰ «Χελιδόνια». Ἀσώταψε, τέλος, τὴν πολλαπλὴ του δραστηριότητα στὴν ἐξέταση ὅλου τοῦ πλήθους τῶν αἰσθητικῶν προβλημάτων καὶ ζητημάτων καὶ γέμισε τὸν ἡμερήσιον τύπο ἀπὸ ἄρθρα σοφά, ἀν' ὅχι πάντοτε δίκαια, ποὺ καλύπτεται θὰ κριθοῦν, ὅταν κάποτε συγκεντρωθοῦν σὲ τόμο. Ὁ Παπαντωνίου ὑπῆρξεν ἕνας ἀναμφισβήτητος «στυλίστας». Καλλιέργησεν ὕψος ἐξαιρετικῶς πολιτισμένο, χωρὶς νὰ συνθλίψῃ μέσα του τὴν ψυχὴ τοῦ ἐπαρχιώτη. Ἀνύψωσε τὴν ἀκρίβεια, τὴν διαύγεια, τὴ στερεότητα καὶ τὴν ἐγκράτεια τῆς φράσεως σὲ περιωπῆ. Στάθησε φυσιολάτρης, χωρὶς πολὺλογες διαχύσεις. Προσπάθησε νὰ κρίνῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς ψυχολογήσῃ, χωρὶς νὰ τοὺς πλησιάζῃ πολὺ. Τὸ μεγάλο του πάθος ἦταν ἡ ὁμορφιά. Μὰ τὴν ὁμορφίαν τὴν ἐξέφρασε, χωρὶς θερμότητα, ἐραστής καθὼς ἦταν τῶν ζωγραφικῶν ὁραμάτων παρὰ τῶν πλαστικῶν μορφῶν. Νομίζω, πὼς ὁ φημισμένος ἀττικισμὸς τοῦ Γύζη κατέχει κάποια θέση καὶ στοῦ Παπαντωνίου τὴ δημιουργικὴ παραγωγή.

I. M. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Λογοτέχνης καὶ τεχνοκρίτης.

* * *

Ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου, ὁ ποιητὴς κ' ὁ αἰσθητικὸς, πρόσφερε στὴ λογοτεχνία μας κάτι, ποὺ κάπως γενικώτερα τῆς λείπει τὸ μέτρο. Ἴσως δὲν ἔχει πολὺ μεγάλες στιγμές. Δὲν ἔχει ὅμως οὔτε πτώσεις. Σὲ ὅ, τι κ' ἂν κοπιᾶστηκε, κράτησε μιὰ σταθερὴ γραμμὴ, ποὺ φανερώνει μιὰν αἰσθητικὴν αὐτάρκεια, ἕνα ἐξαιρετικὰ καλλιεργημένο γούστο, μιὰ τεχνικὴ δίχως ψεγάδια καὶ πρὸ πάντων κάποιο πολιτισμὸ. Στυλίστας ἀπὸ τοὺς λίγους μας, ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου δὲν πρόκειται νὰ λησμονηθῇ. Νομίζω μάλιστα πὼς μετὰ τὸν καιρὸ, ὅσο θὰ περνοῦν οἱ ἐφημερες μὸδες, ἡ πνευματικὴ καταβολὴ του στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία θὰ γίνεται ἐπιβλητικώτερη καὶ πιὸ φανερὴ. Καὶ τὸ ἀξίζει.

ΛΕΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΑΣ

Λογοτέχνης καὶ τεχνοκρίτης.

* * *

Ἐνα ἄλλο μεγάλο ὄνομα τῆς νέας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ ἡ πνευματικὴ του συγγένεια μετὰ τὸν Ζαχαρία Παπαντωνίου μετὰ βοήθειαν ν' ἀποτολήσω ἕνα γενικὸ χαρακτηρισμὸ του: ὁ Παῦλος Νιρβάνας καὶ ἡ ἐπίδρασή του. Τί ἦταν κ' ὁ ἀλησμόνητος ποιητὴς τῆς «Παχῆς λαλόουσας», ὁ συγγραφέας τοῦ «Ἀρχιτέκτονα Μάρθα» κ' ὁ καθημερινὸς συνομιλητὴς μετὰ τὸ μεγάλο κοινὸ τῆς χρονογραφικῆς στήλης; Εἶχα σκεφθῆ πολὺ ἔπειτ' ἀπὸ τὸ θάνατό του καὶ περνώοντας ἀπὸ τίς ποικίλες ἐπιδόσεις του εἶχα φθάσει στὸ συμπέρασμα ὅτι, περισσότερο ἀπὸ τὰ διηγήματά του, ἀπὸ τὸ θεάτρό του, ἀπὸ τὰ μυθιστορήματά του, ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐργασία του, ἀξίζει ἡ γενικὴ του ἐπίδρασις: ὁ πολιτισμὸς ποὺ εἶχε φέρει στὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Τὸ ἴδιο συμπέρασμα θαρρῶ πὼς στέκεται καὶ γιὰ τὸ Ζαχαρία Παπαντωνίου, καλῶτερα καὶ σταθερώτερα ἀπὸ κάθε κρίση γιὰ τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ ἔργου του. Δημιουργικώτερος ἀπὸ τὸν Παῦλο Νιρβάναν, ἀλλὰ ὄχι σὰν ἐκεῖνον ἄφθονος. Πιὸ δυσκίνητος στὶς ἀποφάσεις του καὶ λιγώτερο ἴσως δηγτικός, ἀλλὰ πιὸ φανατικὸς στὶς πεποιθήσεις του. Ἀνόμοιοι σὲ πολλὰ, ἀλλὰ, στὸ βάθος, πνευματικοὶ ἀδελ-

φοί. Ἐραστὲς κ' οἱ δύο τοῦ Ὀραίου καὶ καλοὶ ἐκτιμητὲς τῆς ἐπιδράσεώς του στὴν κοινωνία. Παράγοντες πολιτισμοῦ κ' οἱ δύο. Ἔτσι βλέπω τὸν Ζαχαρία Παπαντωνίου στὶς γενικώτερες προθέσεις του. Καὶ θρηῶ μετὰ ἀπροσποίητη ὀδύνη τὸ χαμὸ του.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Λογοτέχνης, πεζογράφος.

* * *

Ὁ Παπαντωνίου ὑπῆρξε πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἕνας esthète — ἕνας «αἰσθητὴς», ὅπως ἐπὶ τέλους μετέφρασε τὴν ξένη λέξη ὁ Καβάφης· μετὰ τὴ διαφορὰ, ὅτι ὁ αἰσθητισμὸς του ἐσταματοῦσε ἐκεῖ, ὅπου ἀρχίζει ὁ ἑλληνισμὸς του: δηλαδὴ, κάποια ἀντίστασις ὑγείας, εὐκρινείας καὶ ζωῆς. Αὐτὸς ὁ esthète φανερώθηκε σ' ἕναν θαυμάσιο δοκιμιολόγος καὶ σ' ἕναν πολὺτροπον, ἀνεξάντλητον, εὐγενικὸν καὶ σοφὰ μετρημένον κριτικὸ τῆς συγχρόνης ἐλληνικῆς (καὶ τῆς ξένης) ζωγραφικῆς κινήσεως. Θὰ ἔλεγα καὶ σ' ἕνα θαυμάσιο στυλίστα, ἂν ὁ Παπαντωνίου εἶχε κατορθώσει νὰ ολοκληρώσῃ καὶ τὸ στυλ τῆς δημοτικῆς του, ὅπως, παλαιότερα, ἐκεῖνο τῆς μεικτῆς του. Ὁ Παπαντωνίου ὑπῆρξε λοιπὸν πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἕνας «κριτὴς τῆς καλαισθησίας» γιὰ τὴν Ἑλλάδα, στὰ εἰκοσι τοῦλάχιστο τελευταία χρόνια τῆς πνευματικῆς του ζωῆς. Στὰ δοκιμιά του ὅμως εἶδε, μετὰ πολυγωνσίαν, αἰσθητὰ καὶ γούστο καὶ ἕνα ἄλλο ἀπέραντο πλῆθος θεμάτων — ἀπὸ τὴ φύση, τὴν τέχνη, τὴν ἱστορία, τὴν ποίηση, τὰ ταξείδια, τὴν κοινωνία, τοὺς ἀνθρώπους, τὸν πολιτισμὸ. Ἦταν πάντοτε τελείως πληροφωρημένος καὶ δὲν ἐκούραζε ποτέ. Ὁ Παπαντωνίου ὑπῆρξε, στὰ παλαιότερα χρόνια κ' ἕνας χρονογράφος μετὰ προσωπικὴ σφραγίδα — στὸ χιούμορ, στὴ γλῶσσα, στὴν ἐκλογὴ τῶν θεμάτων, στὸν τόνο τοῦ χρονογραφήματος γενικά. Στὴ πεζογραφία, ἐσυνέχισε τὸ ἠθογραφικὸ διήγημα — ποὺ κυρίως ἀπὸ τὴν πατρίδα του ἔχει πηγᾶσει — φροντίζοντας νὰ δημιουργήσῃ καὶ τύπους δραματικῶν. Στὴν ποίηση — ἔμμετρη καὶ ρυθμικὴ — ὅσο καὶ στὸ θεᾶτρο, ὁ Παπαντωνίου ὑπῆρξε μᾶλλον ἐρασιτέχνης· συχνὰ ὅμως ἕνας ἐρασιτέχνης θαυμαστός... Ἀπ' ὅλο του τὸ ἔργο, τὸ αἰ-

σθημα τῆς ἀγάπης λείπει: ὑπάρχει στὴ θέση του, τὸ φίλτρο — τὸ υἱικὸ καὶ τὸ ἀδελφικόν.

ΤΕΛΛΟΣ ΑΓΡΑΣ

Λογοτέχνης, ποιητὴς.

* * *

Ὁ Παπαντωνίου εἶχε διπλὰ χαρίσματα, δύο πηγῶν δῶρα. Ἡ καταγωγή του ἀπὸ μιὰν ἄγρια καὶ μεγαλοπρεπῆ περιφέρεια τῆς Ἑλλάδας τὸν εἶχε προικίσει μετὰ θερμὸν ἔρωτα στὴν ἀρχέγονη φύσιν καὶ στὴ χωριάτικὴν ἀγνότητα, ἔρωτα ποὺ τὸν μετουσίωσε στὸ κόσμον τῆς Τέχνης μετὰ ἐπιμονὴ καὶ ἀγάπην, κατὰ τρόπον περισσότερο ἐργασμένον ἀπὸ τὸν Κρουστᾶλλον λ. χ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὴ εἶχε ἐπιτύχη νὰ ἐκλεπτύνῃ τὸ καλλιτεχνικὰ του αἰσθητήριον κατὰ τρόπον συγχρονισμένον καὶ εὐρωπαϊκόν, νὰ παραγάγῃ ἔργα, καθὼς οἱ πρόζες του ἀπὸ τὸ Παρίσι καὶ οἱ τεχνοκριτικὲς του γιὰ ὠρισμένες ξένες σχολές, μετὰ εἰδικὲς προτιμήσεις, ἐφάμιλλες ἄξιων εὐρωπαίων αἰσθητικῶν, ἀλλὰ καὶ προσωπικῶν. Τὸ περιεργὸ εἶναι πὼς οἱ δύο αὐτὲς τάσεις τοῦ Παπαντωνίου ἐμειναν χωριστὲς καὶ ἀσυγχώνευτες. Τράβηξαν ἡ καθε μιὰ τὸν δικὸν τῆς δρόμον. Καὶ ἡ δευτέρα ἔφθασε σὲ ἀποτελέσματα καλλιτεχνικὰ ἀσύγκριτα ἀνώτερα ἀπὸ τὴν πρώτην. Πρέπει νὰ προσθέσω καὶ ἕνα τρίτον στοιχεῖον ἔμφυτον, τείνω νὰ πιστέψω κληρονομικὸν τοῦ Παπαντωνίου (ἀρκεῖ νὰ σκεφθῶ τὸν ἀδελφόν του, τὸν Χαρίλαον, τύπον «φλογισμένον βᾶσου», βυζαντινοῦ νεοπλατωνικοῦ, ἀνάμικτον μετὰ Παπαδιαμαντείου βοπές). Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσκητικόν, αὐτὸ ποὺ τὸν ἐσπρωξε νὰ γράψῃ τίς ἐντυπώσεις του — ἄσχετο ἂν ὀλοκληρωμένες ἢ μερικῶς — ἀπὸ τὸ Ὄρος καὶ ποὺ διαφαίνεται καὶ σὲ μελέτες του γιὰ τὸν Θεοτοκόπουλον. Πολυμερὴς καὶ πολὺτροπος ὁ Παπαντωνίου, δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ θεωρηθῇ καὶ ἐρασιτέχνης, γιὰτὶ δὲν τοῦ ἔλειψε οὔτε ἡ σταθερότητα, οὔτε τὸ πάθος στὴ γραμμὴ ποὺ κράτησε σὲ ὅλην τὴν ζωὴν ἀπέναντι τῆς τέχνης. Τὰ δὲ δύο ἀξιώματα ποὺ κατέλαβε, τῆς Πινακοθήκης μετὰ τὴν καθηγεσία καὶ τῆς Ἀκαδημίας, μᾶλλον σὰν στοιχειώδη ἀνταμοιβὴ τῶν μόχθων του πρέπει νὰ θεωρηθῇ κανεῖς, παρὰ ἀφορμὴ κατηγορίας. Εὐτύχημα καὶ ἔργο δικαιοσύνης θὰ ἦταν,

ἀν ὅλοι οἱ ἰσότιμοί του εὕρισκαν κάποια κριτική καὶ ἠθικὴν ἀρωγὴν ἀνάλογη. Σχετικὰ μὲ τὴν πτωχεῖα τῆς σημερινῆς μας διανοήσεως, ἡ ἐλληνοπρεπὴ καὶ ἡ πολιτισμένη ὑπαρξίς τοῦ Ζαχαρία Παπαντωνίου, ἀξίζει νὰ ἀφήσῃ ἐποχὴ καὶ νὰ σχολιασθῇ μὲ τὸν εὐμενέστερο τρόπο καὶ μὲ ἀπόλυτη συμπάθεια.

Τ. Κ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ
Λογοτέχνης, κριτικός.

* * *

Ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου εἶταν ἕνας ἄνθρωπος πολὺ λεπτός καὶ καλλιεργημένος, μὲ γερὸ μυαλὸ καὶ μὲ τάλαντο. Νομίζω πὼς εἶταν κυρίως ἕνας μεγάλος ἐκλαϊκευτής, πού εἶχε ἐξαιρετικὴ πείρα τῆς ἱστορίας τῶν Καλῶν τεχνῶν καὶ ἔκανε τὰ πιὸ δύσκολα αἰσθητικὰ προβλήματα προσιτὰ σὲ πλατιά στρώματα τοῦ κοινοῦ. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἔχει προσφέρει σημαντικὰς ὑπηρεσίας στὴν καλλιτεχνικὴ μόρφωση τοῦ τόπου. Ὡς λογοτέχνης, χωρὶς νὰ στέκεται στὴν πρώτη γραμμὴ, εἶταν ὡστόσο ἀξιόλογος καὶ πάντα ἐνδιαφέρων.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ
Λογοτέχνης, πεζογράφος.

* * *

Ὁ Παπαντωνίου ἦτο καλλιτέχνης τοῦ λόγου ἀπαράμιλλος, ἐστὲ ὅπως ὀλίγοι, φίλος τῶν ὀραίων τεχνῶν καὶ τῆς μουσικῆς καὶ ἰδιαιτέρα, ποιητῆς λεπτός καὶ ἐμπνευσμένος. Εἰς τὴν μουσικὴν αὐτοῦ ὀφείλω τὸ λιμπρέττο τοῦ «Λυτρωτοῦ», φυσιολατρικοῦ ποιήματος τὸ ὁποῖον μοῦ ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν νὰ γράψω ἕνα λυρικὸν μελόδραμα, κάποιαις ἀξίαις. Ἡ ἀπώλεια τοῦ Παπαντωνίου ἀφίνει μέγα κενὸν εἰς τὴν λογοτεχνικὴν οἰκογένειαν.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΛΑΥΡΑΓΚΑΣ
Συνθέτης, διευθυντής
Ἑλληνικοῦ Μελοδραμμάτος.

* * *

Ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου εἰς τὴν τέχνην του ὑπῆρξε στενὰ συνδεδεμένος μὲ τὴν ψυχροσυνθεσίαν του. Ἡ μία ἦταν ἀπόρροια τῆς ἄλλης καὶ ἡ ἄλλη ἐρμηνεῖα τῆς πρώτης. Ὁ ἄνθρωπος ἐσωτερικός, μοιραῖο ἦταν νὰ μεταβάλλῃ τὴν ὄρασή του σὲ μικροσκοπίο μὲ τὸ ὁποῖον συνελάμβανε λεπτομέρειες ἀόρατες στοὺς ἄλλους, ἔκρινε βαθειά, ἀνεκάλυπτε τὸ ὄρατο καὶ τὸ ἀσχημο, εὕρισκε τὴν ἐσωτερικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν φαινομένων καὶ τῶν πραγμάτων, τὴν ἀφετηρίαν τους, τὴν ἀλήθειαν τους, τὸν συνορισμὸν τους. Ἡ ἰδιότης τῆς ψυχροσυνθέσεώς του τὸν ἔκανε στοχαστικὸ, φιλομαθῆ καὶ κριτικὸ καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τὸν ἔκαναν νὰ ξεχωρίζῃ δίκαια τὸν ἑαυτὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἔτσι ὥστε νὰ φαίνεται σ' ἄλλους ἐγωιστής, σ' ἄλλους κακὸς καὶ σ' ἄλλους μισάνθρωπος. Ἐν τούτοις δὲν θὰ μπόρεσε νὰ ὑπάρξῃ κανεὶς ἀπ' ὅσους μποροῦν νὰ καταλάβουν πού νὰ μὴν ἀνεγνώρισεν τὴν λεπτοδουλεμένη ἔκφραση στὸ ὕφος τοῦ λόγου του, τὴν ἀσύλληπτη γοητεία τῆς αἰσθητικῆς του, τὴν φανατικὴ προσοχὴ καὶ εὐσυνειδησίαν πού ἔβαζε μέσα στὸ πιὸ ἀσήμαντο γραπτὸ του: τὸ φραστικὸν του ἔμφανισμα καὶ τὴν βαθειὰ του ἐνημέρωση στὰ θέματα πού ἀνέλυε, πάντα μὲ σαφήνεια καὶ σοφία, μὲ σκέψη λογικὴ, καὶ καθαρὰ νοητή. Μέσα στὸ ἔργο τοῦ Παπαντωνίου τίποτε δὲν εἶναι σκάρτο, τίποτε δὲν εἶναι πρόχειρο. Ἡ λογοτεχνικὴ του ὑπόστασις ἀποτελοῦν μιὰ ἀπὸ τὶς σπάνιες μορφὰς τῆς τελειότητος στὸ εἶδος τους. Χωρὶς ἀμφιβολίας καὶ χωρὶς παραχωρήσεις, ὅλες οἱ γραπτὲς ἐκδηλώσεις του ἔχουν τὴν ἀπρόσβλητη ὑπογραφή τοῦ «μαίτρ».

ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΟΞΑΣ
Λογοτέχνης, πεζογράφος.

* * *

Ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου ἦταν ἀνήσυχος πνεῦμα. Καλλιτέχνης καὶ συγγραφεὺς μαζὺ ἐξαιρετικός, πρωτοπόρος σὲ ὅλα.

ΛΙΑΙΚΑ ΝΑΚΟΥ
Λογοτέχνης, συγγραφεὺς.

ΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ ΓΕΡΑΚΙ

τῆς συγγραφέως καὶ λογοτέχνιδος κας ΑΘΗΝΑΣ ΤΑΡΣΟΥΛΗ
(μὲ στίτσα τῆς ἰδίας)

Σὲ ἀπόστασι σχεδὸν τριῶν ὥρων μὲ αὐτοκίνητο ἀπὸ τὴ Σπάρτη, πρὸς τὰ νοτιοανατολικά τῆς κοιλάδας τοῦ Εὐρώτα καὶ κοντὰ στὶς νοτιοδυτικὰς πλευρὰς τῆς ὄροσειρῶς τοῦ Πάρωνα, βρίσκεται τὸ παμπάλαιο καὶ πολυϊστόριτο Γεράκι τῆς Λακεδαιμόνος, ἕνα ἥσυχον κι' ἐργατικὸ χωριό, μᾶλλον μικρὴ κωμόπολις, πού κλείνει ἀριστουργηματικούς θησαυροὺς Βυζαντινῆς τέχνης. Τὸ εἶδα ἐν' ἀνοιξιτικῷ πρωτῷ λουσιμένῳ κάτω ἀπὸ τὶς ὀλόχρυσες ἡλιακὰς ἀκτῖνες καὶ τὰ μάτια μου χάρηκαν τὴν πιὸ φανταχτερὴν εἰκόνα. Ἦταν γιορτάσιμη ἡμέρα. Στὰ μπαλκόνια, στὰ παράθυρα, στὶς τεράτσες, ἀνάμεσ' ἀπὸ μεγάλες γλάστρες μὲ φουντωτὰ γεράνια καὶ ζωηρὰ γαρύφαλλα, οἱ φιλόξενοι Γερακιῖτες εἶχαν ἀπλώσει, κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦ τόπου, ὅπως γίνεται τὶς γιορτερὰς ἡμέρες, ἢ γιὰ τὶς μεγάλες ὑποδοχάς, σὰν πολύχρωμες σημαῖες, τὰ λουλουδοπλούμιστα χαλιά τους, τὶς ριγωτὰς ἀντρομίδες τους, τὰ πολυσύνθετα σὲ χρωματικὰς διαβαθμίσεις χράμια καὶ κιλίμια τους, ὅλα ὑφασμένα στοὺς τοπικοὺς ἀργαλιούς ἀπὸ τὶς προκομμένες Γερακιτίσες. Ἴδιο μὲ μιὰ πολύχρωμη χωριάτικη ἀνθοδέσμη, πού κλείνει ἀγνὲς καὶ παρθενικὰς μοσχοβολιὰς, μοῦ φάνταζε ἐκεῖ στὸ χαμηλὸ ἀπλωτό του λόφου, τὸ Γεράκι κάτω ἀπὸ τὸν καταγάλανον οὐρανόν.

Πρώτη ὑποδέχεται τὸν ἐπισκέπτη ἡ παλιὰ βρύση τοῦ χωριοῦ μὲ τὸν αἰωνόβιον πλατάνο στὶς ρίζες τοῦ γερακιτικοῦ λόφου. Μιὰ βρύση θάλεγε κενεὶς βιβλική, ὅπου κάτω ἀπὸ τὶς βαθύσυκιωτες φυλλωσιὰς τοῦ θεώρατου πλατάνου νομίζει πὼς θὰ ὀραματισθῇ κάποιες γυναῖκες τῆς γραφῆς πού πήγαιναν στὴν ἱερὴ πηγὴ. Κι' ἀλήθεια λὲς πὼς κάτι ἔχουν ἀπ' αὐτὰς ἀπάνω στὴ μορφή καὶ στὴν κορμοστασιά τους οἱ λιγερόκορμες γυναῖκες τοῦ Γερακιοῦ, πού ἄλλες μὲ τὰ σταμνιά ἢ μὲ τὰ βαρελάκια τους φορτωμένες σὲ καλημερίζουν, ἀνηφορίζοντας πρὸς τὸ χωριὸ ἢ κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸν κατηφορικὸ δρόμο.

Στενὰ καλντεριμωμένα δρομάκια, σοκιάκια σκαλωτὰ, ἐλικοειδῆ ἀνηφόρια, σχηματίζουν τὴ ρυμοτομίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ μεγάλου χωριοῦ. Ἐκεῖνο πού κάνει ἀμέσως ἐντύπωση εἶναι τὰ ψηλὰ λιθοκτιστὰ σπίτια του, πολὺ μεγάλα ἀναλόγως τοῦ τόπου. Δίπατα, ἀκόμη καὶ τρίπατα τὰ περισσότερα μὲ σιδερένια μπαλκόνια, δίνουν σὰν κάτι τὸ φρουριακὸ στὸ εἰρηνικὸ Γεράκι. Εἶναι παλιὰ ἀρχοντικὰ οἰκογενειῶν μὲ ὄραϊες περασμένες παραδόσεις πού ζοῦν ἀκόμη μέσα ἐκεῖ καὶ κρατιοῦνται ἀπὸ γριὰς καὶ γέρους ἀπὸ κοπέλλες καὶ παλληκάρια.

Ὁ πληθυσμὸς τοῦ Γερακιοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ γεωργούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μιὰ τάξην μορφωμένων μ' ἐπιστημονικὴ κατάρτιση, πάντα πρόθυμων νὰ ὀδηγήσουν τοὺς ξένους στὰ μεσαιωνικὰ ὄνομαστὰ μνημεῖα τους ἀποτελούμενα κυρίως ἀπὸ θαυμαστὰς μικρὰς

βυζαντινές εκκλησίες. Και μόνο για να χαρῆ κανείς αυτούς τούς θησαυρούς, ιστορικούς και καλλιτεχνικούς, θά μπορούσε να γίνῃ τὸ Γεράκι ἕνα ὀνομαστὸ τουριστικὸ κέντρον. Οἱ ἐξάισιες αὐτὲς ἐκκλησοῦλες, ἀληθινὰ κομψοτεχνήματα τῆς βυζαντινῆς

ΓΕΡΑΚΙ: Ἐκκλησία.

ἀρχιτεκτονικῆς, κάθε σχεδίου καὶ τύπου, ἀπὸ τῆ σταυροειδῆ με τροῦλλο ὡς τῆ βασιλική, κλείνουν τοιχογραφίες τῆς τελειότερης βυζαντινῆς ἀγιογραφίας ἀπὸ τὸν 12ον ὡς τὸν 16ον καὶ τὸν 17ον αἰῶνα. Πολλὲς ἀπ' αὐτὲς θεωροῦνται ἀνώτερες σὲ τεχνοτροπία καὶ ἀπόδοσι ἀπὸ ἐκεῖνες τοῦ Μυστρά. Τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς μυστικοπάθειας καὶ ἡ βαθύτατη πίστη πρὸς τὶς ἀνώτερες δυνάμεις τῆς ὑπέρτερης ἀπ' ὅλες τὶς θρησκείες, τῆς Θρησκείας τοῦ Θεανθρώπου, ἐκίνησαν τὶς ψυχὲς καὶ τὸ χέρι τῶν ἀγνώστων ἀγιογράφων νὰ χαράξουν ἀριστουργηματικὲς μορφὲς καὶ συνθέσεις ποὺ γεννήθηκαν πρῶτα μέσα στὸν μετουσιωμένο ἀρμονικὸ ἐσωτερικὸ τους κόσμον. Ὁ χρόνος ὅμως, ὁ μεγάλος αὐτὸς καταστροφὴς τῆς ὀμορφιάς καὶ τῆς νεότητος ἔβαλε κι' ἐδῶ σὲ πολλὰς ἀπ' αὐτὲς τὶς ἐκκλησίες τὸ φθοροποιὸ του χέρι.

Ἀτενίζοντας ἐκεῖνες τὶς θλιμμένες Παναγίες, τοὺς Ἐλκομένους Χριστοὺς, τοὺς

εὐγενικούς ἀγγέλους με τὶς Ἀπολλώνειες μορφές, τοὺς αὐστηροὺς Προφῆτες με τὰ πολυκέντητα πετραχίλια καὶ τοὺς πολύπτυχους χιτῶνες, νὰ μᾶς κυττάζουν με παράπονο μέσ' ἀπὸ τὶς πληγὲς τῶν χαλασμάτων τους, ὅπου φυτρῶνουν ἀγριόχορτα, πόσο πόνο αἰσθάνετ' ἡ ψυχὴ μας γιὰ τὴν ἀδυσώπητη καὶ καταστρεπτικὴ πορεία αὐτοῦ τοῦ ἀνίκητου χαλαστή, ἀλλὰ καὶ μεγάλου ἀναδημιουργοῦ καὶ ἀνακαινιστῆ, ποὺ λέγεται Χρόνος.

* * *

Καθὼς διηγοῦνται, στὰ βυζαντινὰ χρόνια ὑπῆρχαν στὸ Γεράκι τόσες ἐκκλησίες ὅσες ἦσαν οἱ ἡμέρες τοῦ χρόνου. Κατὰ τὸ ἑορτολόγιο ἡ κάθε ἐκκλησία ἐώρταζε τὸν ἅγιο τῆς. Σήμερα λίγες εἶναι οἱ καλύτερα διατηρημένες, τόσο ἀπ' ἔξω ὅπως καὶ ἀπὸ μέσα, ὅπως ἡ Εὐαγγελίστρια τοῦ 11ου αἰῶνος, ὁ Ἅγιος Γιάννης τοῦ 12ου, ἕνα μικρὸ βυζαντινὸ μουσεῖο με θαυμαστὰς τοιχογραφίες καὶ κοσμήματα ποὺ ξεπερνοῦν σὲ τέχνη ἐκεῖνες τοῦ Μυστρά, ὅπως εἶπα καὶ πῶ ἀνω, ποὺ καὶ μαρτυροῦν τὴν τελειότητα καὶ τὴν εὐλάβεια τῶν πρώτων ἐμπνευσμένων ἀγιογράφων, ὁ Ἅγιος Σώζων, ἄλλο θαῦμα ἀρχιτεκτονικῆς κομψογραμμίας μέσα σ' ἕνα καταπράσινο χωράφι γεμάτο λιόδεντρα καὶ μουριές στὸν κάμπο, κάτω ἀπὸ τὸ χωριό. Σὲ ἄλλο ἀγρὸ βρίσκεται ὁ μισερειπωμένος Ἅγιος Νικόλαος ἀπὸ τὰ 1200, ὅπου κάτω ἀπὸ τὴν σωζόμενη στέγη τοῦ ἱεροῦ στέκεται μιὰ ὑπέροχη Μαρία Αἰγυπτία με τὸ σχεδὸν σκελετωμένο, ἀπ' τῆ μετάνοια, κορμὶ τῆς καὶ με τὴν ἔκφραση τοῦ ὑπερτάτου ἐξαγνισμοῦ στὴ μορφή. Προσέρχεται γεμάτη ταπείνωση καὶ συντριβὴ νὰ κοινωνήσῃ ἀπ' τὰ χέρια τοῦ παλαιοῦ στρατηγοῦ κι' ἐρωμένου τῆς, τοῦ Πάτερ Ζωσιμᾶ, ποὺ ἐζήτησε κι' αὐτὸς τὴν ψυχικὴ του κάθαρσι στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ καλλιτέχνης ποὺ ἔφθασε στὸ ὕψος νὰ συλλάβῃ καὶ ν' ἀποτυπώσῃ με τόση τελειότητα μορφῆς καὶ περισσότερο με τόσο μετουσιωμένη πνοή τῆ συμβολικῆ αὐτῆ παράστασι τῆς ἐρωτευμένης γυναίκας, ἀλλὰ καὶ τῆς μετανιωμένης ἁμαρτωλῆς, θά ἦταν βέβαια ἕνας μεγάλος ψυχολόγος δημιουργὸς κι' ἕνας πολὺ ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος ποὺ δὲν τοῦ ἦταν ἄγνωστες ὅλες οἱ ἀνώτερες πνευματικὲς ἀνατάσεις κι' οἱ βαθύτερες συντριβές, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκστάσεις τῆς ψυχῆς.

* * *

Στὰ νότια τοῦ Γερακιοῦ ὀρθώνεται ἕνα δίκωχο στενόμακρο βουνό, ὡς πεντακόσια μέτρα ὕψος, τὸ Παληογέρακο λεγόμενο. Στὴν κοντινότερη πρὸς τὸ Γεράκι κορυφὴ εἶναι τὸ φράγκικο καστέλλι τοῦ Γκυ ντὲ Νιβελέ, ὀλότελα σχεδὸν ἐρειπωμένο με μόνον ἕνα πύργο ὄρθιο καὶ λίγα «ὀδοντωτὰ τείχη».

Τρίτος, τέταρτος δρόμος μ' ἕνα γερὸ μουλᾶρι μέσ' ἀπὸ ἀγριοπούρναρα κι' ἀγκαθερά κοτρώνια μ' ἔφερε στὴν κορυφὴ του. Ἀνεβαίνοντας συνάντησα στὸ δρόμο χτίρια κι' ἐκκλησιὲς κατεστραμμένες. Σταθήκαμε στὴν Ζωοδόχο Πηγὴ καλὰ διατηρημένη ἐξωτερικὰ κι' ἐσωτερικὰ γιὰ νὰ θαυμάσωμε ἕναν ὑπέροχο Ἐλκόμενο Χριστὸ κι' ἄλλες ἐξαιρετικὲς τέχνης ἀγιοτικὲς συνθέσεις.

Μπήκαμε στην 'Αγία Παρασκευή, όπου σώζεται ένα μικρό πόρινο εικονοστάσιο με σκαλισματα παλαιохριστιανικά, προχωρήσαμε στη μεσημβρινή κώχη του Παλιόγερακου, στις Πέρα 'Εκκλησίες, όπου ὀρθώνονται οἱ Ταξιάρχαι με τὴ μοναδική στη βυζαντινογραφικὴ τέχνη «'Αλωσι τῆς 'Ιεριχοῦς ἀπὸ τὸ Χριστὸ τοῦ Ναυῆ», πὺ κάνει τὴ μεγάλη του ἐπίκλησι στὸν οὐρανό, λέγοντας τὸ «Στῆθι ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαῶν καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα 'Ελῶν». Εἶδαμε κι' ἄλλες ἐκκλησοῦλες με παράξενα σχέδια καὶ καταλήξαμε στὸν 'Αγιο Γεώργιο, τὸν προστάτη τοῦ Κάστρου, ὅπου, ἐκτὸς τῶν καλῶν τοιχογραφιῶν πὺ ὀπωσδήποτε διατηροῦνται μέσα σ' αὐτὸν καὶ τῆς ὅλης οἰκοδομῆς, εἶδαμε ἕνα ὠραῖο μεγάλο γλυπτὸ εἰκονοστάσιο ἀπὸ πόρινο λιθάρι, φράγκικῆς κατασκευῆς, σὲ σχῆμα γοτθικῆς ἀψίδας, μεγέθους πόρτας, μ' ἕνα θυρεὸ σκαλισμένο στὴ κορφή, ἕνα γαλατικὸ κρῖνο στ' ἀριστερὰ κι' ἕνα μισοφέγγαρο με ἄστρα στὴ δεξιὰ, ἀνάμεσα ἀπὸ διάτρητες γυρλάντες καὶ στολισματα. Νὰ ἦτανε τάχα τὸ πλαίσιο τῆς θύρας τοῦ φράγκικου παρεκκλησίου τοῦ κάστρου τοῦ ἀπ' ὅπου ἔμπαινε σ' αὐτὸν γιὰ νὰ προσευχηθῆ ὁ πρῶτος κτήτορας του, ὁ Γκὺ ντέ Νιβελέ; 'Ακόμη κανένας εἰδικὸς δὲν ἔχει πεῖ τὴ γνώμη του.

* * *

Τὸ Γεράκι πὺ ἐπῆρε τ' ὄνομά του ἀπὸ ἕνα παλαιὸ ἄρχοντα Βυζαντικὸ, λεγόμενο 'Ιέρακα, κατὰ μίαν παράδοσι ἔχει μεγάλο ἱστορικὸ παρελθόν. Πρωτοκατοικήθηκε 4000 χρόνια π. Χ., δηλαδὴ κατὰ τὴ νεολιθικὴ ἐποχὴ, ὁ χαμηλὸς καὶ βραχώδης λόφος με τὴ μικρὴ κωμόπολι καὶ τοὺς 2.000 σήμερα κατοίκους της. 'Η ζωὴ τοῦ Γερακίου συνεχίστηκε πάντα χωρὶς διακοπὴ, ἀπὸ τὴ χάλκινη λεγόμενη ἐποχὴ ὡς τὴ μυκηναϊκὴ. Καὶ ἴσως ἀπὸ τότε νὰ εἶχε πάρει τὸ ὄνομα Γερόνθραι, πὺ κατὰ μίαν ἔκδοσι ἔγινε, με τὸ καιρὸ, Γεράκι, ἔχοντας πλούσιο ἀστικὸ πολιτισμὸ καὶ περιτειχισμα κυκλώπειο, πὺ τὰ λείψανά του σώζονται ἀκόμη.

'Όταν ἦρθαν οἱ Δωριεῖς καὶ ὑπέταξαν τὴ Λακεδαίμονα, τὸ ἀρχαῖο Γεράκι με τὴν πολιτεία τῶν 'Αμυκλῶν καὶ τῆς Φάριδος πολέμησαν ἐπὶ 300 χρόνια καὶ τέλος ὑποτάχθηκαν σ' αὐτοὺς τῷ 700 π. Χ.

Καθὼς ἀναφέρει ὁ Πausανίας, ἡ πολιτεία τῶν Γερονθρῶν εἶχε δύο ναοὺς ἀφιερωμένους στὸν 'Απόλλωνα καὶ στὸν 'Αρη με ἀγάλματα καὶ ἄλση. 'Απὸ τίς παλαιότερες ἀνασκαφές ἦρθαν στὸ φῶς διάφορα μαρμάρινα λείψανα κι' ἕνα ὠραῖο ἀνάγλυφο τοῦ «Πενθοῦντος νεανίου». Τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια πὺ ὁ τόπος ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ κοινοῦ τῶν 'Ελευθερολακῶνων, ἔχουν κι' αὐτὰ ἀφήσει τὰ ἔχνη τους στὸ Γεράκι, πὺ ἐστάθηκε ἕνα σπουδαῖο ἐμπορικὸ κέντρον, ὅπως διαβάζομε σὲ παλιές πλάκες, σ' ἕνα ἀπόσπασμα ἀπ' τὸ περίφημο διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ κι' ὅπου ἀκόμη γίνεται λόγος γιὰ εἰκοσιπέντε διάφορα εἶδη δερμάτων πὺ τὰ προώριζαν, καθὼς φαίνεται, γιὰ γυναῖκες παπούτσια. Οἱ κάτοικοι τοῦ ἀρχαίου Γερακίου ἀσπάσθηκαν τὸν χριστιανισμὸ τὸν ὅν αἰῶνα μ. Χ., καθὼς μαρτυροῦν τὰ λείψανα παλαιохριστιανικῆς ἐκκλησίας στὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τοῦ 'Αρεως.

ΓΕΡΑΚΙ: Δρόμος.

Τῷ 1204, ὅταν οἱ Φράγκοι σταυροφόροι κυρίεψαν τὸ Μορηᾶ καὶ τὸν διαίρεσαν σὲ δώδεκα βαρωνίες, τὸ Γεράκι ἐθόθηκε στὸ Γκὺ ντὲ Νιβελέ, πού ἔχτισε τὸ μικρὸ του κάστρο κι' ὅπου ἔμεινε αὐτὸς πρῶτα κι' ὕστερα ὁ γυιὸς του Ἰωάννης ὡς τὸ 1262, ὅταν ὁ Βιλλεαρδουῖνος, ὕστερα ἀπ' τὴ μάχη τῆς Πελαγωνίας, γιὰ νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν ἐλευθερία του ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγο, τοῦδωσε μαζί με τὰ τρία κάστρα τῆς Μονεμβασίας, τοῦ Μυστρά καὶ τῆς Μαΐνης καὶ τὸ κάστρο τοῦ Γερακιοῦ. Τότε, ὅπως καὶ ὁ Μυστράς, γνώρισε τὸ Γεράκι τὴ μεγαλύτερη καλλιτεχνικὴ ἀνθησι πού κράτησε γιὰ πολλὰ χρόνια, τότε γέμισε ἀπὸ τὶς θαυμαστὲς τοῦ ἐκκλησίας πού δυστυχῶς ἀκόμη λίγες μᾶς μένουν σήμερα ἀπ' αὐτές.

* * *

Τὸ πανόραμα πού ἀπλώνεται ὀλόγυρά μας ἀπὸ τὴν ἀπόκρημνη τούτη σκοπιὰ εἶνε ἀπὸ τὰ ὠραιότερα. Κατὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, στὰ δυτικά, ἀνοίγεται ἀπέραντη σ' ἔκτασι ἡ ἡρωϊκὴ Σπαρτιατικὴ πεδιάδα, τυλιγμένη σ' ὅλες τὶς διάφανες ἀποχρώσεις τῆς πλούσιας βλάστησής της. Τὴν ἀγκαλιάζει σὲ μακρότατη σειρὰ ὁ τιτανικὸς Ταύγετος, πού ξεκινάει ἀπ' τ' ἀρκαδικὰ βουνά, ἀνεβοκατεβαίνει σὲ ἀπότομους βαθυγάλαζους κυματισμούς, λαξεύοντας τὶς πέντε δωρικὲς κορφές του, κουκοῦλες χιονισμένες στὸ κέντρο τῆς πελώριας ραχοκοκκαλιάς του, πού πάει νὰ σβύσῃ κάτω μακρὰ στὸ ἀκρωτήριο τοῦ Ταινάρου μέσ' στὴ Λακωνικὴ θάλασσα. Πιὸ μπρὸς καὶ ἀντικρυ στὸ Γεράκι, τὸ Λυκοβουνὸ με τοὺς χαμηλοὺς του λόφους, πού τὰ ριζὰ του βρέχει ὁ Εὐρώτας, καὶ τὸ χωριὸ τοῦ Βρονταμαῖ με τὸ ἱστορικὸ μοναστήρι τῆς Κρίτσοβας. Χαμηλότερα ἡ Γράμουσα κι' ἄλλα χωριά. Στ' ἀριστερὰ ὁ εὐφορος κάμπος τοῦ Ἐλους καὶ ἡ πεδιάδα τοῦ Τρινάσου. Στ' ἀνατολικά τοῦ Γερακιοῦ μπλαβίζει ἡ ψιλὴ βουνοσειρὰ τοῦ Πάρνωνος με τὴν κορφή τοῦ Μαλεβοῦ καὶ τὴν Κουρκούλα τῶν Μολάων πού ἀπὸ τὴν κεῖθε ἕτης μεριά βλέπει πρὸς τὴ Μονεμβασιά. Ἀπὸ τὴν κορφή τῆς Κουρκούλας, στὰ μεσαιωνικά χρόνια, ἐπαιρναν οἱ βιγλάτορες τὰ φωτεινὰ σημάδια τοῦ κάστρου τῆς Μονεμβασίας γιὰ νὰ τὰ μεταδώσουν στοῦ Γερακιοῦ καὶ στοῦ Μυστρά τὰ κάστρα σὰν ἓνα εἶδος φωτεινὸ τηλεῖγραφο.

Καὶ μπρὸς μας, κάτω στοῦ Γερακιοῦ τὸν ἀπλόχωρο κάμπο, λάμπει ὁ ἀσημένιος ἐλαιῶνας καὶ ἡ χρυσὴ θάλασσα τῶν ψωμομένων σταχυῶν, ὅπου ἓνας προκομμένος καὶ χαρούμενος κόσμος θερίζει τὸν εὐλογημένο καρπὸ, πού ἄλλου στιβαγμένος σὲ μεγάλες σὰ σὲ λόφους θημωνιές, ἄλλου σὲ μικρὰ ἀνάλαφρα δεμάτια, ἴδια μ' ὀλόξανθα κεφάλια, περιμένουν νὰ δώσουν

κάτω στοῦ Γερακιοῦ τ' ἀλώνια,
ὅπου κελαῖδοῦν πουλιὰ κι' ἀηδόνια

τὸν καρπὸ τοῦ πιὸ τίμιου ἰδρώτα σ' αὐτοὺς πού ἀγωνίζονται πάντα τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸ, τὸν ἅγιο ἀγῶνα τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς, πού ἐξαγνίζει κι' ἐξημερώνει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ.

Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

τοῦ συγγραφέως καὶ διευθυντοῦ τοῦ φιλολογικοῦ περιοδικοῦ κ. ΛΟΪΖΟΥ ΦΙΑΠΠΟΥ

Ἡ Κύπρος, τὸ περίφημο νησί τῆς Ἀφροδίτης, με τὲς ἀσύγκριτες φυσικὲς ὀμορφιές, τ' ἀθάνατα μνημεῖα, τὸν πλούσιον ψυχικὸν κόσμον, τὴν ἐνδιαφέρουσαν λαογραφίαν καὶ τὴν μεγάλην ἱστορίαν, δὲν εἶναι δυστυχῶς πολὺ γνωστὴ στὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Ὅπως εἶναι φυσικὸ, δὲν ξέρουμε πολλὰ πράγματα γιὰ τὴ πνευματικὴ ζωὴ τῶν πρώτων ἀνθρώπων, πού ἐγκατασταθῆκανε στὴ Κύπρῳ τὴ νεολιθικὴ ἐποχὴ. Κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένη τοῦ χαλκοῦ, οἱ ἀνασκαφὲς διαπιστώσανε τὴν ὑπαρξίν γραφῆς πού μοιάζει με τὴν μινωϊκὴ, ἡ ὁποία ὅμως, ὅπως ἐκείνη, δὲν διαβάστηκε ἀκόμα. Ὁ πλοῦτος τῶν εὐρημάτων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς μαρτυρεῖ ἀξιόλογη ὑλικὴ πρόοδος καὶ δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ἂν λεχθῆ πὼς τὴν παρακολουθοῦσε καὶ ἀντίστοιχη πνευματικὴ ἀνάπτυξις. Ὁ πρῶτος γνωστὸς πνευματικὸς ἀνθρώπος εἶναι ὁ βασιλεὺς Κινύρας τῆς Πάφου, μέγας Ἀρχιερεὺς τῆς Θεᾶς, ἰδρυτὴς τῶν μυστηρίων τῶν Κινυραδῶν, μεγάλος μουσικὸς καὶ ὕμνογράφος. Ἐζησε τὴν ἐποχὴ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ὁ Πίνδαρος τὸν ἐξύμνησε σὲ μιὰ ἀπὸ τὲς ᾠδὲς του (Πυθ. 11. 13):

Ἄλλοι γι' ἄλλους ῥηγάδες συνθέσανε
τοῦ μεγαλείου των ὕμνους καλόηχους
τῶν Κυπρίων συγχὲς κελαηδοῦν οἱ φωνῆς
τὸν Κινύρα, πού ἀγάπησε ἀπ' ὅλη
τὴν καρδιά του ὁ ξανθόμαλλος Φοῖβος,
τῆς Ἀφροδίτης τὸν πρῶτο ἱερέα, γιὰτὶ
φέρει ἡ χάρη γιὰ τὰ ἔργα τὰ καλὰ τὴν
ἀντίχαρη.

(μετάφρασις I. Γρυπάρη)

Κατὰ τοὺς προομηρικὸς χρόνους, ἀναφέρεται σύγχρονος τοῦ Ὀρφῆως καὶ τοῦ Λίνου, κύπριος χρησμολόγος ὁ Εὐκλος.

Στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς σιδηρᾶς ἐποχῆς δὲν παρατηρήθηκεν ἐδῶ ἡ παρακμὴ, πού ξέσπασε στὲς ἄλλες ἑλληνικὲς χῶρες. Χάρις στὰ πλούσια της δάση, τὰ μεταλλεῖα, τὴν εὐφορίαν τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ ναυτικόν της, ἡ Κύπρος ἐφθάσε σ' ἀσυνείδητη ὑλικὴ εὐημερία καὶ ἐθαλασσοκράτησε. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴν καλλιεργεῖται με πολλὴν ἐπιτυχίαν ἡ ἐπικὴ ποίησις. Ἡ Σαλαμίς τῆς Κύπρου διεκδικεῖ τὴν τιμὴν τῆς γεννήσεως τοῦ Ὀμήρου. Ἄν αὐτὸ δὲν μπορῆ σήμερα νὰ ὑποστηρικθῆ ἐπιστημονικῶς εἶναι ὅμως βέβαιο πὼς ἐδῶ δημιουργήθησαν « τὰ Κύπρια ἔπη », ἀπὸ ἕνδεκα βιβλία, τῶν ὁποίων ἐλάχιστα ἀποσπάσματα σωθῆκανε καὶ περιλήψις τοῦ περιεχομένου των ἀπὸ τὸν Πρόκλον. Ἄν κρίνομεν ἀπὸ τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα καὶ τὴν ἐκτίμησιν

πύτρφε γι' αὐτὰ ὁ ἀρχαῖος κόσμος, φαίνεται πὼς ἦσαν ἀπὸ τὰ ὠραιότερα τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ἔργα. Σύμφωνα με μιὰ παράδοσιν, ποιητὴς των ἦταν ὁ Στασίνοσ, σύμφωνα με ἄλλην ὁ Ἡγησίνοσ. Μιὰ τρίτη, πού τελείωσ ἀποκλείεται, τ' ἀποδίδει στὸν Ὅμηρον.

Ἡ πνευματικὴ πρόδοσ διακόπτεται ἀπότομα ἀπὸ τὸν 4ου αἰῶνοσ. Καὶ ὅμωσ στὴν περίοδοσ αὐτὴν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐφθασεν ἄλλοῦ σ' ἄφθαστα ὕψη. Οἱ Ἀθῆνεσ γίνηκαν ἡ πνευματικὴ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, ἡ αἰωνία πηγὴ φωτόσ. Μερικοὶ ἀποδώσανε τὴν πνευματικὴν μας καθυστέρησιν στὸ ὅτι οἱ Κύπριοι ἔχοντεσ ἄφθονα τὰ μέσα τῆσ ζωῆσ καὶ ἀντλοῦντεσ πλοῦτον ἀπὸ τὴν ναυτιλίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὲσ βιομηχανίεσ των παραδοθήκανε στὲσ ἡδονὲσ καὶ παραμελήσανε τὰ γράμματα (Σακελλάριοσ, Κυπριακὰ Α' 776, Γ. Σ. Φραγκοῦδη, Κύπροσ σ. 250). Ἡ γνώμη αὐτὴ δὲν εἶναι ὀρθὴ γιὰτὶ ὁ πλοῦτοσ δὲν ἔχει ἀναγκαῖα συνέπειαν τὴν πνευματικὴν παρακμὴν καὶ καλύτερη τούτου ἀπόδειξισ εἶναι ἡ ἀκμὴ τῆσ ἐπικῆσ ποιήσεωσ σ' ἐποχὴν ὑλικῆσ εὐημερίασ. Ἡ πραγματικὴ αἰτία τῆσ κυπριακῆσ καθυστέρησεωσ ὀφείλεται στὴν ὑποδουλώσιν τοῦ νησιοῦ στοὺσ Ἀσσυρίοσ, Βαβυλωνίοσ, Αἴγυπτίοσ καὶ Πέρσεσ πού ζέραναν κάθε πνευματικὴν ἀνθησιν. Μόνον στὴν μικρὴν περίοδοσ πῶζησεν ἐλεύθερη ὑπὸ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ βασιλέωσ τῆσ Σαλαμῖνοσ Εὐαγόρου τοῦ Α' πού κατώρθωσ, κατὰ τὸν Ἰσοκράτην, « πλείουσ τῶν περὶ τὴν μουσικὴν καὶ τῶν περὶ τὴν ἄλλην παιδείουσιν ἐν τούτοισ τοῖσ τόποισ διατρέβειν ἢ παρ' οἷσ πρότερον εἰωθότεσ ἦσαν » (Εὐαγόρα § 20) παρατηρήθηκε κάποια πνευματικὴ ζωὴ.

Κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδοσ, ὑπὸ τὴν ἀρίστην διοίκησιν τῶν Πτολεμαίων, ἐσημειώθη καὶ στὴ Κύπρον ζωηρὰ πνευματικὴ κίνησισ. Τότε ἀκμάσανε ὁ λαμβογράφοσ Ἑρμείασ ὁ Κουριέυ, ὁ κωμικοὸσ ποιητὴσ Σώπατροσ ὁ Πάφιοσ, ἀποσπάσματα τῶν 15 ἔργων τοῦ ὁποῖοῦ μᾶσ διέσωσεν ὁ Ἀθῆναιοσ, ὁ ῥήτωρ Κλέαρχοσ ὁ Σόλιοσ, οἱ βιογράφοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Ἄριστοσ ὁ Σαλαμῖνιοσ καὶ Ἀσκληπιάδησ ὁ Κύπριοσ-ὁ φιλόσοφοσ Περσαῖοσ ὁ Κιτιέυ, διάφοροι μυθογράφοι, ἱατροὶ κ. ἄ.

Ἄλλ' ἡ μεγαλυτέρα πνευματικὴ προσωπικότησ τῆσ Κύπρου κατὰ τὴν περίοδοσ αὐτὴν εἶναι ὁ Ζήνων ὁ Κιτιέυ (335-235), ὁ ἰδρυτὴσ τῆσ Στωϊκῆσ φιλοσοφίασ, ὁ πρόδρομοσ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ πνευματικοὸσ πατέρασ τοῦ Κάτωνοσ καὶ τοῦ Κικέρωνοσ, τοῦ Σενέκα καὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Ὅπωσ παρατηρεῖ ὁ δόκτωρ Χρίστ, ἡ οἰκουμενικὴ σημασία καὶ δύναμισ, τὴν ὁποῖαν ἀπέκτησεν ἡ Στοὰ τοῦ Ζήωνοσ ὀφείλεται στὴν σπουδαιότητα τῶν ἠθικῶν τῆσ ἀρχῶν καὶ τὸν παγκόσμιοσ χαρακτῆρα τῶν θεωριῶν τῆσ. Οἱ Ἀθηναῖοι τίμησαν σὰ κανένα ἄλλον τὸν Κύπριοσ σοφόν. Τοῦ ἐνεπιστεῦοντο τὰ κλειδιά τῆσ πόλεωσ. Τὸν ἐστεφάνωσαν με χρυσοῦσ στεφάνι. Ἰδρυσαν ἀνδριάντα πρὸσ τιμὴν του, καὶ πάνω στὴν ἐπιτύμβιοσ πλάκα του ἔγραψαν « ὅτι ἀγαθὸσ ὢν διετέλεσε καὶ τοὺσ εἰσ σύστασιν αὐτῶ τῶν νέων παρακαλῶν ἐπ' ἀρετὴν καὶ σωφροσύνην παρῶρμα πρὸσ τὰ βέλτιστα, παράδειγμα τὸν ἴδιοσ βίον ἐκθεῖσ ἅπασιν ».

Κατὰ τοὺσ Ρωμαϊκοὺσ χρόνουσ παρατηρεῖται κάποια πνευματικὴ ζωὴ. Ἀναφερονται κύπριοι διανοούμενοι καὶ φιλόσοφοι: Φιλόλαοσ ὁ Κιτιέυ, ὁ ἱστορικοὸσ Ὀνα-

σιμοσ, ὁ ἱατρός Ζήνων ὁ Κιτιέυ καὶ, ἀνώτεροσ ὄλων, ὁ Δημόναξ ὁ Κυνικοὸσ, φιλόσοφοσ, πού τὸν ἐξύμνησεν ὁ Λουκιανόσ. Ἐζῆσε στὲσ Ἀθῆνεσ καὶ ἀπόχτησε τέτοιαν ἐχτίμησιν πού μετὰ τὸν θάνατόν του οἱ Ἀθηναῖοι « τὸν Θῶκον τὸν λίθινον, ἀφ' οὔ εἰώθει ἀναπαύεσθαι προσεκύνουν καὶ ἐστεφάνουεν εἰσ τιμὴν τοῦ ἀνδρόσ, ἡγούμενοι ἱερὸν εἶναι καὶ τὸν λίθον ἐφ' οὔ ἐκαθέζετο ».

Κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴ σκορπίθηκε ἀπὸ τοὺσ Ἀποστόλουσ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν τὸ φῶσ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἡ Κύπροσ γίνηκε ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα κέντρα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰῶνοσ, πού ἐπεκράτησεν ὁ Χριστιανισμὸσ μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ζ' αἰῶνοσ, π' ἄρχισαν οἱ ἀραβικὲσ ἐπιδρομέσ, παρατηρήθηκε ζωηρὰ ἀνθησισ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων. Ὁ Ἀρχιεπίσκοποσ Κύπρου Ἐπιφανιοσ ὁ Πεντάγλωσσοσ ἔγραψε πλήθοσ συγγραμμάτων ἐναντίον τῶν αἵρέσεωσ, ὁ Ἐπίσκοποσ Καρπασίασ Φίλων ἐρμηνείαν τοῦ Ἄσματοσ τῶν Ἄσμάτων καὶ ἐκκλησιαστικὰ ποιήματα, ὁ Ἀρχιεπίσκοποσ Σωφρόνιοσ διακρίθηκε γιὰ τὴν πολυμαθεία του καὶ πολλοὶ Κύπριοι ἀσχοληθήκανε με τὴν Ἀγιογραφίαν: ὁ Ἅγιοσ Ἰωάννησ ὁ Ἐλεῆμων με τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἁγίου Τύχωνοσ, ὁ Νεαπόλεωσ Λεόντιοσ με τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεῆμονοσ, ὁ Θεόδωροσ Ἐπίσκοποσ Πάφου τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνοσ, ὁ Τρεμιθοῦντοσ Θεόδωροσ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου κ. ο. κ.

Ἀπὸ τὸ 648 μέχρι τοῦ 963 μ. Χ., σὲ διάστημα τριῶν αἰῶνων, γίνηκαν 24 ἀραβικὲσ ἐπιδρομέσ, π' ἀφῆκαν πίσω τοὺσ ἐρείπια καὶ συντρίμματα. Ἐὰν εἶναι ἀληθινὸ πὼσ inter arma artes silant... δὲν πρέπει νὰ περιμένουμε καμμιά ἀξιόλογη πνευματικὴ παραγωγή στὴ περίοδοσ αὐτὴν. Ὅταν οἱ τρικυμίεσ τῶν ἐπιδρομῶν ἐπέρασαν κ' ἄρχισεν ἀπὸ τὸν I αἰῶνα τὸ νησί μας νὰ ἡσυχάζη παρατηρήθηκε ζωηρὴ ἀναδημιουργία μέχρι τῆσ ἐποχῆσ πού ὑποδουλώθηκε ἀπὸ τοὺσ Φράγκουσ. Ἡ ἀκριτικὴ ποίησισ καλλιεργήθηκε τότε με μεγάλην ἐπιτυχίαν. Τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν ὄροφυλάκων τῆσ Μεσαιωνικῆσ Ἑλληνικῆσ αυτοκρατορίασ, πού ἐξύμνησεν ἡ δημῶδησ ποίησισ στὴ Μ. Ἀσία καὶ στὸν Πόντο, ἐσυγκινοῦσαν ξεχωριστὰ τοὺσ Κυπρίοσ, πού ὑπόφεραν τὰ πάνδεινα ἀπὸ τοὺσ Σαρακηνοὺσ. Γι' αὐτὸ μ' ἐνθουσιασμὸν ἐγκολπωθήκανε τ' ἀκριτικὰ τραγούδια καὶ τὰ διατηρήσανε χρόνια καὶ χρόνια μέσα στὴν ψυχὴ καὶ στὴ καρδιά τουσ. Τελευταῖοσ πνευματικοὸσ ἀντιπρόσωποσ τῆσ Βυζαντινῆσ περιόδου εἶναι ὁ Ἅγιοσ Νεόφυτοσ ὁ Ἐγκλειστοσ, ῥήτωρ καὶ συγγραφεὺσ σπουδαιότατοσ τοῦ ΙΒ' αἰῶνοσ.

Τὴν ἐποχὴ τῆσ Φραγκοκρατίασ (1191-1571) ἀκμάζει ἡ ἐρωτικὴ ποίησισ, καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα παρουσιάζουεν μερικοὺσ ἀξιοπρόσεχτοὺσ ἀντιπροσώπουσ: τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Γεώργιοσ τὸν Κύπριοσ, τὸν φιλόσοφοσ καὶ ποιητὴν Γεώργιοσ Λαπίθη, τοὺσ χρονογράφουσ Λεόντιοσ τὸν Μαχαιρᾶν, Γεώργιοσ καὶ Φλώριοσ Βουστρώνιοσ κ. ἄ.

Ἡ ἐποχὴ τῆσ Τουρκοκρατίασ, πού διήρκεσε τριακόσια περίπου χρόνια (1571-1878), ὑποδαιρεῖται σὲ δύο ἄλλεσ ἰσόχρονεσ. Στὰ πρῶτα 150 χρόνια ἐν ᾧ στὴ Κύπρο ἐπικρατοῦσε μεγάλη ἀμάθεια στὴν Ἰταλίαν οἱ πρόσφυγεσ κύπριοι διαπρέπανε στὰ γράμ-

ματα. Ἄλλοι γίνηκαν καθηγητὲς Ἱταλικῶν πανεπιστημίων, ὅπως ὁ Ἰάσων Δενόρες τῆς φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πάδουας, ὁ Σκηπίων Γονέμης τοῦ δικαίου στὸ ἴδιον Πανεπιστήμιον, ὁ Ἀνδρούτσος τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βενετίας, καὶ ἄλλοι διακριθῆκαν σ' ἄλλους τομεῖς τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Στὰ τελευταῖα 150 χρόνια ποὺ καλυτέρευσαν οἱ οἰκονομικὲς συνθῆκες, ἀρχίζουν νὰ λειτουργοῦν σχολεῖα στὴ Κύπρον, καὶ νὰ παρατηρεῖται σταθερὰ πνευματικὴ πρόοδος. Ὅσοι θέλουν νὰ μορφωθοῦν σπουδάζουν στὴ Πατριάδα σχολὴν, στὴν Πατριαρχικὴν ἀκαδημίαν, στὴν σχολὴν τῶν Κυδωνιῶν στὴν Σμύρνην, καὶ μερικοὶ στὰ Εὐρωπαϊκὰ Πανεπιστήμια. Ἡ Κύπρος ἔδωσε κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, μεγάλες πνευματικὲς μορφές στὸν Ἑλληνισμόν: τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Γεράσιμον τὸν Γ', κατὰ τὸν Κούραν « παιδείας Ἑλληνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἔμπειρον », τὸν χρονογράφον Κυπριανόν, τοὺς σχολάρχας τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἡλίαν, Φώτιον καὶ Σαμουήλ, τὸν Ἰωάννην Οἰκονομίδην, καθηγητὴν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, τὸν Ἰερώνυμον Μυριανθέα, διευθυντὴν τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Σταυροῦ, τὸν Νικόλαον Σαρίπολον, καθηγητὴν τοῦ Συνταγματικοῦ δικαίου στὸ Ἑθνικὸν Πανεπιστήμιον καὶ ἐταῖρον τῶν ἀκαδημιῶν Ἰσπανίας καὶ Βελγίου.

Σήμερα ὑπάρχουν 700 δημοτικά, 25 σχολεῖα μέσης παιδείας, 400 ἐπιστήμονες, 12 ἐφημερίδες, δύο φιλολογικὰ περιοδικὰ « ἡ Πάφος » καὶ « τὰ Κυπριακὰ Γράμματα » καὶ ἀξιόπρσεχτη λογοτεχνικὴ κίνησις. Δύο ἀπὸ τοὺς ποιητὲς μας, ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης καὶ ὁ Δημήτριος Λιπέρτης, πᾶγραψαν σὲ Κυπριακὴ ντοπολαλία, ἐπικὸς ὁ πρῶτος καὶ εἰδυλλιακὸς ὁ δεῦτερος, ἐτίμησαν τῆς πατρίδος τοὺς τὸ ὄνομα, καθὼς καὶ ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Σῆμος Μενάρδος, τοῦ ὁποίου οἱ γλωσσολογικὲς καὶ γραμματολογικὲς μελέτες, ἡ ἐνθουσιώδης πανεπιστημιακὴ διδασκαλία, οἱ ποιητικὲς μεταφράσεις ἀρχαίων λυρικών, τοῦ δῶσανε διακεκριμένη θέσιν στὸ πνευματικὸν πάνθεον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Γιὰ τὴ σύγχρονή μας πνευματικὴ ζωὴ δὲν θ' ἀσχοληθῶ. Τοῦτο μόνον θέλω νὰ τονίσω πὼς ἡ Κύπρος ἀν δὲν γίνηκεν διάσημο πνευματικὸν κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως οἱ Ἀθῆνες τοὺς κλασσικοὺς, ἡ Ἀλεξάνδρεια κατὰ τοὺς πτολεμαϊκοὺς, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, δὲν ὑστέρησε πνευματικῶς τῶν ἄλλων τμημάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ μὲ ὑπερηφάνειαν μπορεῖ νὰ ἐπαναλάβῃ ἐκεῖνο πῶς γράφει γι' αὐτὴν ὁ Στράβων, πὼς « ἡ Κύπρος κατ' ἀρετὴν οὐδεμιᾶς τῶν νήσων λείπεται ».

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΟΝΕΙΡΟ ΤΟΥ ΦΑΛΙΕΡΟΥ

(ἐκ τοῦ ἀνεκδότου Ἀμβροσιανοῦ κώδικος)

τοῦ καθηγητοῦ Νεοελληνικῆς Γλώσσης καὶ Λογοτεχνίας παρὰ τῷ Β. Πανεπιστημίῳ
Ρώμης κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΩΡΑ.

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

- 295 Καὶ τὸ καλὸ νὰ γίνεταί πολλαὶ βολαὲς βοτάνι,
καὶ κεῖνο τὸ κρατοῦ νεκρὸ ν' ἀνασταθῆ, νὰ γιάνη».
- Φ. Καὶ ἀπέιτης ἀνεστέναξα μετὰ τὴν ἀνεπνία μου,
ἄρχισε καὶ συνήφερε καμπόσον ἢ καρδιά μου.
Πρὸς τὸ πουλὶ τὸ σπλαγγνικὸ λέγω τὸ ριζικὸ μου,
ἀλλοίμονο, τίς τὸλπιζε τοῦτον τ' ἀντίδικό μου.
- 300 (φ. 91) Μηδὲν σοῦ φανιστῆ πολὺ νὰ 'μαι ἀνακατωμένος,
γιατὶ τὸ δίδει ὁ πόθος μου ὁ πολυμπιστεμένος.
Πίστεψε τὴν ἀγάπη μας φοβῶντας νὰ μὴν χάσω
καὶ τὴ ζωὴ καὶ τὴν τιμὴ μὸδῶκαν πόνον τόσο (*).
- 305 Φοβῶντα ἐσὲν καὶ μὲν καὶ αὐτὴν καὶ ἀπ' ὄλες τὴν κυρά μου,
ἦτον ἀνάγκη πίστεψε νὰ ταρακτῆ ἢ καρδιά μου.
Μ. Γνωρίζω το καθὼς τὸ λές, μὰ βάλε τώρα πρᾶξι
τῆς ποίκασῆς σου τ' ἄρματα ἢ λύπη πρὶν σὲ σφάζη.
'Ο ἄντρας εἰς τὸν πόλεμον στέκεται σὰν λεντάρη,
κ' εἰς τὴν ἀγάπῃ ὁ ἄνθρωπος βαστᾷ τ' ἀρνιοῦ τὴ χάρι.
- 310 Ἰδὲς τὸ ρόδον τὸ πουρνὸ ὄντε τοῦ δώσει ὁ ἥλιος,
καὶ ἀνοίγει καὶ φουσκώνεται τέτοιος ἐγίνης ἴδιος.
Φ. Μὰ τοῦτον ἤθελα καλὰ νὰ 'ξευρα πῶς ἐγίνη,
μὲ τί τρόπο συνέβηκε καὶ θέλησεν ἐκεῖνη;
- 315 Μ. Ἔγινε τὸ μηδὲ δειλιᾶς, μηδὲ πολλὰ βαριέσαι,
ὅτι ὁ καιρὸς χαρίσει θεὸ καὶ σένα ν' ἀναπιέσαι.
Φ. Καὶ 'χεις το τοῦτο θαρρετό; — Μ. Εἴτις πιστεύγω νὰ 'ρθῆ.
Φ. Λοιπὸν ἢ ὦρα πρὶν χαθῆ καὶ ὁ τόπος πρὶν παράρθῃ,
συβούλεψε τὸ τί ἔναι χρειαὶ καὶ ἃ πρέπη ν' ἀνιμένα,
νὰ καρτερῶ μετὰ χαρᾶς, εἴτα καὶ θεὸς παγαίνω.
- 320 Μ. Πάγω νὰ δῶ γιατί θαρρῶ τ' ἐρεκτικὸν ἀηδόνι,
ὅπου βασταίνει τὸ κλειδί καὶ ἀνοίγει καὶ κλειδώνει,

307. βάλη. 309. λεντάρη. 320. δὲς. 327. Ὅνη πλανήτες.

(*) Ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς Βιβλιοθήκης Νεαπόλεως ὁ στίχος οὗτος ἔχει ὡς ἐξῆς:
καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν πῶς νὰ τὴν ἐφυλάσσω.

- (φ. 91β) ἂν κάθεται γὰρ λόγου σου στήν μπόρτα ν' ἀνιμένη,
καὶ θέλω μάθει καὶ γι' αὐτὴν πῶς μέλλεται νὰ γένη.
325 Καὶ σὺ ἀνίμενε δεπᾶ ὥστε νὰ ῥθῆ ἔκ τούς δυό μας
μαντάτο νὰ ῥθῆς μετὰ μᾶς νὰ δοῦμε τὸ καλό μας.
Φ. "Ὀλ' οἱ πλανῆτες τ' οὐρανοῦ, ἐσεῖς ὅπου πλανεῖτε,
σήμερον εἰσὲ μένανε τοῦ πόθου λυπηθῆτε,
330 τὴν ὥραν τούτην τὴν στενὴν τοῦ πόθου ὀπόβρέθη
κ' ἤφερε τὸ κορμάκι μου εἰς τοῦτο καὶ μπερδέθη!
Ποθοῦλα μέσα ἐστέκετον στήν μπόρτα καὶ φουκρᾶτον,
κ' ἡ μοῖρα ἐπῆγεν κ' ἤῤρεν τὴν, καθὼς μοῦ τὸ διηῤᾶτον.
Καὶ τὸ σιμῶσε ἐγροίκησα καὶ λέγει τῆς: « Ἐδῶ 'μαι ».
335 Η. Καὶ γὼ γιὰ σένα καρτερῶ καὶ γιὰ τὸ φίλο κιόμαι.
Καὶ πίστεψε τῆ φύσι του καὶ τὰ παθήματά του
μετρῶντα ὁ νοῦς μου μέ' φερε στὰ συμπονέματά του.
Φ. "Ὀλη ἐπικράθη κ' ἤκλαψε καὶ μετ' αὐτὴν τῆ λύπη
εἶπέ μου: « Ἀπὸ τὸν πόθον σου ποσῶς νὰ μὴν τοῦ λείπη ».
340 Μ. "Ὡ ταῖρι μου γλυκότατο, καὶ ἂν εἶχες δεῖ τὰ πάθη
τὰ βάσταξε καὶ τὰ βαστᾶ τίς νὰ μὴδὲν ἐχάθη.
Καὶ τάσσω σου τὸν φρόνιμον πόθον καὶ μπιστεμένον,
κ' ἔναι πρεπτόν τὸ δίκιον του νὰ 'ναι εὐχαριστημένον.
Φ. Ἀκούγω τὴν τῆ μοῖρα μου εἰντὰ 'λεγε γιὰ μένα,
345 παινῶντα πῶς ἐκίνησε τὰ λόγια παινεμένα.
Καὶ στέργει 'ς τὰ 'πεν ἡ μοῖρα μου καὶ νὰ καταδιδάξῃ (*)
καὶ ὅσες ἔχου λογισμὸν ἀντρός καμμιά μὴν τάξῃ.
Ποτὲ γυναῖκα δὲν ἀγαπᾶ μ' ὀρθὴν ἐμπιστοσύνη,
μὰ σὰ στουπὶ νὰ καίγεται καὶ νὰ 'φτη καὶ νὰ σβύνη.
350 Καλὰ κρατεῖς μὰ γὼ γι' αὐτὴ πιστεύησω νὰ 'ναι ὀλίγοι
μ' ἔτοιαν πίστι ὅπου πονεῖ πρέπει νὰ τὸ ξανοίγῃ.
Μᾶς ἔρθουμε πρὸς τὴν γιατρεία ὀκαὶ ὁ καιρὸς μᾶς φεύγει,
καὶ ὅπου σπουδάζει καὶ πονεῖ μὰ ποῦ πορεῖ ἐρεύγει.
Η. Στέκε καὶ πάγω νὰ τῆς πῶ, μὰ δὲν πορῶ ν' ἀνοίξω,
355 καθὼς ζητᾶς ἀδελφι μου ἂ δὲν τῆς τὸ ρωτηξῶ.
'Ἐδε μεγάλη λύπησι ὅπου τυχαίνει νὰ 'χῃ
πρὸς τούς ποθῶντας δυσκολιὰς γιὰ πᾶς ὄντα τοῦ λάχει,
πρῶτας τὸν Θεὸν καὶ δεῦτερο ἤῤρε τὸ ριζικόν του,
ἀμὲ προτύτερα ἔστεκε μὲ ἔγνωια μοναχόν του.

331. στήν μπότα.

(*) Εἰς τὸν κώδικα τοῦ Μιλάνου ἐλλείπουν οἱ στίχοι 345-388, οἵτινες ὑπάρχουν μόνον εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης Νεαπόλεως. Ἐπειδὴ οἱ στίχοι οὗτοι περιέχονται ἀκριβῶς εἰς ἓν φύλλον, πρέπει νὰ εἰκάζωμεν ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ μὴ ὑπαρξὶς των εἰς τὸν Ἀμβροσιανόν κώδικα, ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπώλειαν ἐκ τοῦ κώδικος τούτου τοῦ σχετικοῦ φύλλου.

- 360 "Ἄμ ἐβλεπᾶ τον νὰ χαθῆ καὶ πλιὸ γι' τῆς πικριᾶς σου,
τώρα φοβάται καὶ πονεῖ, νάφτει ὄκ τῆ συντροφιά σου.
Καὶ τώρα ἐπέρασε τ' ἀργύ καὶ μέρωσεν ἡ ὥρα
μοῖρα, νὰ πῶ τὲς ἔβρισε βεργέτησέν τον τώρα.
Δὸς του γλυκάδαν τίβοτας δαμάκι ν' ἀνάζῃση,
365 Α. Ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὡσπερ γλυκειὰ δούλη τοῦ πόθου ὅπου 'μαι,
ἔσεν καὶ μέναν ἔχω χρειὰ καὶ ἀπ' αὐτὸ νὰ λυποῦμαι.
Καὶ πὰ καὶ γὼ γιὰ νὰ σταθῶ ἀπὸ τὸ παραθύρι,
θέλει εὔρεῖ καὶ τὸν πόθον του τὸν ἴδιο νοικοκύρι.
Π. Καὶ ἀρέσει μου καὶ τὰ κλειδιά ρίξε του 'ς μία μερέα,
370 καὶ πὰρ καὶ σὺ ξεφάντωσι ὀκαὶ πολὺν ἀέρα.
Καὶ τέτοια ξεφαντώματα καὶ τέτοιες γλυκασιὰς
διὰ πᾶς ὄνταν ἐσιμῆξωσι εἰς τ' ἓνα δυὸ καρδιὰς.
Εἴτις καὶ δὸς του κ' ἔπαρε καὶ δύσκολην καρδιά
γιὰ νὰ μὴδὲν περνᾶ ὁ καιρὸς ὁ τόσος μ' εὐκαιρία.
375 Ἐδῶ 'σαι; — Μ. Μ' αὐτὴ πού θέλει νὰ 'ναι μ' ἔτοια μαντάτα,
ἐγὼ θαρρῶ καὶ νὰ ῥθουσι γλυκειὰ καὶ ζαχαράτα.
Κ' εἶπα σηκῶσου, φέρε το γοργὸ στὸ παραθύρι,
ὀκαὶ τῆς πόρτας μετ' αὐτῆ βαστᾶ τὸ κλειδατήρι.
Καὶ κεῖ θέλει εὔρει τὸν γιατρὸν καὶ τὰ πονεῖ ἄς τὰ δείξῃ,
380 καὶ ἂν ἦτον φρόνιμος ποτὲ ἐδᾶ τὸ θέλει δείξει.
Μ. Καὶ πάγω καὶ θαρρῶ στὸν Θεὸν κ' οἱ κόποι μας νὰ τύχῃ
καὶ ἄς τὴν φορὰν, ἀλλοίμανον, ἐτούτη νὰ πιτύχῃ.
'Ὀκαὶ βαριοῦμαι τὸν καιρὸν ὀφαιρα νὰ τὸ πάσχω,
καὶ ἀπὲ τὴν χρειὰ νὰ στέκωμαι ὡσπερ πουλὶ νὰ χάσκω.
385 Ἐλα καὶ δόθῃν ἡ ὀρδινὰ μὲ τοῦ Θεοῦ τὴν χάρι,
εἰς ἄλλον τόπον πλιὰ κουρφοὺ καὶ ἄβολο νὰ σὲ πάρῃ,
γιὰ νὰ μὴδὲν ἀπορπιστῆς, οὐδὲ γιὰ μισ' ὥρα,
νὰ πάρῃς τὴν ἀγάπη σου, ἔλα τὰ κάλλη τῶρα.
(φ. 92) Φ. Μαγὰρι ἄς εὔρωμε γιὰ δᾶ τίποτες λίγο μῖσο,
390 ἂμ ὅχι δίχως τίποτες νὰ στρέψωμεν ὀπίσω.
Καὶ πόθεν πᾶμε κ' εὔρει ὁ Θεὸς πάλι μὴδὲ μᾶς πέψη,
χειρότερα καὶ τὸ 'βγα μας τίς νὰ τὸ ξεμπερδέψῃ;
Μ. Μὴδὲν φοβάσαι κ' εἰς αὐτὸ τώρα στὸ παραθύρι
θέλεις εὔρεῖν τοῦ πόθου σου τὸν ἴδιον νοικοκύρι.
395 Φ. Καὶ οὐκ εἶχε λέγοντα σωστὸν καὶ βλέπω μιὰ λαμπάδα,
ἀξίκαστη καὶ στάθηκε τὴν ἐρωτιὰ γεμάτη,
κ' ἓναν ἀπίδιν ὀμορφο βασιλικὸν ἐκράτει.
Κ' ἔδειχνε μὲ τὸ χέρι τῆς καὶ λάλειε καὶ συγέλα,
400 καὶ ὡς ἔγνωθε καὶ τὸ 'θελα καὶ κεῖνες πᾶς τὸ θέλα,

- μέ φόβον και τροπή πολλή και αποκοττιά και αγάπη
καλά και με τὰ πάθη αὐτὰ ὅλα νὰ παρατρέπη.
Και ἀπείτης τοὺς ἐσίμωσα κ' εἶδα την και θωρεῖ με,
ἐγνώρισα με τ' ἄλλον της σημάδι και πονεῖ με.
405 Μὲ γλῶσσα και με πρόσωπον γλυκὺ και ἀγαπημένο
τὸ ρόδο μου ἐχαιρέτισα τὸ πολυζητημένο.
Παινῶντα την ἀγάπη της και την καλογνωμιά της
και εὐχαριστῶντα την πολλά μετὰ την συντροφιά της.
*Ω πολυζητημένη μου, ὦ φῶς μου και ψυχὴ μου,
410 και ποῖα καρδιά νὰ δηγηθῆ την ἀναγάλλιασί μου;
(φ. 92β) Δόξα σοι ὁ Θεὸς και πίτυχε ὁ δοῦλος την κυράν του
νὰ την θωρῆ καλόκαρδη κατὰ την πεδυμνιάν του!
Δόξα σοι ὁ Θεὸς και ὁ καιρὸς και ὁ τόπος προξενούσι,
ἀλλοίμονον, ὅπ' ἀγαποῦν νὰ σκύψου νὰ φιλοῦσι.
415 Μὰ τοῦτο τὸ μεσότοιχο, λέγω τὸ σιδερένο,
εὐρίσκω νὰ 'ναι ὀγιά 'χθρὸς κ' ἔναι κατακριμένο.
*Ω λουλουδοῦσα, τί ἔν τ' ἀργεῖς, κάμε ν' ἀναγαλλιάσω,
βεργέτα με τὸ χέριν σου δουμάκι νὰ τὸ πιάσω.
Χαιρέτησέ με φιλικὰ και μετὰ με θαρρέψου,
420 ἔπαρ και σὺ και δὸς και με δρόσος και θαραπέψου.
Μηδὲν ὀκνής και δὸς με το ὅτι ὁ καιρὸς τὸ δίδει,
νὰ φῶμε με γλυκότητα τοῦ πόθου μας τ' ἀπίδι.
Χίλια καλῶς ἐπιάσασι ἢ χέρα μου τὴ χέρα,
φίλον τὸν ἔχω και ἐχθρὸν νύκτα και την ἡμέρα.
425 'Αλλοίμονο, χεράκι μου, και τί μοῦ λὲς νὰ ποίσω,
νὰ σὲ δεκτῶ καθὼς ποθῶ και νὰ σὲ κανακίσω.
Νὰ σὲ κρατῶ, νὰ σὲ φιλῶ, και νὰ σὲ περιπλέκω,
μὰ μ' ὅλα τὰ χαιράμενα δὲν ἤμπορῶ νὰ στέκω.
"Οπου σὲ μένα κ' εἰς ἐσὲν ἤθελε δώσει φέλος,
430 ἔχοντα ν' ἀκριβεύγεται πλιά δοξασμένο μέλος (*).
Α. Γελᾷς και πρέπει νὰ γελᾷς και νὰ καλοκαρδίζης,
και τότες για νὰ συχαροῦν ὅπου τὲς κανακίζεις.
(φ. 93) Μ. Καλὰ σοῦ λέγει για τὸ τί τὸ στέργει κ' ἡ μυροῦσα,
τυχαίνει νὰ τὸ θέλωμε γλυκότεατή μου 'Αθοῦσα.
435 Φ. Και σὺ Ποθοῦλα μου εἶντα λές; — Π. (Και γῶ) (***) παρακαλῶ τη,
κ' εἶπα της νὰ 'λθη πρὸς ἐσὲν με σπλαγγνική ποθότη.
Και ἀφήνω σας και πασαεῖς τὸ τί χρωστεῖ κατέχει,
και πληρωθεῖτε μέσα σας με τῆς φιλιᾶς τὰ ἔχει.

(*) Εἰς τὸν κώδικα Νεαπόλεως ἐλλείπουν οἱ στίχοι 429-430.

(**) Αἱ λέξεις «και γῶ» ὑπάρχουν μόνον εἰς τὸν κώδικα Νεαπόλεως.

- Και γῶ νυστάζω και ποθῶ καμπόσο ν' ἀκουμπήσω,
440 και ὄντε 'χει χρεῖα νὰ πηαίνωμεν πέτε μου νὰ γροικήσω.
Α. Μὴ και πονῶ και ἀγάμνας το για νὰ τὸ μεταπαίσης,
ὡσὰ θωρῶ τὴ χέρα μου πάσκεῖς νὰ τὴν ἐσπάσης.
Φ. Γι' αὐτὴν ἐδᾶ τὴν συμβουλή δὲν πρέπει νὰ πακούσω,
κατέχοντα τὰ κίνδυνα και ἀλλάζεις τῶν 'Αθοῦσω.
445 Κρατῶντα το, κυράτζα μου, τὸ λαμπιρό σου χέρι,
ἀπὸ τὰ πλι' ἀκριβότερα μέλη μου θέλει φέρει.
Και με τὴν ἄλλην ἀπλωσα και πιάνω τὸ λαιμόν της,
και πρὸς ἐμὲν τὴν ἤφερα, δίχως τὸν ὀρισμόν της.
Και με τὸ ναὶ με τ' ὄχι της, με τ' ἄσπρο της τραχῆλι
450 ἐδάκασα και φίλησα τὰ νόστιμά της χεῖλη (*).
Και τὸ γλωσσάκιν ἐπασχα νὰ γλυκοπιπιλιζῶ,
και τούτη μοῦ τριζήνευγε για νὰ τὴ συργουλιζῶ.
Και με τὴν δολερὴν αὐτὴν και σιδερὴν καδένα,
ὅλα τὰ πλι' ἀκριβότερα ἦσαν περιορισμένα.
455 (φ. 93β) Α. "Αση με κ' ἔχεις ὡς ἐδᾶ πλιά παρὰ ποῦ τυχαίνει,
ὅτι πολλά ποῦ δείχνει ὁ νοῦς ὅτι ὁ ἥλιος βγαίνει.
"Ολοι για τὴν ξεφάντωσιν τοῦ πόθου λιγωρᾶτε,
και σὰν σᾶς τὴν ἐδόδουσιν οὐδὲν τὴν ἐψηφᾶτε.
Φ. 'Ὡς ἄγρια νύμφη μῶδειξες, σῶπα, ἄση με τὴν ὦρα,
460 βλέπω σε νὰ διανεύεσαι με θαυμαστὴν ἐγνώρα.
'Αρέσει μου ν' ἀποκοττᾶς νὰ δείχνης δὲν φοβᾶσαι,
μετὰ τὴν ξεκαθήρησι πλιά θαρρετὴ για νὰ 'σαι.
Α. Νὰ 'ναι ποτὲ νὰ μ' ἀγαπᾶς ἴσα και μπιστεμένα,
ἐσὺ ποῦ δείχνεις και φοφᾶς και λιγωρᾶς για μένα;
465 Νὰ 'ναι ποτὲ νὰ με λαλῆς μ' ἀλήθεια και με φύσι,
ἢ σὰν αὐτὸν ὅπου χαλᾷ τὰ πάσκεῖ νὰ τὰ κτίση;
Φ. Και γῶ ὁ πτωχὸς ἐστέναξα και δάκρυσεν τὸ φῶς μου,
ἀκῶντα τέτοιο ρώτημα παράξενον ὀμπρὸς μου.
Φιλῶντα τὰ ματάκια της και τὰ μνοστά της χεῖλη
470 ἐπέφτασιν τὰ δάκρυα μου στ' ὄριό της τὸ τραχῆλι.
Γλυκιὰ με παραπόνεσιν πολλά τῆς ἀπεκριθῆ,
τί ἔν τὸ παράξενον αὐτὸ στὸ νοῦ σου ὀπόγεννήθη;

(*) Οἱ στίχοι οὗτοι ἔχουν ὡς ἐξῆς εἰς τὸν κώδικα Νεαπόλεως:

Και με τὸ ναὶ και τ' ὄχι της και τὰ γλυκά της χάδια,
εἰς τῶ σιδέρω με σπουδὴ ἐσφίκτημαν ὀμάδια,
κ' εἰς μὲν ὀμπρὸς μου ἐφάνηκε με τὸ γλυκόν της φίλι,
και δάνκανα κ' ἐφίλουν τα τὰ νόστιμά της χεῖλη.

- Ἦ σπλαγχνικό μου σκάνδαλον, γλυκύ, καὶ πειρασμέ μου
 εἶντα δηγᾶσαι, τί ἐν τὸ λές εἰς τές ἀνάγκασές μου;
- 475 Ρωτᾶς με ἀνὲν καὶ σ' ἀγαπῶ με δίχως δολοσύνη,
 ἄλλο οὐκ ἔχω παρὰ σὲν τίς νὰ τὸ ξεδιαλύνῃ.
- (φ. 94) Ἦ τέτοιοι πράγμα με λαλεῖς ἄδικον μέγαν ἔχεις
 νὰ θές νὰ δείχνῃς ἄγνωρη σὲ κείνο τὸ κατέχεις.
- 480 Τόσον καιρὸν δὲν σ' ἔσωσεν οὐδὲ με τόσα πάθη
 ὁ νοῦς σου τὴν ἀγάπῃ μου ἀκόμη νὰ τὴ μάθῃ;
 Δὲ με θωρεῖς, δὲν τ' ἀκουσες με τὴν ἐμπιστοσύνη
 τὸ πῶς τὸν πόθον σου βαστῶ μ' ὄλην τὴ δικαιοσύνη;
 Ἄλλοίμονον, Ἀθοῦσα μου, σφάζεις με νὰ σ' ἀκούγω
 καὶ ἀπὸ τὴν κάψα βλέπεις με ἐμὲν καὶ σὲν ὡς λούγω.
- 485 Α. Δὲν ἐν κακὸ ὀπῶχει νοῦν τὰ ἐνάντια νὰ τηρᾶται,
 τοῦτο ἄς εἶσαι θαρρετὸς ὅπ' ἀγαπᾶ φοβᾶται.
 Ἔμεῖς κρατοῦμε μετὰ σᾶς νὰ ἴχωμε δικαιοσύνη,
 γιατί μᾶς ἐσηκώσετε ξούσια καλοσύνη.
- 490 Καὶ σεῖς εἰς ὅτι φθαίσετε ὅλα συμπαθεμένα,
 καὶ τὰ δικὰ μας ἔχετε πάντα κατακριμένα.
 Ὅλα σὲ μᾶς τῶν ἄτυχων συμπέφτουσιν τὰ βάρη,
 καὶ κείνα τὰ ἴχομεν ἐμεῖς τροπή, ἔχετε σεῖς καμῆρι.
- Φ. Καὶ δὲ με σώνει ὁ μπόδισμός καὶ σφίκτης τῶν σιδέρω,
 μὰ με τές δυσκολιές αὐτὲς με κάμνει ν' ἀναφέρω
- 495 τέτοιοι καιρὸν τὸ δίκιο μου ὀπῶχω νὰ γυρεύγω,
 ψυχοῦλα μου, νὰ σὲ φιλῶ καὶ νὰ σὲ κολακεύγω.
 Δὲν ξεύρεις ὄντε τρῶ τινὰς δὲν πρέπει νὰ δηγᾶται,
 εἰς κάθεν λόγον μιὰ γουλιὰ χάνει καὶ δὲ γροικᾶται;
- (φ. 94β) Πῶς δὲ νοᾶς τὴν προτιμῆν τ' ἀνδρὸς κατὰ τὴν φύσι
 500 καὶ κατὰ τὴν συνείδησιν τὴν σαρκικὴν τὴ κρίσι;
 Μὲ δίκιο πρέπει τὸ λοιπὸν νᾶν τῆς ἀρσενικότης
 κυριώτατον τὸ θέλημα παρὰ τῆς γυναικότης.
 Ἄμ' ἓνα πράμα τὰ κινᾶ ὀπῶχει πλιὰ τὸν πόθο,
 γοργώτερα συκλίνεται ὅσο γροικῶ καὶ γνώθω.
- 505 Μ. Καλὰ λαλεῖς ἄμ ἔπρεπε κριτῆς σ' ἀλλότρια φύσι
 ἢ θηλυκὸς γῆ ἀρσενικὸς θέλοντα νὰ ταρτήσῃ.
- Φ. Φρόνιμα λές μὰ μέσα μας ἡ φιλεμένη κρίσι
 ἄς γίνεται καὶ τῶν ἄλλῶν κάθε εἰς ἄς ἀφήσῃ.

- Ἦ ὀπωρικό μου ἀχόρταγο καὶ τῆς καρδιάς μου πάθος,
 510 μὴδὲ φοβᾶσαι ἀπὸ με νὰ ῥθῆς ποτέ σου εἰς λάθος.
 Στὸν ἄνθρωπον τὸν ἄχρηστον τινὰς μὴ δώσῃ θάρρη
 σαυτό νὰ πῶ ὅκαι τινὰς δὲν ἔχει τί νὰ πάρῃ.
 Ὅσοι τὸ δὲν ἴξεύρομε ὡσάν τὸ δὲ θωροῦμε
 ἐμᾶς τὸ γένος φυσικὰ μᾶς κάμνει ν' ἀγαποῦμε.
- 515 Καὶ σὺ ὀπού ἴσαι ὁμορφιά, στολίδι τῶν ἀνθρώπων,
 κ' εἶσαι ὁμάδι μετὰ μὲν κάστρον καὶ σ' ἓναν τόπον,
 ὀπῶχεις τὸ κουφάρι μου τώρα γιὰ πᾶς γεμάτο,
 μοῖρα, νὰ πῶ τοῦ πόθου μας τ' ἀχόρταγο δροσᾶτο.
 Καὶ ὀπού κρατῶ καὶ ὀπού φιλῶ καὶ ὀπού περιλαμπάνω,
 520 καὶ ὀπῶχω ἐλπίδα στὲς πικριές ὅλες μου νὰ γλυκάνω.
- φ. 95) Καὶ τὸ λοιπὸν τ' ἀπόκρυφον καὶ πολυαγαπημένο,
 ἐκεῖνο τό ἴχεις πλιὰ ἀκριβὸ νὰ στέκω ν' ἀνιμένω,
 καὶ ἄλλα πολλὰ τὰ δὲ μπορῶ, γλυκότατό μου ταίρι,
 ὄχι νὰ πῆ ἢ γλῶσσα μου, μὰ νοῦς μου ν' ἀναφέρῃ,
 525 πῶς θέλεις νὰ μὴδὲν κρατῶ καὶ νὰ μὴδὲν φυλάσσω,
 μὲ πίστην τὴν ἀγάπῃ μας τὴν τρέμομαι νὰ χάσω;
 Θυμῶντας μέρθω εἰς δυσκολιὰ σὲ κείνη τὴ βανία,
 σὲ κείνη τὴν ἀλαζονιὰ τηροῦμαι μὲ νενία.
 Μᾶν ἓναι νὰ φοβοῦμεστε καὶ τὴν τιμὴ σου ἐπῆρα,
 530 σοῦ φέρνω τὴν καλόγνωμην αὐτὴν τὴν ἴδια μοῖρα.
 Καὶ αὐτὸν τὸ μέσον τὸν καλὸ καὶ πρέπει νὰ κρατοῦμε,
 καὶ τὸ λοιπὸν μὴδὲν ἐβγῆς, κυρά μου, νὰ φιλοῦμε.
- Π. Καλὰ σοῦ λέγει καὶ γιὰ γὼ δὲν ἔχω ν' ἀπιστήσω,
 ἀφήνω σας καὶ πᾶ νὰ δῶ καὶ πάλι νὰ γυρίσω.
- 535 Φ. Ἄκω τὸ εἶντα σὲ λαλεῖ ἡ φρόνιμη Ποθοῦλα,
 καὶ σὺ βαστᾶς, ἀλλοίμονο, πάντα σκληρὴν καρδοῦλα.
 Σίμωσε, σκύλλα, σίμωσε. — Α. Ἄρτε σιμά σου μ' ἔχεις,
 μὰ πρᾶμαν ὀπού δὲν μπορεῖς γιατί νὰ τὸ ξετρέχῃς;
 Μ' αὐτὰ σου τὰ δακάματα καὶ τὰ τζιμπήματά σου,
 540 μὲ κάμνουσιν, ἀλλοίμονο, νὰ φεύγω ἀπὸ κοντά σου.
- Π. Θεὸς νὰ σοῦ πῶ τὰ φυσικὰ τῶν γυναικῶν κρατοῦσι
 νὰ δείχνουσι ἴτι στανικὸ συμπέφτουν στὸ ποθοῦσι.
- (φ. 95β) Α. Καλὰ σοῦ λέγω κ' εἰς αὐτὸ τυχαίνει νὰ φοβᾶται
 καὶ νὰ τηρᾶται καὶ γιὰ σᾶς ὀπῶχει ν' ἀγαπᾶται.

- 545 Φ. Σῶπα γιά μοῖραν τοῦ Θεοῦ, μηδὲ μὲ κριτιριάζης,
δὲν πρέπει ποῦρι νὰ τὸ λές, οὐδὲ νὰ τὸ λογιάζης.
Α. Βαριέσαι τα τὰ λόγια μου, μαγάρι ἄς ψοματέψου,
καὶ τὰ δικά σου πλιά γοργὸ σὲ μένα ν' ἀληθέψου.
Φ. Πές μου, νὰ ζῆς καὶ νὰ χαροῦν τὰ μάτια σου, κυρά μου,
550 αὐτεῖνα τὰ προδώκασι τώρα τὴν ἐξουσιά μου.
Κρατεῖς τὸν πόθο σου σὲ μὲν ὀρθὸν καὶ μπιστεμένον;
Α. Εἴτις κρατῶ τὸ θές ἰδεῖ μὲ δοκιμὴν κριμένον.
Φ. Μ' ἀνὲν καὶ θέλεις νὰ κρατῆς καὶ σὺ τὸν δουλευτή σου,
οὐδὲν τυχαίνει νὰ κρατῆς στεριά τὴν εἶδησί σου.
555 Τόσο 'ναι ἐσένα ὁ πόθος σου μὲ δίχως δουλοσύνης,
καὶ τῶν ἄλλων κακόγνωμος καὶ θές νὰ τὴν διακρίνης,
ὅπου τὸ γνώθει ἢ μοῖρα μου μαζὺ μὲ τὴν Ποθοῦλα
καὶ θέλομεν ἰδεῖ ἐκ τοὺς δυὸ πῶχει διπλὴν καρδοῦλα.
Α. Κατέχω το γιὰτὶ κρατοῦν ὅλες τως μετὰ σένα.
560 Φ. Τὸ δίκιον δὲ παραπονᾶ καλόγνωμον κανένα.
Α. Κατέχω καὶ ἀγαπᾶς καὶ ἄλλου καὶ σὺ πού διγνωμίζεις
πῶς ἤμπορεῖ τοῦ πόθου τοῦ καθάρια νὰ κρατίζης;
Φ. 'Οἰμέ, ψυχὴ μου, τί ἐν τὸ λές; λαθάνεσαι, κυρά μου,
διατὶ ἂν ἐγροίκας μέσα σου ἐκ τὰ παθήματά μου,
565 (φ. 96) καὶ τόση λαύρα πού μὲ καῖ ἂν ἦτο νὰ σὲ βράζῃ,
καὶ σ' ἐκοφτε ὁ πειρασμὸς τοῦ πόθου πού μὲ σφάζει,
καὶ κάμνεις τα τὰ μέλη μου ὅλα καὶ λιγοροῦσι,
καὶ δὲ μποροῦν θυμῶντα σου ποσῶς ν' ἀναπαυτοῦσι,
δὲν ἤθελα καὶ νὰ 'φυγες ἐκ τὴν ἀραθυμία,
570 ὅτι ζηλώσειν ἤθελες τό 'χομεν πεθυμία (*).
Μὰ ὡς ποθητὴ καὶ φρόνιμη στεριὸ καὶ μπιστεμένο,
μὲ θές ἰδεῖν ἀπὸ καιροῦ κάλλια ἐγλυκαμένο.
Καὶ πίστεψε ἂν ἤθελα νὰ σοῦ παραπονοῦμου,
τινὲς βολές τὰ εἶδη σου μῆριχνα νὰ φοβούμου.
575 Α. Ὡσὰν θωρῶ τὰ λάθη σου μερέα τὰ παραρίκτεις
μὰ ὅσο θὲ νὰ χώνεσαι κάτεχε καὶ ξανοίκτης.
Πῶς δὲν κατέχομεν καὶ μεῖς καλὰ τὸ πόθεν διάγεις,
φύλα μὴ χάσης τὸ ζητᾶς καὶ τὸ ποθεῖς νὰ φάγῃς.
Φ. Καὶ ἂν εἶδασι τὰ μάτια μου ξανὰ κακὰ κανένα
580 ἢ καὶ πολλὰ θαρρεῖς κρατεῖς ὅκ ἔχω σου φθαισμένα.

552. κριμένο. 574. μέριμνα. 576. κάτε.

(*) Εἰς τὸν κώδικα Νεαπόλεως ἐλλείπουν οἱ στίχοι 569-570.

- Χρειὰν ἔχω ἀφεί μὲ χάρισε ἢ φύσις τὴ θωρία
νὰ συντηρῶ καὶ δῶ καὶ κεῖ διὰ παρηγορία.
Α. Μὰ μὲ τὴν γνώμη τὴ διπλὴ δὲν ἤθελα κατέχει
γιά γὰ νὰ δείξω ψέγοντα διὰ πᾶς ὅπου τὴν ἔχει.
585 Φ. Τὸ ζῆλος τοῦτο γνώθω το καθάρια γεννάται
ἀπὸ ψυχῆς ὅπ' ἀγαπᾶ περίσσια νὰ φοβᾶται,
(φ. 96β) κ' ἔχω το γιά καμάρι μου κ' ἔχω το γιά χαρά μου,
διατὶ ἔχω φανερὴν ὀλπὴν στ' ἀναζητήματά μου.
Καὶ αὐτὸ τὸ λές δὲν ἐν ποτέ, μὰν ἦτο νὰ μὲ χάσε
590 τὴ φλόγα τῆς ἀγαπῆς σου δὲν ἤθελες φοβᾶσαι.
Μοιρολογᾶσαι, βλέπω το, καὶ ἀπείτης μὲ πειράζεις,
βούλομαι μὲ τὰ κάλλη σου νὰ δῆ καὶ ὁ Θιὸς τί χρειάζεις.
Ξεῦρω καὶ γὼ καλὰ νὰ πῶ, μὰ θέλω νὰ σωπάσω,
διατὶ δὲν ἔχω μετὰ σὲ εἰμὴ παρὰ νὰ χάσω.
595 Καὶ ἄς τὰ φεροῦμε τὰ δειλὰ καὶ ἄς φᾶμε τὸ γλυκάκι
σῆτας καιρὸς ὅπῃν μπολὺς ὅλος ἄς ἐν δαμάκι (*).
'Ὅποσον πρέπει ν' ἀγαπᾶ μὰ τὸν ἀγαπητικὸ τῆς
ὄντεν ὁ νοῦς τῆς θαρρετὰ νὰ τὸν κρατῆ δικόν τῆς.
Α. Καὶ τόσον πρέπει ν' ἀγαπᾶ τινὰς τὴν ἐδική του
600 ὄντε τὴν βλέπει φρόνιμη καὶ ὀρθὴ στήν ὄρεξί του.
Φ. Καὶ αὐτὸ τυχαίνει νὰ γενῆ γιά μὰ μεριά καὶ γι' ἄλλη,
καὶ ὅπου τοῦ λείπει τίβοτες κλωνάρι νὰ τὸ βάλῃ.
'Ὡ πειρασμὸς τοῦ πόθου μου καὶ διώκτη τοῦ καλοῦ μου,
καὶ τὸ σκουλήκι τῆς καρδιάς καὶ ὁ ξυλωμὸς τοῦ νοῦ μου,
605 τέτοιαν ἀγάπην δυνατὴ καὶ τρισεμπιστεμένη,
σ' τοῦτον τὸ κόσμον πίστεψε δὲν ἔναι γεννημένη.
Καὶ αὐτό, κυρά μου, τὸ πολὺ καὶ τὸ γλυκὺ τὸ ζῆλος
μὲ μαρτυρᾶ μὲ πλιά καρδιά τὴν ἔχομεν ἀλλήλως.
(φ. 97) Καὶ τὸ λοιπὸν καταλακτὰ βαστάζομεν τὸν πόθο
610 καὶ διακριμένη μέτ' αὐτὸ τὴν διαφορὰ μου γνώθω.
Μὰ τὴν ἀλήθειαν ἔπρεπε, κυρά μου, ἀπὸ δικοῦ σου
νὰ μ' ἐσπλαγχίσῃς μ' ὅλα αὐτὰ τὰ κάλλη τοῦ κορμιοῦ σου.
'Ανὲν καὶ μὲ κοπίασασι ὅλα μὲ δικιοσύνη,
τυχαίνει τώρα πρὸς ἐμὲν νὰ 'ρθωμε 'ς καλοσύνη.
615 Τοῦτα τὰ μῆλα τὰ θωρεῖς, ψυχοῦλα μου, κρυμμένα
μέσα δεπᾶ στὰ στήθη σου τὰ μοσκομουρισμένα,

590. φοράσε. 605. τρισεμπιστεμένη.

(*) Εἰς τὸν κώδικα Νεαπόλεως ἐλλείπουν οἱ στίχοι 595-596.

- ἐτύχαινε καὶ τ' ἄλλα σου τ' ἀπόκριφά σου κάλλη
 νὰ μοῦ χαρίσης μὲ χαρά, μὲ λευθεριά μεγάλη.
 Ἄμ' ἔσυρές με στὴν πηγὴν καὶ στέκω διψασμένος
 ὄμπρὸς στὸ περιβόλι σου κ' εἶμαι ἀποκλεισμένος!
- 620 Ἄλλοίμονον, ὁ ἄτυχος καὶ πάντα μπόδια βρίσκω,
 καὶ δὲν κατέχω πῶς βαστῶ καὶ δὲν ἀποθαινίσκω.
 Καὶ δὲ μὲ σώνουν τὰ ἴπαθα, μὰ εἰσὲ τέτοια χρεῖα
 εὐρέθησαν τὰ σίδηρα τόσα γιὰ μὲν πικρία.
- 625 Ὡ μάτια μου καὶ ἀφέντρα μου καὶ ἄπονη στρατηγῆ μου,
 καὶ τόσα πῆρες σὺ πολλὴ ὄργητα στὸ κορμί μου (*).
 Ὡ πόσα πόσα ἐτύχαινε αὐτὰ σου τὰ ματάκια
 νὰ μὲ κρατοῦ, ψυχοῦλα μου, μὲ χροουλίστὰ κανάκια!
- Δὲν ἐσαῖττεφε ποτὲ ἀνθρώπινον ψυχάρι
 εἴτις γοργὸ κ' εἴτις πολλὰ τοῦ πόθου τὸ δοξάρι.
- 630 (φ. 97β) Ἄλλοίμονον, καὶ ἃ κάθωμαι καὶ ἃ στέκω καὶ ἃ γυρίζω,
 καὶ ἃ δὲν σὲ βλέψω φλέγομαι καὶ ἃ δὲν σ' ἀνετρανίζω.
 Καὶ ἂν ἀγρυπνῶ πειράζομαι κ' εἴτις ὄντε κοιμοῦμαι,
 καὶ ὄντε λαλῶ καὶ ὄντε σωπῶ πάντα γιὰ σὲ θυμοῦμαι.
- 635 Καὶ μοναχὸς φαντάζεις με κ' εἴτις συντροφιασμένον
 καὶ ἀπάνω ὄντε σφρίζομαι μὲ ἴχεις παρατρεμένον.
 Οὐδὲ παλάτια δύνονται οὐδ' ἐκκλησιῆς μποροῦσι
 ἀλλαδεφόρως τὸν καημὸν τὸν ἔχω ν' ἀμπαντοῦσι.
- Κ' εἶντα νὰ πῶ νὰ σώσουσι τὰ τρίτα τῆς φιλιᾶς μου,
 καὶ τὴν κάκισιν νὰ δηγηθῶ τὴν τόσην τῆς καρδιάς μου;
- 640 Καὶ ὄγια τοῦτο μοῦ χρωστεῖς μὲ προθυμιὰ τὸν πόθον,
 τοῦτα τὰ μάτια τὰ γλυκιὰ κοντὰ μου νὰ τὰ γνώθω.
 Καὶ τὸ γλωσσάκι τὸ μνωστὸ τοῦτο νὰ πιπιλίζω,
 νὰ ἴχω ξουσιὰν νὰ τὸ φιλῶ καὶ νὰ τὸ κανακίζω.
- 645 Καὶ νὰ δακῶ τὰ χεῖλη σου τοῦτα τὰ ζαχαρᾶτα,
 μύριες χολὲς ὀπῆχουσι τὰ μέλη μου γεμᾶτα.
 Α. Κόψει τὰ θεὲς τὰ χεῖλη μου καὶ φᾶ τὴ θεὲς τὴ γλῶσσα,
 καλέ, μὲ τὰ δακάματα καὶ σφίματα τὰ τόσα!
- Φ. Ἄφες νὰ φᾶσι σ' ὅτα ζοῦν αὐτεῖνα πού μὲ τρῶσι.
- 650 Α. Καὶ τότες τί ἀπόκρισιν ὀπού πονεῖ νὰ δώσῃ;
 Φ. Ἄ σὲ ρωτήξουν πὲς τὸ πῶς εἶπα τοῦ νήπιου μπᾶμε
 καὶ κείνον ὡς διαγνώθοντα ἔσφαλε καὶ δακᾶ με.

(*) Εἰς τὸν κώδικα Νεαπόλεως ἐλλείπουν οἱ στίχοι 582-583.

- (φ. 98) Α. Ἐδὲ πού τό ἴβρες γλήγορα! μ' αὐτεῖνο δὲ μὲ σώνει,
 γιὰτὶ τὰ δόντια τῶν ἀνδρῶν ἀλλῆς λογῆς πληγῶνει!
- 655 Φ. Καὶ ἃ δὲ σοῦ φθειάσει τὴν πληγὴν αὐτεῖνο τὸ βοτάνι,
 ὄμπρὸς ὀπίσω φίλησε καὶ πάλι θέλεις γιάνει.
 Καὶ ὄπ' ἀγαποῦνται μετ' αὐτὰ πληγιώνονται καὶ γιάνει,
 ζοῦσι, κυρά, καὶ χαίρουνται καὶ δίχως φά χορταίνου (*).
- Α. Πολλὰ κατέχεις καὶ ἄφης με. — Φ. Θεὲς ποῦρι νὰ σ' ἀφήσω,
 καὶ ἀπόκει, συνοδοῦλα μου, δίχως σου πῶς νὰ ζήσω;
- 660 Α. Μαγεύγου με τὰ λόγια σου, καὶ πέφτω καὶ πλανοῦμαι,
 μὰ μ' ὅλα αὐτάνα τῶν ἀνδρῶν τὲς δυσκολιῆς φοβοῦμαι.
 Φ. Ἦθελα νὰ ἴχα τόσο νοῦ κ' ἔτσι πιτήδεια γλῶσσα,
 ὡς ὅσον δίκιον ἔχουσι τὰ πάθη μου τὰ τόσα.
- 665 Ὅτι θαρρέσειν ἦθελα νὰ σὲ καταπονέσω,
 καὶ μ' ἕναν ἀχαμνὸ σκοινὶ νὰ πιάσω νὰ σὲ δέσω.
 Μὰ δὲ μπορῶ ν' ἀντισταθῶ φοβῶντα τὴ ζωὴ μου,
 στὰ χέρια σου πολλὰ κλιτὴ τόσο καιρὸ, ψυχὴ μου.
- Γιὰ γὼ κάλλια ἴχω νὰ κρατῶ τὰ πάσχω σωπασμένα,
 καὶ μ' ἔργο πλιὰ γοργώτερο νὰ ἴναι μαρτυρημένα.
- 670 Α. Καὶ γὼ πολλὰ τὸ ρέγομαι καὶ οὐ θέλω ἄλλο τρόπον
 καὶ ἄς ἔρθωμεν στὴν μαρτυριά καὶ μεῖς τῶν δύο ἀνθρώπων.
 Σ' ὅταν ἐδῶ καὶ θαρρετὴ καὶ ἄς ἔν καὶ πλιὰ δικὴ σου,
 καὶ ἄς ποῦν τὸ δίκιον πασανὸς ἂν τύχη νὰ σ' ἀρέσου.
- 675 (φ. 98β) Π. Καὶ δυὸ σας δίκιον ἔχετε, καὶ πασαεῖς κρατῶντα
 τὸ δίκιον τοῦ καλλίτερον, δικάζοντα ποθῶντα.
 Εὐπνα καὶ σὺ καὶ λάλησε. — Μ. Ἄκουσα τὰ δηγᾶτα,
 καὶ ὀπῆχει δίκιο φαίνεται καὶ πόθο μολογᾶτα.
- Φ. Ἄχω τί λέγει τὸ λοιπὸν μὲ χεῖλη καὶ μὲ μάτι,
 ἀλλοίμονον, Ἄθοῦσα μου, δεῖξε καὶ σὺ κοιμάτι.
- 680 Α. Εἶπα σου γιὰ τὰ στήθη μου νὰ μὴν τὰ πασπατεύῃς,
 κάτζε καὶ γαργαρίζομαι. — Φ. Καὶ πάλι τριζινεύγεις.
 Δαγκᾶνω σε καὶ δάγκα με, καὶ ἄς κάμωμεν ὀμάδι
 μ' ἕνα γλυκότατον φιλιὸν ὃ εἰς τ' ἄλλου σημάδι.
- 685 Α. Μὴ καὶ πονῶ, ἄση με δᾶ, ἔδε κακὸς ὀπού ἴσαι,
 τοῦτα, καλέ, τὰ σίδηρα δὲν ξεύρεις καὶ ἀπαντοῦ σε.
 Φ. Καὶ αὐτὰ ἀπὸ σένα τὰ ἴχομε καὶ ἃ θεὲς ἐσὺ νὰ πιάσης,
 ἔχει καιρὸ καὶ κάμε το γοργὸ πριχοῦ τὸ χάσης.

(*) Εἰς τὸν κώδικα Νεαπόλεως ἐλλείπουν οἱ στίχοι 657-658.

- 690 Α. Μηδὲν μὲ σφίγγης καὶ πλαντῶ. Καλέ, δὲν ἔχεις κάψα;
 Φ. Ἄν κ' ἔχω τόση καὶ θαρῶ τὰ μάρμαρα ν' ἀνάψα.
 Δρώνεις, καὶ νὰ τὴν πέτζα μου, καὶ πάλι στρέψε μού τη,
 γιὰ νὰ ἔχω ὄντε μου λείπεται, ἀντὶς ἐσέναν τούτη.
- Α. Βλέπε μηδὲν τὴ δῆ τινάς. — Φ. Γι' αὐτὸ μηδὲ φοβᾶσαι,
 μὰ ὅλος πάσχω καὶ κρουφὴ καὶ φυλαμένη νά 'σαι.
- 695 Ἄμ ἤθελα, ψυχούλα μου, νὰ ἔχα 'πὸ σὲν μιὰ χάρι,
 καὶ ἀπάκουσέ μου γιὰ τὸν Θεὸν νὰ λαφρωθοῦν τὰ βάρη.
 (φ. 99) Ἄλλοίμονο, νὰ μ' ἀνοιξες καὶ μετὰ σὲν δουμάκι
 νὰ 'κατζα νὰ συχάρηκα μὲ τρόπο πιά γλυκάκι.
 Κάμε το, σκύλλα, κάμε το, ὅτι ὁ καιρὸς τὸ δίδει,
 700 σ' ὅτα μυρίζει τὸ γλυκὺ νὰ φάγωμεν τ' ἀπίδι.
- Α. Ἄ θές ἀπίδι δίδω σου τοῦτο λοιπὸν καὶ νὰ το.
 Φ. Αὐτεῖνον τ' ἄλλον ἤθελα, κυρά, τὸ ζαχαρᾶτο.
 Μὰ μὲ χαρὰν τὸ δέχομαι καὶ τοῦτο σου τ' ἀπίδι,
 γιὰ τὴν ἀγάπην ἐκεινῆς τῆς νιᾶς ὅπου τὸ δίδει.
- 705 Τοῦτα τὰ κάλλη θέλουντα κ' ἡ φύσι τους βαστᾶ το,
 νὰ στέκονται ταλαίπωρα ἀπάνω στὰ καλά το.
 Τὸ 'να μου δίκιο δὲ φελᾶ, τ' ἄλλο λοιπὸν τὰ δύο
 εἶναι μου χρεῖα νὰ πὰ νὰ βρῶ τῆς ἐρωτιᾶς τὸ βίο.
- Α. Πράμα ζητᾶς πολὺ πολὺ καὶ τὴν ἀποκοττιὰ σου
 710 δὲν τότε ψεύγω γινώθοντας τὸ πεθυμᾶ ἢ καρδιά σου.
 Μὰ τὸ δικό μου κίνδυνο μετρῶ μὲ τ' εἶντα μέση
 νὰ φτειάση ἐσὲν καὶ μένα ὁ νοῦς θέλοντα νὰ συμπέση.
- Φ. Ὅ τόπος καὶ ὁ καιρὸς σωστός μὲ τὴν πιδεξοσύνη
 δύνονται νὰ κατασταστοῦν μὲ διχωστὰ ὀδύνη.
- 715 Σὲ σένα στέκει καὶ ἀνοιξε, σώνεις καὶ σὲν καὶ μένα,
 καὶ κάμε το, ψυχούλα μου, γοργὸ καὶ ἀγαπημένα,
 Καὶ ἂν ἔχης πρὸς τὴν πίστι μου δειλία ἐσὺ καμμία,
 θέλω σου ἴμῳσει μὲ ψυχὴν καθάρια τώρα 'ς μία,
- (φ. 99β) [τὸ πῶς] μὲ λόγον καὶ καρδιά μὲ ὅλα μου τὰ ἤθη
 720 ποτέ μου μετὰ μέ, ψυχὴ μου, νὰ σ' ἀρνήθη.
 Οὐδὲ ποτέ μου βούλομαι τί νὰ σάζηγανέψω,
 μὰ πλιὸ παρὰ πού τάσσομαι ὀλπίζω νὰ στερέψω.
- Μ. Καλὰ καὶ νὰ κρατῶ τὰ λὲς νὰ ῥχωνται ἀπ' ἀγάπη
 καὶ ἀπὸ στεριότητα ψυχῆς ἀπειν ἐπόδια ντράπη,
 725 θέλω γιὰ νὰ ἔχωμεν καὶ αὐτὸ τὸν ὄρκο μαρτυρία,
 νὰ μώσης πρῶτα στὸν Χριστό, δεῦτερο στὴν Κυρία
 ὅτι νὰ σῆναι ἢ τιμὴ καὶ ἀγάπη φυλαμένη,
 καὶ εἰς τ' ὅλου μας νὰ βαστᾶ ψυχὴν ἐμπιστεμένη.

- Φ. Οὐδ' ἄλλο θέλω νὰ γενῆ καὶ σὺ λοιπὸν. Ποθοῦλα,
 730 φέρε γοργὸν τὸ 'κόνισμα, χριστιανῶν τὴ βοῦλα.
 Τύπωσε τάρκοματωτικὰ ὅλα καὶ βούλωσέ τα,
 καὶ μέσα στὸ σεντοῦκι σου βάλε καὶ κλειδώσέ τα.
- Π. Τώρα θαρῶ θέλει κοπεῖ πᾶσα σας δυσκολία
 καὶ θέλετ' ἔρθει ἀνέγνωιαστοὶ στοῦ πόθου τὴ φιλία.
- 735 Α. Γονάτισε καὶ βάλε ἐδῶ τὴν χέρα σου καὶ ἴμῳσε.
 Φ. Μετὰ χαρᾶς ἂν κάμνη χρεῖα καὶ πλιότερά μου δῶσε.
 Μνέγω σου πρῶτα στὸν Χριστὸν καὶ στὴν Κυρὰ τοῦ κόσμου,
 ὥστε νὰ πάρη τὴν ζωὴν τούτην ὁ θάνατός μου,
 740 ν' ἀποκρατῶ τὸν πόθο μας κέραιον καὶ ἀγαπημένον,
 μὰ θέλω καὶ ἀπὸ σὲ νὰ δῶ τὸ τάσσεσαι δωσμένον (*).
- Α. Καὶ γὰρ αὐτὸν τὸν ἔποιικες ὄρκο μνέγω καὶ τάσσω
 ὄξω ἀπὸ τὴν ἀγάπη μας ἄλλο νὰ μὴ λογιᾶσω.
- Φ. Ὡ! λουλουδοῦσα μου γλυκειά, ὦ τῆς καρδιᾶς μου πόρα,
 ἔχεις τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδιά ἀναπατημένη τώρα.
- 745 Α. Οἱ δυσκολιές σου ἐκόπησα καὶ ὁ φόβος σου ἀπορρίκτη,
 καὶ ἡ ἀγάπη ἡμέρωσεν καὶ δέκτηκεν καὶ σφίκτη.
- Φ. Καὶ μετὰ τοῦτον τὸν σκοπὸν « τὸ φίλημα, κερά μου »!
 εἶπα « ν' ἀνοιξῆς, κ' ἔρχομαι μὲ τὴν ἐπεθυμιά μου ».
 Καὶ μέσα σ' τοῦτον τὸ χωριὸ δὲν ἤμπορῶ ξεικάσω
 750 καὶ ἀντὶ τῶν πολλῶν χρονῶν ἢ χρεῖα τώρα νὰ τὴν χορτάσω,
 ἤρθεν ὁ φύλλος ἄπονος καὶ καρδιοδάκασέ με
 καὶ ἀπὸ τὴν ἐξεφάντωσι τὴν εἶχα ζύπνησέ με.
 Καὶ μετ' ἀφνίδιο ζύπνησα ὡσὰν παρατρεμένος,
 ἔχωνουμου καὶ κρύβουμου ὡσὰν ἀστοχισμένος.
- 755 Καὶ μὲ τὸ ξανακύλισμα τάχατες νὰ γυρίση
 τ' ὄνειρο πάλι πρὸς ἐμὲ νὰ μὲ παρηγορήση.
 Καὶ μετ' αὐτὴ τὴν ἀπαντοχὴ ὁ ἥλιος ἐβγῆκε
 748 καὶ τοῦτο ὅλον τ' ἄδικον ὁ φύλλος μου τὸ ποῖκε.

(*) Ὡς ἤδη ἀνέφερα, οἱ ἐπόμενοι μέχρι τέλους στίχοι δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν κολοβὸν κώδικα τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν κώδικα τῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως.

VENEZIA E LA POESIA NEO-GRECA

del prof. SILVIO GIUSEPPE MERCATI, della R. Università di Roma.

Venezia e Costantinopoli sono i due poli spirituali intorno a cui si aggira il mondo greco del tardo medioevo e dell'età moderna. L'antico contrasto fra l'Oriente e l'Occidente culmina in questi punti antitetici: in Bisanzio che rappresenta in certo modo il principio dell'immobilità e del regresso, e in Venezia, rappresentante del movimento e del progresso. Man mano il territorio bizantino passava sotto il giogo turco, la cultura dell'Oriente greco era perduta per i Bisantini, mentre che sotto il vessillo di San Marco quei dotti greci vi trovavano accoglienze liete e le possibilità di uno sviluppo civile e letterario. Il popolo greco così bene comprese e sentì la molteplicità e intensità delle relazioni culturali di Venezia col mondo greco e in generale, col Levante, che Venezia è rimasta quasi l'unica città dell'Europa occidentale che nei canti popolari neo-greci sia stereotipatamente nominata assieme a Costantinopoli. Dalla vastissima letteratura folkloristica cogliamo, a caso, qualche fiore:

« Dormi, mia stelletta, dormi, mia aurora, dormi, nuova luna;
dormi, perchè si rallegrì il giovane che ti prenderà in isposa;
dormi, perchè ordinai a Costantinopoli i tuoi ori,
a Venezia le tue vesti, i tuoi diamanti. »

(Politis, 'Εκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, 2ª ediz., Atene, 1925, n. 153).

« Dormi santamente, mia cara, nella tua culla d'argento, nella camera d'oro;
il baldacchino della camera è ricamo della Polis, è trapunto di Venezia. »
« Dormi, perchè ordinai a Costantinopoli i libri, e maestri e professori a Venezia. »
« Carta bianca e rossa sono le tue gote,
Campanile veneziano le tue sopracciglia arcuate.
Limone mio ricciutello, noce mio rugiadoso,
boccia di Venezia piena d'acqua di rose. »

Passando a una considerazione più generale si canta:

« Vanno a Costantinopoli e vengono. Vanno e vengono a Venezia:
ma quanti scendono all'Ade indietro non tornano. »

(Pasagiannis, Μανιάντικα μωρολόγια καὶ τραγούδια, Atene, 1928, n. 97).

(*) Dal volume « Italia e Grecia », Le Monnier, Firenze, 1939 (a cura dell'I R C E).
Articolo gentilmente concesso dall'autore.

Persino la rude musa del clefta nella sua ignoranza non separa questi due nomi.

« Come darò le chiavi? come le consegnerò?
Io che sono Anapli (Nauplia) famosa, Anapli celebrata?
A Costantinopoli e a Venezia mi hanno dipinta. »

(Passow, *Carmina popularia Graeciae recentioris*, n. 239, cfr. 241).

Nella narrazione popolare in versi politici *Sullo spatario Stavrakis* (o *Stavrakoglu*) impiccato dai Turchi a Cpli nel 1765 anche in ambiente del tutto balcanico (Vlachi, Bogdani, Moscoviti) si parla di poltrone argentate e laccate, di specchi bellissimi fabbricati a Venezia: anche l'orologio di grande valore è di marca veneziana: i fiorini veneti sono la moneta corrente (ed. Legrand, *Recueil de Poèmes historiques en grec vulgaire*, Parigi, 1877, p. 200 sgg. v. 47 s., 185 s.). Alla ricchezza e opulenza di Venezia richiamano detti proverbiali, come « Vale mezza Venezia » di cosa carissima, « Possiede mezza Venezia » a proposito di ricchi sfondati, e « Venezia perdette un ago », applicato a chi per le grandi ricchezze non sente le piccole perdite (Cfr. *Λαογραφία* 7, 1930, p. 52). Spiccatamente cretese è il proverbio « Se non mi piace Dandolo, vado con Cornaro », detto di chi cambia indifferentemente gli amici politici. L'influenza di Venezia si manifesta anche ortograficamente e foneticamente in quei proverbi e stornelli in cui Venezia come nella canzone di Dascalogiani (ediz. Legrand, o. c., v. 902);

σὲ Πόλι καὶ σὲ Βενεθιά περίσσια ζακουσμένος

è scritta con la thita (Βενεθιά) e negli ἐπαινέματα cantati quando pettinavano la sposa presso P. Vlastos 'Ο γάμος ἐν Κρήτη, Atene, 1893, pp. 42 e 43.

Ma spesso Venezia figura anche sola. Così nel canto popolare Rodiese *Il Franco* (l'occidentale):

« Il figlio dello straniero dalla Francia (occidente) mi annunciò che mi ama. Benchè mi ami, fuggo dal vicinato e vado in altro quartiere. Anche qui viene a trovarmi e mi chiede il bacio. Il bacio non glielo do, perchè la mia mamma mi tiene cara e carissima mio padre e della carezza fanno una gabbia e mi ci gettano dentro e a Venezia mi mandano, perchè vada ad impararvi le lettere. Ma io non appresi le lettere, solo imparai a ricamare le coltri da sposa » (ediz. P. Gneutos, *Τραγούδια δημοτικά τῆς Ἰσίδου*, Alessandria d'Egitto, 1926, p. 26).

Più antico è il testo del così detto *Alfabeto d'amore*, in cui sono accostate le due città rivali Venezia e Genova:

« Il giovine diletto del mio core,
io lo conosco, mamma, molto bene:
è un veneziano, s'è a Venezia; fuore
della sua patria, un genovese. »

(Trad. V. Palumbo, *Canti di Rodi*, 2ª ediz. riveduta e rifatta, Lecce, 1912, p. 68, ma v. anche la nota relativa in Hesseling-Pernot, *Ἑρωτοπαίγνια*, Parigi, 1913, p. 39).

I Veneziani erano considerati modelli di grazia: « Il mio amante aveva la snellezza del Franco e la grazia del Veneziano » (Politis, o. c., n. 82, v. 15).

Che nella poesia bizantina siano scarsissimi gli accenni alla città della laguna è ben spiegabile.

Allorchè alcune delle grandi capitali dell'Europa moderna non erano che mediocri e tristi villaggi, Bisanzio era già una città incomparabile: era la regina delle eleganze, come in tempi recenti Parigi; era così bella che tutti l'hanno desiderata e bramata come la sposa del *Cantico dei Cantici*, tanto gli Arabi che gli Slavi, i Veneziani come i Latini, e infine i Turchi. Era naturale che chi fosse giunto a Venezia da Bisanzio restasse freddo, indifferente, come Massimo Planude, che mandatovi in ambasciata nell'anno 1296, nel suo epistolario a mala pena la nomina.

Anche Demetrio Cidonio, che fu più volte a Venezia e vi accompagnò l'imperatore di Bisanzio, in una lettera ad un amico si dichiara annoiato del soggiorno a Venezia. « Ma io non sapevo che fare, a trattenermi colà, perchè, tu bene lo sai, questa città sin dall'origine non è che la patria dei commercianti, ed è ben molesto e da stupido soggiornarvi senza ragione che non sia di commercio e se non vi si è mandati per bazzicare dovunque per motivi di negoziare. Il mio soggiorno cominciava ad annoiarmi, il ricordo della patria e degli amici non mi lasciava dormire » (Démétrius Cydonès, *Correspondance*, ediz. Cammelli, Parigi, 1930, p. 16).

Ma col continuo abbellimento e arricchimento della città dovuto in gran parte ai traffici e alle spoglie d'Oriente, Venezia finisce col sedurre anche il visitatore bizantino colla originalità impreveduta e sorprendente della sua struttura.

Gli *Atti del Concilio di Firenze* di Doroteo di Mitilene, favorevole alla unione delle due chiese, cominciano colla narrazione dell'arrivo dell'imperatore a Venezia. « Tralascio di scrivere per la sua lunghezza il viaggio da Cpli in Italia: ma narrerò il nostro arrivo a Venezia siccome splendido, imponente e veramente degno ». Soffermatosi coll'occhio del cortigiano bizantino sul cerimoniale dell'incontro del doge coll'imperatore, l'autore descrive l'ingresso, a suon di musica, nella splendida e mirabile Venezia. « E real-

mente meravigliosa e meravigliosissima, ricca, svariata, aurea, tornita e adorna in varie guisa e degna di innumerevoli encomii è la saggissima Venezia. Chi l'appellasse una seconda terra promessa non sbaglierebbe. Di essa, parmi, parla anche il profeta nel trentaduesimo salmo: *Dio la fondò sui mari e sui fiumi la preparò*. Chi cercherebbe una cosa, e non ve la troverebbe? Perciò essa è meritevole di molti e grandi elogi e onori ». Poi si descrive il solenne corteo che si svolse sino al palazzo del marchese di Ferrara. « Tutta la città si mosse e andò incontro all'imperatore e si fece grande clamore e applauso. In quel giorno si potè vedere uno stupore eccezionale: il meravigliosissimo tempio di S. Marco, i palazzi del Doge e le altre case dei capi grandissime, rosse e adorne di molto oro, belli e più belli dei belli. Coloro che non hanno veduto, forse non crederanno: ma noi che abbiamo veduto, non possiamo mettere per iscritto la bellezza della città, il sito, l'origine, l'intelligenza e perspicacia degli uomini e delle donne, l'affollamento del popolo, accalcandosi tutti per rallegrarsi e gioire dell'arrivo dell'imperatore... Quando poi fummo giunti al grande ponte, che chiamano Realto, lo sollevarono, e la trireme passò di sotto. C'era anche lì grande moltitudine di popolo, bandiere dorate e trombe e grida e applausi: e, per dirla in breve, la mia mente è incapace di scrivere e di dire gli spettacoli di quel giorno » (9 febbraio 1437: Cfr. *Ἡ ἀγία καὶ οἰκουµενικὴ ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδος*, Roma, 1864, pp. 1-4).

Ben diverso è l'atteggiamento dello storico ortodosso del Concilio di Ferrara-Firenze, Silvestro Siropulo, che apparteneva pure al seguito dell'imperatore. Egli nomina Venezia freddamente senz'alcun aggettivo di elogio o di ammirazione per la città: piuttosto si sofferma a descrivere gli appartamenti assegnati alla delegazione, la sontuosità delle provvigioni alimentari, il bucintoro: solo la casa dove alloggia l'imperatore la trova *λαμπρὰ καὶ περιφανῆς*. Della visita a San Marco in compagnia del patriarca Costantinopolitano scrive: « Il Patriarca andò al tempio di San Marco e osservò i cimeli che erano colà opulentissimi e preziosissimi e fulgentissimi, fra cui sono pietre preziose e grossissime e brillantissime ed ogni specie di arredi sacri fatti di materia la più scelta e preziosa. Allora osservammo le sacre icone del così detto *τέμπλον*, che rifulgono dello splendore dell'oro e che per la quantità di pietre preziose e la grandezza e bellezza delle perle e l'eccellenza e varietà dell'arte rendono attoniti gli spettatori... Le quali cose nel tempo della presa di Cpli, quando, ahimè! la città fu presa dai Latini, trasportate qui per legge di guerra furono messe insieme in modo da formare una icone grandissima posta sopra dell'altare del [vima cattolico e chiusa saldamente davanti e di dietro da robustissime porte e custodita da chiavi e da sigilli. E quando

si aprono le porte due volte all'anno, nelle feste di Natale e di Pasqua, e tutti stanno ad ammirare quell'icona composta di molte, si ingenera in quelli che la possiedono vanto, diletto e gioia, ma in quelli che ne furono spogliati, se mai sono presenti, tristezza, afflizione e avvilitamento, come anche a noi allora accadde. Benchè ci fosse stato detto che tali oggetti erano del sacrario di Santa Sofia, noi riconoscemmo esattamente dalle iscrizioni e dalle raffigurazioni dei Comneni che essi erano appartenuti al monastero del Pantocratore. Se questi oggetti erano del monastero, si può pensare quale superiorità avrebbero i cimelii di Santa Sofia per la trasparenza e lo splendore della materia, e per l'eccellenza e varietà dell'arte e per l'altissimo prezzo? E il patriarca stava a vedere queste cose, e quasi si deliziava di osservarle, alla presenza del doge che aveva ordinato che si mostrassero » (ediz. R. Creighton, Hagae Comitibus, 1670, p. 81 s.).

Caduta Costantinopoli, le maggiori speranze della cristianità bizantina oppressa si fissano su Venezia, come traspare tra l'altro dal *Threnos* sulla presa di Constantinopoli, che per meglio incitare al soccorso mette in vista gli enormi interessi che la città della laguna aveva avuto nella capitale del fu impero bizantino: « O Venezia famosa, adorna d'innunerevoli grazie, signori nobilissimi, fu grande fallo riguardo a Costantinopoli, fu grande peccato! Dove era il vostro soccorso, o signori Veneziani? »

Che n'è avvenuto del bailo? dove i commercianti?
dove il capitale immenso e dove le mercanzie,
le pietre preziose, argento e oro
e vesti e indumenti che avete a Costantinopoli?

(Ediz. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, I, Parigi, 1880, p. 179, vv. 296-306).

Il poeta dopo essersi rivolto ad altri Stati, anche ai rivali Genovesi, ritorna ai Veneziani (vv. 550 ss.): « O Veneziani saggi nella volontà e nell'opra, venite concordi ad aiutarci col vostro consiglio, colla vostra ventura e colle vostre galee » e conclude (vv. 9 ss.): « O Veneziani astuti colla vostra molta intelligenza e saviezza, vedo che Dio vi aiuta colla sua destra, chè non volete furti, rapine, ingiustizie, volete la pace coi nemici e cogli amici e battaglia coi nemici e cogli stranieri (infedeli). Acchiappate il più forte, la belva selvaggia, indomita, il cane rabbioso, il cane insaziabile, cacciatello dal covo. Allora farete un buon affare e avrete requie e glorificherete Dio e la SS. Trinità. Il grande onnipotente sia sempre tra voi per consiglio ».

Però nei pianti di Costantinopoli dei secoli successivi il ruolo di Venezia

diminuisce man mano che si accendono speranze nel concorso di altri popoli, come la Moldavia, la Valacchia, l'Ungheria e la Russia.

Frattanto la prosperità del commercio, l'estensione del dominio coloniale, la saggezza del governo avevano portato Venezia a un grado di straordinario splendore. Di questa grandezza l'aspetto esteriore della città era divenuto come il segno abbagliante e il simbolo glorioso. Due monumenti sopra tutto la illuminavano di eccezionale splendore: il centro della vita religiosa, San Marco e il centro della vita politica, palazzo dei dogi.

Proprio di questi due edifici possediamo un tentativo di descrizione in un poemetto anonimo intitolato *Narrazione della famosa Venezia* (*Δήγησις τῆς φουμιστῆς Βενετίας*), componimento di piccolo pregio poetico, ma di notevole interesse archeologico, probabilmente frammento di una composizione più estesa. Fu pubblicato la prima volta dal Wagner (*Carmina graeca mediæ ævi*, Lipsia 1874, pp. 220-223) e ristampato dal Lampros, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 6 (1909) pp. 369-381 e illustrato in due articoli da Lionello Levi, *Un carme greco medievale in lode di Venezia*, « Ateneo Veneto » 25, 1, 1902, pp. 188-194; *Una curiosa leggenda veneziana in un carme neogreco*, ivi 34, 2, 1911, pp. 125-140; quest'ultimo articolo tradotto in greco dallo stesso Lampros *Νέος Ἑλληνομνήμων* 8 (1911), pp. 193-205.

« Orsù componi, o pensiero e sottile mia intelligenza, e parla, o lingua, cose sensate, e la mia mente dia ad esso fondamento. Orsù uniamoci tutti e tre per dire la verità, per scrivere cose nobili e dire cose assennate... Lasciate, o travagli del corpo, che le labbra parlino, affinché io lodi la famosa Venezia, come io la vidi, lei ornata di storici dipinti, stranamente fabbricata. Acqua sono le sue fondamenta, ed essa è ferrata (solida come il ferro).

« Credo che non si trovi assolutamente una terra che le somigli, se alcuno molte altre cose straordinariamente ricche con essa confronti, perchè è sorgente pura, ampia oasi, e madre di nobiluomini e rugiadoso prato. La sua piazza m'abbagliò da principio, quando la vidi. Molto era grande e alto e reputato principe quello che deliberò che fosse fondato S. Marco. Rimasi attonito (al vedere) i quattro cavalli di Constantinopoli lavorati, come stanno caricati al di sopra della porta e sembrano slanciarsi. Sopra di quelli stanno i profeti. Guardo in sù e vedo la gloria dei profeti, il San Marco d'oro, la gloria dei leoni (il glorioso leone di S. Marco). Sopra quelli i tre suoi fratelli, gli altri ebagelisti, suoi coetanei. Nel primo cantone (sta) la prima letizia del mondo, la prima buona novella, la liberazione del mondo: come si inginocchia la Madonna, la salvezza di Adamo, e l'angelo le dice *Ave*. E ai lati dappertutto stanno gli apostoli coperti di baldacchini di marmo e fatti di marmo. Carte tengono nelle mani i meravigliosi apostoli. E sotto di loro uomini denu-

dati sostengono la brocca dell'acqua (τὴν στάμνον) o meglio la strada (τὴν σπράταν) dell'acqua caricata sulla spalla. Quando ebbi veduto le cose esterne, entrai anche nell'interno: il suolo vidi e rimasi attonito, come fecero i lati e la cupola come la coprirono. Allora mi girai alla destra, salgo la scala al palazzo d'oro, il ben lavorato, cui fondò la saggezza ed è aggraziato. Guardo in su e vedo il trono ricamato, sul quale siede il doge di Venezia. Sopra di esso sta una signora dipinta: una spada tiene in una mano, nell'altra la bilancia, per far paura la spada, per compartire senza inganno l'altra. Guardo in su e vedo quelli scanni, dove siedono i governanti, le sagge teste . . . Guardo in sù e vedo la gran guerra che diede, come vediamo, il re Baruso (storpiatura di Barbarossa), ed entrò allora subito a Roma. Allora discesi giù, guardavo la loggia fondata di marmo, com'era intorno. Nel primo angolo mi fermo e vedo una meraviglia. Guardo in su e vedo Noè ubbriaco, cui teneva il vino molto strettamente legato; l'uno suo figlio lo copriva, come lo vide s'affliggeva, l'altro lo biasimava e lo mostrava all'altro. Al vedere la seconda scultura rimasi addolorato. Adamo ed Eva stanno fuori denudati, i quali ebbero il paradiso e ne uscirono afflitti. In mezzo hanno l'albero, il serpente v'è attorcigliato . . . Sopra loro sta un angelo guerriero: una spada tiene nella sua mano, nell'altra un rotolo (κονδίκιον invece di κοντάριον) e scrive il bando dell'uomo primo creato. Sopra sta un uomo, il buon giorno gli dicea, e mi trae per la mano: là mi conduce e mi manda alla terza scultura. Guardo in su e vedo la gloria dei profeti. Salomone il sapiente, e siede sul trono con la corona regale, com'era nel mondo. Davanti (sta) il suo capitano e (il re) dibatteva un giudizio. (Il capitano) tiene in sua mano un bambino, vuole distruggerlo, alza la spada, fa l'atto di spaccarlo. Donne stanno fuori e aspettano il giudizio e guardano il loro figlio, chiedono misericordia. Di rimpetto stanno quattro uomini insanguinati (del color sanguigno del porfido) e allora presero la deliberazione di rubare. E quelli furono impietrati e rimasero come pietre. Guardo in su e vedo quei governanti, le sagge e famose, celebri teste. Barche hanno per cavalli e canali per strade » (versione di L. Levi).

Sotto l'aspetto descrittivo la poesia non è priva di interesse, in quanto fu composta nel tempo che si conservavano alcuni monumenti, che poi sono scomparsi ed altri erano allora meglio conservati di oggi, come hanno ben messo in luce il Levi e il Lambros.

Da un canto popolare cretese che riassume la storia dell'isola dalla conquista romana all'anno 1878 (pubblicato dal Kriaras, Πλήρης συλλογή Κρητικῶν δημοδῶν ᾠμάτων, 2^a edizione Atene, 1920, pp. 182-184) stralciamo quanto si riferisce al dominio veneto dal 1204 al 1669.

« Ed egli (Balduino) regala Creta a un Bonifacio e questi la vende per un piccolo pezzo d'oro. I Veneti la prendono, le impongono molto tributo e riscuotono il testatico di ova e fieno. I cretesi non avvezzi a tributi così grandi fanno dieci guerre e in fine cinque altre. Nel 1745 Mustafà II ordinò che salpassero innumerevoli navi con Ahmed Kiuproglu, per togliere del tutto Creta ai Veneti. Fecero guerra per 24 anni, ebbero ducento mila morti. Ma finalmente cacciarono i Veneti da tutte le parti e dalla parte del Castro (Eraclio) e da Spinalonga ».

L'isola di Creta o Candia fu più particolarmente il campo della lotta tra la repubblica dei dogi e l'impero dei sultani. Esposta alle flotte delle due potenze, a metà strada delle due capitali, fu per la sua posizione geografica ardentemente bramata dai due padroni del mediterraneo orientale durante i secoli XV, XVI e XVII. I Cretesi in ogni occorrenza, sottomessi o ribelli, vinti o liberati, odiavano collo stesso ardore gli stranieri che mettevano a ferro e a fuoco la loro terra, gli uni sotto il pretesto di incivilirli, gli altri, più crudeli, ma anche più franchi, col fine di sterminarli. Tuttavia nel corso degli anni, senza rassegnarsi alla schiavitù, quegli arditissimi isolani si erano adattati alle esigenze della podesteria veneta meglio che alla barbarie del pascià turco. La religione cristiana da una parte, i costumi e la comunanza di cultura dall'altra, avevano creato tra Veneziani e Cretesi dei legami che hanno contribuito a rendere la dominazione Veneta più sopportabile che l'oppressione maomettana. I Cretesi avevano potuto conservare e riparare le loro chiese, che non furono trasformate in stalle, per essere poi adibite al culto del profeta: le donne vi andavano liberamente a pregare. Di più avevano conosciuto e apprezzato i benefici del rinascimento, al quale avevano potentemente contribuito i dotti bizantini rifugiatisi in Italia.

Se la prima cura dei pascià turchi, una volta stabilitisi a Creta, era di parcare le loro donne negli harem, circondati da eunuchi e da agas, i Veneziani, dopo stabilitavi la loro potenza, non pensavano che a fare della loro conquista una seconda Venezia. Le giostre, le corse, il carnevale e le compagnie teatrali divertivano la soldatesca e la folla. Così, come le altre arti, anche il teatro non tardò a svilupparsi a Creta. Dalla fine del secolo XV al 1669 (data della conquista turca e della espulsione definitiva dei Veneziani) tutti i generi letterarii vi erano stati coltivati e si può affermare che il popolo cretese quasi nulla ebbe da invidiare ai fratelli residenti altrove, e quasi quasi ai suoi padroni. La tragedia, la commedia, la farsa e il genere pastorale avevano fatto le sue delizie, lo avevano divertito durante un lungo periodo (*Zenone, Erofile, Gypris, Stathis, Fortunato, Rodolino*); anche il dramma sacro e il

poema romanzesco avevano saputo interessarlo e commuovere (*Sacrificio di Abramo e Erotocrito*).

Però stupisce che in questi drammi quasi mai vi siano accenni a Venezia e ai Veneziani. Appena nel prologo allo *Zenone*, per bocca di Zeus si trova un'invocazione all'eroe Cornelio Caterin:

« Dove sei, vanto di Creta, capitano invitto,
che sei ornato della corona di Cipro ?
dove sei, Cornelio Caterin, la gloria dei capitani,
che intrepido ti spingevi tra i dardi dei turchi
e portavi la mia lancia e ferivi i nemici miei
e la patria di Giove sempre avevi nella tua mente
per cacciare da essa gli Agareni, per versare
il tuo sangue, per dare ai Cretesi la libertà ? »

(Ed. Sathas, *Κρητικὸν Θέατρον*, Venezia 1879, p. 4 s., vv. 35-42).

« Moristi, immortale, e anche morto, non cadesti,
ma stesti ritto, com'eri armato.
Qui è questo tuo scudo e l'asta invincibile,
che ti diedi, ramoscello di Venezia. »

(vv. 57 s.).

Poi si invoca anche Gerolamo Cornaro, « gemma preziosissima dei Veneti, colonna, fondamento, vanto dei Cornari » (vv. 638 s.).

Nel *Fortunato* di Marco Antonio Foscolo (ediz. St. Xanthudidis, Atene, 1923), commedia riboccante di vocaboli italiani specialmente veneti, e che riproduce tipi e situazioni della commedia dialettale italiana (come il borioso capitano Zavarla) si ha una sola menzione di Venezia nel prologo (v. 111) « perchè da Venezia e da tutta la cristianità si leveranno nubi torbide ». Eppure quanto sfondo veneziano c'è in cotesta letteratura cretese, commisto coll'imitazione di autori greci, latini, italiani, a prescindere dal lessico e dal colorito veneto di tanti passi ! Certe commedie, certi spunti satirici (Saklikis) riescono in tanti punti inintelligibili a chi non conosca i costumi e il dialetto di Venezia. Molto resta da fare nel campo della ricerca sopra le fonti della letteratura cretese: piuttosto che ai grandi capolavori italiani la ricerca è da rivolgere alla letteratura popolare, più modesta e meno conosciuta, ma più vicina all'ambiente cretese. Ma tutta l'attenzione viene attirata dalla Guerra di Candia.

« Certo di tutta la guerra secolare che Venezia sostenne col Turco, quest'è l'episodio più grande; ed essa nel momento in cui pareva costretta a dichiarare la propria senile impotenza, trovò in sè tanta forza di abnegazione e di

valore da scrivere col proprio sangue la pagina più luminosa della sua storia. Ma invano purtroppo la gloria sfolgorante dai nomi di Biagio Zuliani, di Alvise e Lazzaro Mocenigo, di Giuseppe Dolfin, di Lorenzo Marcello, di Caterino Cornaro e di Francesco Morosini, i titani di questa guerra gigantesca e dell'assedio, che la città di Candia intrepida ed ostinata, con meraviglia di tutta Europa sostenne per ventitrè anni . . . invano tanta fiamma di eroismo e di sacrificio tentò di riscaldare le fantasie intorpidite dalla retorica bolsa e snervata dei poeti contemporanei, che bene avrebbero voluto esprimere la loro ammirazione, ma che non trovarono quasi mai un accento caldo di amor patrio, una espressione eloquente ed appassionata degna di tanta impresa. Strano contrasto ! Allorchè di questa guerra leggiamo nelle storie del Nani e del Valier la narrazione particolareggiata e solenne nella sua semplicità, l'animo nostro si accende e si commuove; e a mano a mano che procediamo con la lettura l'immagine di Venezia ingigantisce nella nostra fantasia, finchè essa ci appare tutta circonfusa di gloria: quando invece cerchiamo nelle poesie che si proposero di celebrare una gesta tanto famosa l'ispirazione spontanea e il calore del sentimento, l'antitesi tra la grandezza dell'impresa e la miseria pur talvolta tanto pretensiosa di quei versi è così stridente, che deploriamo la sorte toccata agli eroi di Candia, di essere caduti, anche dopo morte, in mani assai spesso non meno sacrileghe di quelle dei loro carnefici ». (A. Medin, *La storia della repubblica di Venezia nella poesia*, Milano, 1904, pp. 316-318).

Tutti affezionati a Venezia e ammiratori del suo eroismo furono i poeti greci che celebrarono la gesta di Candia e la successiva guerra di Morea: Atanasio Skliros, Antimo Diakrusis, Marino Zanes e Giovanni Manthos.

Più ampio e particolareggiato e per certi rispetti notevole è il poema di Mario Zanes, soprannominato Punialis, di Retimno, sul quale solo ci soffermeremo alquanto. Fu sacerdote di mediocre cultura, molto al di sotto di quella dei Patellaro, Pigas, Lucaris e Vlachos. Cominciò a scrivere dell'assedio e della presa di Retimno, toccando appena dell'assedio di Candia, perchè su questo aveva scritto il Diakrusis. Ma poi si allargò anche su Candia, fondandosi sulle informazioni avute dai Signori. E scrive anche per animare i combattenti, quando apprende che era imminente la resa di Candia: ma la notizia non era vera e l'assedio continuò. Ciò spiega il carattere ditirambico di molte parti del poema inneggianti alle vittorie dei Veneziani. In queste parti scopo del poeta non è la narrazione dei fatti, ma l'incoraggiamento degli assediati, mettendo in vista la superiorità dei Veneziani sul mare.

Anche il nostro poeta emigrò: nel 1669 si trovava a Corfù, donde poi si recò a Venezia, « fondata sulle acque », probabilmente per la stampa del-

l'opera e per ottenere la protezione di Melezio Kortatzi. Egli accenna di avere assistito all'arrivo della galera vittoriosa del Mocenigo. La sua dimora era vicina a quella di Manuele Zane, il famoso cappellano e pittore di S. Giorgio.

Ben osserva il Teza (*Marino Zane e il racconto in versi della guerra di Candia*, « Atti e Memorie della R. Accad. di Padova », N. S., XVII, 1901, p. 187 s.): « Della guerra di Candia e del glorioso conquisto fatto per felicità delle genti greche, dai Turchi vi sono storie parecchie e brevi e lunghe, e note ed ignote. Che il vincere, anche dei traditori, porti al mondo la gloria non ne dubiteranno i chimici della vita civile . . . Ma forse la voce *felicità* pare testo di troppo stonata canzone. Me la trascelsi con rammarico, ma quasi per forza; perchè veggio spesso querele contro ai dominatori veneti nell'Oriente. Natura vuole che sia odiato lo straniero, o feroce, o ingordo, o superbo: se fa il bene, è la carità di lui dono che giova e che avvilitisce: somiglia a un ladro generoso che stringe una mano ed apre l'altra, e del capriccioso sono in dispetto sopra ogni altro i compari, i manutengoli, nei quali scorre il sangue stesso che hanno le vittime. Le quali spesso, nelle parole, amano il calore dei retori, e ingannando, s'ingannano. Generazioni che sieno testimoni di rapido tramutarsi nelle signorie se ne avveggon: due suggelli, invecchiati, si stampano su questa molle cera ed hanno due motti da tradursi in ogni lingua d'uomo: « Erano meglio, o sarebbero meglio quegli altri tiranni ». Di queste impronte usarono ed usano e greci e italiani . . . Leggendo negli annali greci del Paparrigopulos trovi chi alle vecchie accuse di cretesi contro S. Marco dà forza e risalto: difficile è togliere alle accuse il colorito di calunnia, come è difficile non tramutare in goffa piaggeria la difesa; mi basti solo affermare che il *Racconto* di un vecchio cretese [Marino Zane], citato in modo da parere testimonio concorde allo storico moderno, non dà segno alcuno di scarso o scemato affetto alla Repubblica: che egli sentiva nel suo cuore di buon cittadino come il turco abbia lunghi e aguzzi e forti gli artigli: e, se fosse stato profeta, vedeva come gli avrebbero più tardi difeso amorosamente la preda, nel mondo cristiano le signorie dei principi e le signorie popolari. Spero che questo *Racconto* non sia trascurato dagli Italiani e tra loro, in capo agli altri, dai Veneti. Non è l'epica di un poeta, ma la cronaca in versi di un retinense, il quale accoppia i suoi politici colla rima e di questi distici ha abbondanza, perchè gli affaticano in piccolo grado la fantasia. Se ne contano circa seimila, senza voli alti e lontani, a mezz'aria, e, se non attingono nelle fonti vive dell'anima popolare, non si guastano troppo colle reminiscenze della scuola ».

Dal *Racconto* stralciamo alcuni passi caratteristici (edizione A. Xiruchakis, Trieste, 1908): « O Venezia ricchissima e leggiadramente abbigliata, che ti trovi fra i re grandemente invidiata, da undici anni appare la tua po-

tenza e combatti con una belva, sola soletta. Tieni duro. O Venezia, affinché ti lodino, ora che hanno cominciato ad abbattere i turchi. Non lasciarmi andare in malora, non mi abbandonare: non dare conforto ai cuori dei nemici, affinché non dicano di aver presa la tua Creta, ove tu per tanto tempo mostrasti il tuo potere . . . Non mi abbandonare, ma manda uomini matematici ad aiutarmi. A Nauplia, a Monembasia, a Bisanzio e nella Morea tu eri signora dei Romei. Comandavi a Salonicco, governavi Cipro e in tutto l'arcipelago eri sola padrona. Ma ora i Turchi posseggono quei poveri abitanti, e tiranneggiano i cristiani di quelle regioni . . . Perciò ti dico, Venezia, non mi abbandonare, tienmi bene, per salvare la fama che avevano di te nel mondo, il sappia l'Agareno e ti paventi » (p. 390).

« Ma che dirò, che narrerò della mia regina, la gloriosa Venezia, il mio conforto, la corona imperiale, la speranza del mondo la bilancia della giustizia, l'aita (*ἀΐδα*) del mare, la spada contro gli Agareni, l'ornamento della signoria, eccellente nella saggezza e salda loggia? Per terra sei potentissima e potente nella flotta e da tutti i regni sei invidiata. Signore serenissimo, principe, regina mia, che spendesti le tue ricchezze solo per me, prego che tu abbia vittorie, e gioie, dove marcerai, e vinca innumerevoli città e castelli » (p. 567).

Per lui Venezia è la « lodata, dovunque glorificata, invidiata, splendida, fondata sulle acque, che chiamano la nave (arca) di Noè » (p. 569).

Sulla guerra di Morea è da ricordare il poemetto di Giovanni Manthos di Giannina, che sottrattosi alla schiavitù dei Turchi si mise in salvo a Barletta, donde passò a Venezia: è intitolato *La calamità e schiavitù della Morea* (ed. Legrand. *Bibliothèque grecque vulgaire*, I, pp. 280–331): « O Morea, dove è la tua gloria? il tuo onore . . . vanto di Venezia, stendardo della piazza, ora sei stata consegnata nelle mani del nemico? ora sei stata consegnata nelle mani dei barbari? C'era da prima il regno di Candia, l'altro di Cipro, il terzo è quello di Morea, che deve avere lo scettro. Di quanti regni si trovano, la Morea è imperiale, come tutte le cose create sono illuminate dal sole. Morosini il famoso vi andò con tante truppe, la liberò dalle mani degli Agareni, e non stette in pace che trent'anni. Ed ora di nuovo si trova in prove e affanni » (vv. 1139–1150). Indi lodato il buon governo di Venezia (« Di quanti domini si trovano sulla terra, i sudditi non se la passano come in quello Veneziano: sono liberi e hanno la libertà e non hanno molestia dalla Signoria ») (vv. 1151–1154), compone un pianto sull'infelicissima Morea.

Notevole è anche la quinta delle poesie *Su diversi argomenti* intitolata *Intorno alla bellissima Venezia*, nella quale più che descrivere le bellezze della città, si racconta il fallito tentativo di Genova di sbarcare al Lio botti piene di armati, che scoperti, furono fatti prigionieri, e si finisce con « Duolti

molto, o Genova, e gioisci, Venezia ». Anche la poesia seguente intitolata *Come l'imperatore invidiava Venezia*, termina allo stesso modo: « Molto dualto o Genova, e piangi o Vienna, e gioisci, degna Venezia, trovandoti vergine »⁽¹⁾. (Le due poesie non riprodotte dal Legrand, si trovano ad es. nell'ediz. Veneta del 1816, pp. 73-77).

Prima di procedere oltre, sarebbe opportuno tirare le somme del dare e dell'avere del governo di Venezia su Creta durato 465 anni e presentarlo a quegli impenitenti denigratori di Venezia, che vanno parlando di malgoverno dei Veneti (κακοδιοίκησις), di fanatismo (φανατισμός), di crudeltà contro i Greci (ἀσπλαγγία κατὰ τῶν Ἑλλήνων) e ricalcano il noto motto riferito dallo storico Ducas alla vigilia della presa di Costantinopoli, corroborandolo con i proverbi: « Meglio la spada del Turco che il giudizio Veneziano » e « Meglio macelleria presso il Turco che carne presso il Veneziano »⁽²⁾. Il conto si trova bell'e fatto da W. Miller, lo storico della latinità nel Levante, nei

(1) Lo stesso concetto di Venezia come vergine si trova già al principio della poesia precedente:

« Colla stessa divina potenza e umana sapienza
sulla spiaggia fu fondata la degna Venezia.
Era scritto dal volere di Dio e per questo
fino ad oggi si trova vergine.
Convieni si nomini una chiesa famosa,
ha buoni prelati, che fanno intercessione.
Come donzella le conviene aver la corona,
perchè è nell'Italia una una colonna tutta d'oro.
Come vergine immacolata è sempre onorata
e da tutti i regni è sempre invidiata.
Per il buon governo e per la giustizia,
e per la molta loto nobiltà e umiltà.
E tutti i regni erano contro (κόντρα) a Venezia. »

(ed. Venezia 1816, p. 73)

(2) Lo Xanthudidis, recensendo l'edizione della *Guerra di Creta*, in *Byzant. Zeitschrift* 18 (1909) p. 587, non nega nè attenua i difetti dell'amministrazione Veneta, specialmente l'oppressione fiscale degli ultimi due secoli; ragione per cui particolarmente la popolazione greca campagnola non oppose seria resistenza al Turco, mentre che i Cretesi che abitavano nelle città e nelle fortezze, o venetizzanti o aventi comuni interessi, identificarono la loro sorte con quella dei Veneti e combatterono vigorosamente coi Veneziani contro i Turchi e fuggirono insieme coi Veneti dopo la resa. Ma riconosce che l'editore a pp. 21 s. esagera intorno al martirio dei due metropolitani ortodossi di Atene e di Sardi. « È noto che il governo veneto era per l'epoca sua il più tollerante di tutti in fatto di religione: e se mai furono puniti duramente ecclesiastici greci, come quelli riferiti a p. 45, questo avveniva più per motivi politici e non per semplice fanatismo religioso... Penso che il verso proverbiale: 'Venne S. Marco e La Canea e mutò cappotto' non ha il significato politico che gli attribuisce l'editore ».

bei *Saggi sull'Oriente Latino* (*Essays on the Latin Orient*, Cambridge, 1921, pp. 196-198), che così conclude:

« Compared with the present day, when the island has just emerged from the deadening effect of 229 years of Turkish rule, its civilisation was materially more advanced in Venetian times. The Venetians made roads, bridges, and aqueducts; the Turks created nothing, and allowed the former means of communication to decay. Yet . . . Venice was never popular with the Cretans, and the reason is perfectly obvious to those who have observed the Greek character. Be the material advantages of foreign domination never so great, the Greek resents being governed by those of another race and creed, especially if that creed be Roman Catholicism. The history of the Ionian Islands under the British Protectorate, of Cyprus under the existing arrangement, of the Morea under the Venetians, of Athens and of Naxos under the Latin dukes, all point the same moral. The patriotic Greek would rather be free than prosperous, and most Greeks, though sharp men of business, are warm patriots. That is the lesson of Venetian rule in Creta — a lesson which Europe, after the agony of a century of insurrections, at last took to heart by granting the Cretan autonomy — now become union with Greece ».

Però i disastrosi effetti delle guerre e sollevazioni nel suolo cretese sono ben riassunti da Achille Paraschos nel *Cretese esule*: « In noi non si trova un albero, un palmo di terra, un'erba che non abbiamo intriso di sangue. Dovunque tu scavi, troverai sepolto un pallicari di Creta. Ah! tutto il paese è diventato un cimitero sconfinato. Per secoli disarmata e schiava lottò qui col fiero leone di Venezia, là coll'oscura luna dell'Osmanlo ».

Un conto analogo fa il Miller sul dominio Veneto nella Morea durato solo un trentennio (1685-1715, o. c., p. 426).

« The collapse of her power in the Morea in a hundred and one days proved that Venice was unable to defend the Greeks, whom she had never won over to her rule. But, although she had not gained their love, her administration had not been without some lasting benefits to them. The example of Venice, despite the venality of her judges, forced the Turks to treat their Greek subjects better, and agriculture and wine growing were improved. The Venetian occupation of the Morea had the same effect upon the Greeks as the twenty-one years' Austrian occupation of Serbia from 1718 to 1739 upon the Serbs; it spread a higher degree of material civilisation. But even the most benevolent and most efficient government by foreigners — and a modern Greek historian has attributed both good intentions and efficiency to the Venetians — is bound to fail when national consciousness begins to

awaken. After the Venetians went, the Greeks prepared to fight, not to substitute the rule of one foreign power for that of another but for independence, not for Venice, or Turkey, or Russia, but for Greece. The younger generations, which had grown up under Venetian auspices, were manlier and better than those which had only known Turkish rule. If Venice contributed thereby to preparing the way for the war [of independence, it was her greatest service to the Greeks ».

Ciò che Venezia non aveva potuto ottenere nel bacino orientale, a Creta, cioè assimilare spiritualmente i Greci d'Europa, doveva meglio riuscire nelle isole Ionie, dove il movimento letterario sarà continuato dagli esuli cretesi che portano con sé l'*Erotocrito*. Queste isole furono a poco a poco anche spiritualmente staccate dal resto della Grecia, in modo che condussero una vita propria, più tranquilla e conseguirono un più alto grado di benessere e di cultura. Così il mondo greco si divise in una parte maggiore, ma più inerte intellettualmente, quella orientale, e in una minore, ma più attiva, l'occidentale (Ettaneso).

Tra le poesie del primo periodo Veneto nell'Ettaneso, che ricordano la dominante, ci si presenta alla memoria la *Storia del Taiapiera*, sopracomite veneziano, composta da Giacomo Tribolis di Corfù, morto nel 1554, che ne celebra le prodezze nel reprimere i corsari Albanesi che infestavano l'Adriatico (ediz. Legrand. *Collection de monuments pour servir à l'étude de la langue néo-hellénique*, n. 4, Nouvelle Série, Parigi 1874).

« Per questo, Signori Veneziani, che portate la corona e siete nella cristianità la bilancia della giustizia, gioite tutti in questo giorno e ringraziate Dio d'aver un tal leone, che fa il vostro orgoglio nel mondo. O grande signoria, illustrissima Venezia, dategli onore e ricchezze per questa vittoria, perchè egli è l'uomo che occorre per i vostri armamenti, egli che si precipita come un falcone, che spezza e annienta i Turchi da un canto all'altro. Fatelo subito capitano di ventura e vedrete quello che farà per uccidere i nemici, e tutti, piccoli e grandi, tremeranno davanti a voi, e sterminerà i corsari turchi e catalani ». Poi si rivolge ai Messinesi, o ai Calabresi « asini e maledetti da Dio », ai Pugliesi, agli Abruzzani, agli Ascolani e ai Marsicani « asini ». « Riunitevi nelle chiese, supplicate Dio di aiutare il leone, che vi fece la grazia di salvarvi dal Moro, dal corsaro scellerato, che ora, se fosse sfuggito, non avrebbe lasciato nulla di voi, e le donne e i fanciulli avrebbe portato in Barbaria, e quanti siete in Ancona vi avrebbe portato a Valona ». E continua: « Il Signore gli dia anni e migliaia e migliaia di troni. Possa io vederlo provedoro come ho visto anche il Moro, voglio dire Miser Bastia, che è la a Venezia » (vv. 207-258, 295-300).

Nella *Storia del re di Scozia e della regina d'Inghilterra* dello stesso Trivoli composta a Venezia nel 1540 e ristampata moltissime volte (ediz. Legrand, *Collection de monuments*, n. 13, Parigi, 1872 e Nouvelle Série n. 4, 1875) che in sostanza è un rifacimento in versi politici della novella settima della settimana giornata del *Decamerone*, Venezia c'entra poco. Però v'è un passo caratteristico. Il re di Scozia, dolente che il principe ereditario ostinatamente odii le donne, si decide di mandarlo a Venezia. Voleva mandarlo a Roma, « ma gli parve meglio che il figlio andasse a Venezia, dove sono belle donne, e qualche bella giovane potrebbe attirarlo nelle panie dell'amore e accenderlo di sé come il fuoco brucia la paglia » (vv. 44-48). In fine il verseggiatore parla di sé in questi termini: « Giacomo Trivolis, figlio di monaca greca, tradusse da carta latina nel 1540 nella famosa Venezia, dove sempre starà, il 28 aprile e lo dedicò a Vittorio Petritini, nobile e valoroso » (vv. 358-374).

Di Demetrio Zeno, il felice parafrasatore della *Batracomiomachia* citeremo solo il verso 28 della prefazione al *Lutto della Morte* (Πένθος Θανάτου) che definisce Venezia « il fiore della totalità » (τὸ ἄνθος τῆς ὁλότητος).

Nelle imprese dell'albanese capitano di ventura Mercurio Bua, al servizio del Duca di Milano contro Carlo VIII, scritte da Zane Coroneo (Sathas, *Ἑλληνικά ἀνέκδοτα*, I, Venezia 1867) si menziona spesso Venezia. L'ambasciatore del Duca di Milano esclama (p. 23): « Chi avremo in questa battaglia nostro aiuto e custode e chi avrà eserciti degni? La splendida Signoria di Venezia, (parmi), come giusta e compassionevole più di ogni altra signoria, che ha eserciti scelti e valorosi in guerra, abili artefici formidabili, e furiosi nella battaglia, da quando sa che siamo ingiuriati dal re di Francia, e che se non ci aiuteranno, saremo tutti perduti, porgerà aiuto con grande allegrezza per dare addosso alla Francia ». Poi si riporta il discorso dell'ambasciatore (p. 24): « O splendidissima Signoria, fra tutte giustissima, che fra tutti gli imperatori e re sei la più ricca, dalla signoria vostra chiediamo soccorso, affinchè non siamo ingiustamente rovinati dal barbaro Francese. Egli coi suoi eserciti ha speranza di occupare le terre ingiustamente - e che vada alla malora -, come anche ora si mosse ingiustamente contro di noi, e perchè è più potente, mosse per inseguirci. Ma noi miseri abbiamo speranza: se avesse avuto da fare con voi, non si sarebbe spinto a ciò, poichè voi facilmente potete abatterlo, come gli adulti gettano a terra tutti i fanciulli. Vedete l'ingiustizia che ci vuol fare! ma la vostra giustizia non lo permetterà ». Conclusa la pace onorevolmente per Venezia, « quel giorno fecero a Venezia molte feste e allegrie, anche nelle città dell'illustre dominio tutto il giorno e tutta la notte, perchè prese i propri luoghi e ne ritornò padrona come prima. La signoria di Venezia tutti ringraziò e molto onorò quelli che per essa ave-

vano faticato e il signor Mercurio chiamò al palazzo e il principe lo prese dolcemente per la destra ».

Nel poemetto *sulla morte di Michele Limbonas*, di antica e onorata famiglia ateniese, impiccato dai Turchi per avere difeso i diritti della città natale, non mancano accenni a Venezia, dove si trovò anche l'autore, Antonio Bibulis, come cappellano di San Giorgio dei Greci. « Per acquistare il tesoro immortale, la sapienza », vi si dice, « Michele corse a Venezia, là dove governano nobili signori indigeni, stranieri e degni negozianti. Imparò la lingua italiana con facilità. Per le sue virtù e per la beneficenza, in quella chiesa che la nazione nostra Romea possiede a gloria del megalomartire Giorgio, nel 1661 fu eletto a quella carica che in lingua italiana dicono *guardiano* ». Qui di poesia c'è solo il metro (Ediz. LeGrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, II, pp. 123-147).

Ma già si cominciano a notare delle dimenticanze.

Cesario Daponte nel *Giardino delle Grazie* (Κήπος Χαρίτων) descrisse le principali bellezze dei monasteri del Monte Athos, conclude: « Queste sono le nostre bellezze manifeste della Santa Montagna, e di esse ci vantiamo noi tapini, come la splendida, grande Italia, sede di tanti principi, si vanta di queste sue tre bellezze: il bel porto di Ancona, l'eccelso torrazzo di Cremona e il tempio di S. Pietro (che ne abbiamo la sua benedizione), quello mirabile di Roma . . . » (Cap. XVI, vv. 139-146, Ediz. LeGrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, III, p. 182).

Di Venezia nulla, benchè egli a Venezia avesse fatto stampare le sue opere: egli aveva volte tutte le sue speranze alla Valacchia e alla Russia, sorgente grande potenza boreale, che sarà considerata protettrice dell'ortodossia e del popolo greco.

Sicuro indizio dell'influenza veneta sulla letteratura greca moderna si ha nelle traduzioni di opere venete. Uno dei vanti più sicuri del teatro Goldoniano è non solo la vitalità di buona parte di esso, che può resistere anche oggi allo snobismo svariato del pubblico odierno, ma altresì la fortuna che non poche fra le migliori commedie del Goldoni ebbero all'estero, essendo state tradotte e gustate nelle principali lingue europee. Così ben diciassette commedie furono tradotte in greco moderno, non solo da etnesioti, più soggetti all'influsso veneziano, ma anche da fanatorioti della Moldovalachia (basti ricordare il Caragiale).

Venendo ora a parlare dell'Ettaneso, per maggiore obiettività mi servirò del giudizio di un distinto novelliere e poeta, non che abilissimo commerciante, Demetrio Bikelas, il quale anche indirettamente contribuì a fare ricordare Venezia coll'eccellente traduzione di Shakespeare.

Nel libro *Da Nicopoli ad Olimpia*, lettere ad un amico francese (ediz. francese, Parigi 1885; ediz. greca, Atene 1885) si legge: « Zante è una città che a prima vista mostra i segni dei suoi lunghi rapporti con Venezia. Lo stile degli edifici, l'angustia delle strade, le piccole piazze, le molte chiese, tutto ricorda l'Italia e (*aggiungiamo noi*) specialmente Venezia. In ciò ho osservato non piccoli cambiamenti da quando la visitai l'ultima volta, cioè prima dell'unione colla Grecia. Allora le finestre erano ingraticolate. Talvolta si aprivano le gelosie, e vedevi alla finestra una testa graziosa che portava un fazzoletto italiano e sotto, il lampo di due occhi vivaci. Oggi gli occhi vivaci ti mirano senz'essere nascosti dietro capelli, perchè le gelosie furono abolite. Allora sentivi intorno a te parole italiane e parole greche: ora la lingua nazionale ha acquistato del tutto i suoi diritti. Sotto il governo straniero si aveva pochissima cura della diffusione della cultura fra il popolo ionico, e i giovani delle case nobili erano per lo più educati in Italia. Ma dopo l'unione i collegi d'istruzione si sono moltiplicati anche nelle sette isole . . .

Oltre che le scuole, la stampa, i tribunali, la vita politica, tutti i funzionari dell'amministrazione, tutto serve all'esaltazione della lingua nazionale. La diffusione dell'istruzione fu uno dei principali benefici dell'unione delle sette isole colla Grecia . . . La gioventù di Zante a tarda sera ritorna cantando alle sue case. Sembrano tanto allegri questi abitanti. Ma questo in generale non è il carattere del greco. Noi greci, di tutti i popoli meridionali siamo i meno portati ad espansioni di allegrezza. Forse la spiegazione di ciò sta nella nostra storia.

Per tante generazioni i Greci vissero in mezzo all'afflizione, tanto che l'abitudine diventò una seconda natura. Ma qui a Zante l'erba non fu calpestate, inaridita sotto il piede dei Turchi. Subì anche quest'isola la signoria dello straniero, ma lo straniero permetteva per lo meno qui ai suoi sudditi di vivere in pace. La di lui presenza lì non era amata, ma non disseminava il terrore e lo spavento. Ora che gli stranieri si sono ritirati e non li vedono più come signori della loro patria, gli isolani dimenticarono che gli Italiani e gli Inglesi furono i loro padroni e ricordano solo tiepidamente i benefici della loro signoria. Ma dove il turco era passato, lasciò dietro di sè soltanto ricordi di rovina. I Zantiotti non vissero sotto il Turco e per questo sono vivaci e allegri e lietamente ridono e cantano. E come cantano bene? Di sera udii sotto le mie finestre dei canti armoniosissimi. Non dissi che qui tutto ricorda l'Italia e Venezia? Queste isole ionie formano un prolungamento della Grecia verso l'Occidente; sono come i primi archi di un ponte destinato a terminare in Italia. Per queste due isole le due penisole sorelle, Grecia e Italia, si tendono la mano. Eppure sotto questa vernice di civiltà

straniera c'è una regione più greca di questo fiore di Levante, di questa Zante, alla quale la Grecia deve tanti poeti, alla quale deve il cantore della sua libertà, il Solomós, vanto della rigenerata letteratura ellenica? . . . Considero quale sarebbe ora la Grecia tutta, se non fosse venuta la sventura dell'occupazione turca. Vedi le isole ionie, dove i Turchi non dominarono? A Zante e nelle restanti isole ionie la popolazione è densa, la terracoltivata dovunque, nelle città e nei campi vedi opere ed edifici eretti di generazione in generazione, non distrutti di proposito o dalla bestialità di barbaro despotismo. Voi stranieri, non riflettete a ciò, quando visitate la Grecia . . .

Qui da noi (sotto il turco) il ciclone non cessò d'infuriare per quattro secoli, e quello che era scampato alla rovina della lunga desolazione distrutto fu nella catastrofe decennale della lotta per l'indipendenza. Tutto ciò che vedi oggi nella Grecia è stato fatto durante appena due generazioni» (Brani delle lettere 9^a e 10^a).

Nè diversamente giudicata il Tsitselis, *Miscellanea Cefalense Κεφαληνιακά σύμμικτα*, I. Atene 1908, p. 101 s.):

«C'erano ragioni sufficienti, perchè gli abitanti delle isole ionie sopportassero non gravemente il giogo veneto, perchè la repubblica di San Marco con tutti i difetti dell'amministrazione e coll'oligarchia della costituzione in genere, era tuttavia sempre uno stato ordinato e ben governato in molte cose, forte e civile, è quelle sue guerre per lunghi anni era naturale che destassero non solo l'interesse, ma anche l'entusiasmo dei Greci per Venezia, essendo così fomentati anche i celati, ma non mai spenti desideri della futura resurrezione della nazione. In tal guisa gli Ioni si ritenevano, come naturale, felici in qualche modo che il governo veneto li assicurasse dalla tirannide turca, sotto la quale gemevano tanti fratelli, ma speravano la situazione sempre provvisoria. La partecipazione dei Cefaleni fu pronta, spontanea nella battaglia navale di Lepanto e nelle guerre Cretesi e fu in quella ancor più notevole perchè non c'era ancora l'obbligo di armare alcune galere. Gli Ioni perciò si possono considerare come partecipi della gloria dei Veneziani, che così valorosamente e decisamente resistettero al colosso ottomano che minacciava tutta l'Europa. Fra i più valorosi e capaci capitani fu Angelo della Decima».

Anche Spiridione de Biasi, in *Cronache della civiltà elleno-latina*. 3 (1904), p. 251 dichiara: «A Venezia noi dobbiamo molto. Senza l'oro e il sangue veneto le nostre isole sarebbero barbare e sotto il turco».

Siamo ad una svolta.

(Segue).

Ραδιοφωνικός σταθμός Μπάρι (μ. 283,3 κχ. 1059)
Σταθμός 2 RO 9 βραχέων κυμάτων (μ. 31,02
κχ. 9670), σταθμός 2 RO 15 βραχέων κυμάτων
(μ. 25,51 κχ. 11760). Καθημερινά μεταδόσεις:
ώρα 'Αθηνών 9,15-10 μ. μ.

Σταθμοί Ρώμης βραχέων κυμάτων:
2 RO 9 (μ. 31,02 κχ. 9670) και 2 RO 15 (μ. 2551
κχ. 11760).
Καθημερινά μεταδόσεις: ώρα 'Αθηνών:
0,45-1 πρώτη.

ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΑΙ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΜΗΝΟΣ ΜΑΪΟΥ 1940

2. - Φ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, τεχνοκρίτου, λογοτέχνου: «Μυκῆναι». 4. - Λ. ΚΟΥΚΟΥΛΑ, λογοτέχνου: «Τὰ λουλούδια καὶ ὁ ἀθλητισμός». 5. - Κ. ΚΑΤΣΑΡΑ, νευρολόγου-ψυχιάτρου: «Ψυχικὴ ἐπίδρασις τῶν λουλουδιῶν στὸν ἄνθρωπο». 7. - Α. ΜΕΤΑΞΑ, ιστορικοῦ καὶ λογοτέχνου: «Ἐνας Ἕλληγὴν παρὰ τῷ Γαριβάλδῃ». 8. - Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗ, δρος Πανεπιστημίου Παδούης: «Ὁ μέγας ἰταλὸς φιλέλληγὴν Σανταρόζα». 9. - Μ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, ἀντιπροέδρου Ὁμοσπονδίας ἐκδρομικῶν σωματείων: «Ἡ ἀγάπη τοῦ ὑπαίθρου». 11. - Τ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗ, λογοτέχνου καὶ τεχνοκρίτου: «Αἱ καλαὶ τέχναι στὴν Ἑλλάδα». 12. - Π. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΥ, καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: «Ἐνας ἐπιστήμων: ὁ Χρῆστος Τσοῦντας». 13. - Φ. ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ, τεχνοκρίτου καὶ λογοτέχνου: «Ἡ Χαλκίδα». 14. - Γ. ΚΟΦΙΝΑ, πρώην Ὑπουργοῦ: «Πρὸ 50 ἐτῶν». 15. - Κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥ, λογοτέχνου: «Ἡ δευτέρα Πανελλήνιος ἐκθεσις τῶν ἐρασιτεχνῶν». 16. - Μ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, προέδρου ἐνώσεως ἐλλήνων λογοτεχνῶν: «Λόγιοι ἱατροὶ στὴν Ἀνατολή».	17. - Α. Θ. Μ. ΤΙΜΟΘΕΟΥ, Πατριάρχου Ἱεροσολύμων: «Τὸ θαῦμα τῆς Ἀναστάσεως». 18. - Α. ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ, τεχνοκρίτου καὶ συγγραφέως: «Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Τέχνης». 19. - Α. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ, ἀρχαιολόγου: «Ἐνας περίπατος στὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως». 20. - Σ. ΧΙΛΙΑΔΑΚΗ, συγγραφέως: «Ὁ Ὀλυμπος κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν παράδοσιν». 21. - Σ. ΧΙΛΙΑΔΑΚΗ: «Ὁ Ὀλυμπος κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν παράδοσιν». 22. - Α. ΜΑΚ-ΒΕΪ, πρεσβεῦτοῦ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν: «Ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἀρχαδίαν». 23. - Ε. ΛΟΝΤΟΥ-ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ: «Ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς βασιλομήτορος Ἀννης Δαλασηνῆς». 24. - Γ. ΤΟΥΡΚΗ, μουσικοσυνθέτου: «Ἱταλικὰ μελέται ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς». 25. - Α. ΠΕΡΝΑΡΗ, λογοτέχνου: «Κυπριακὴ λαϊκὴ ποίησις». 26. - Σ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ, συγγραφέως: «Ἐποχὲς καὶ ἄνδρες». 28. - Γ. ΑΝΝΙΝΟΥ, λογοτέχνου: «Ὁ Μπάμπης Ἀννίνος καὶ ἡ Ἱταλία». 30. - ΣΤΑΜ. ΣΤΑΜ., «Ἡ κόρη τοῦ Πρωτοσπαθαρίου».